

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLÂM FIKHINDA NİKÂH ŞAHİTLİĞİ

CHARIF AYRIK
130111024

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. AHMET EFE

İSTANBUL 2016

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı tezli yüksek lisans programı 130111024 numaralı öğrencisi Charıf AYRIK'in ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **“İslâm Fıkında Nikâh Şahitliği”** başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından **15/06/2015** tarihinde oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hasan AKAY
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdür

Yrd. Doç. Dr. Ahmet EFE

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf
Üniversitesi

Prof. Dr. Celal YENİÇERİ

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Abdullah TIRABZON

(Jüri Üyesi)

İstanbul Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Charif AYRIK

Mayıs 2016

ÖZET

Bu tez, İslam Hukukunun önemli konularından birisi olan “İslam Hukukunda Nikâh Akdinde Şahitlik” konusunu ele almaktadır. Araştırmacı, bu araştırmada şahitliğin anlamını, meşruluğunu, tahammül ve eda bakımından hükmünü, rükünlerini, tahammül ve edasının şartlarını açıklamaya gayret etmiştir. Daha sonra araştırmacı nikâhın anlamını, nikâh akdini ilan etmenin zarureti ve nikâh akdinde şahitlik şartını açıklamış, sonra da İslam Hukukunun gizli nikâh karşısındaki tutumunu ortaya koymaya çalışmıştır. Ayrıca tezde, nikâh akdinde kadının rızası şartına ve şahitlerde bulunması gereken; Müslüman olmak, mükellef olmak, gözü görmek, konuşma yeteneğine sahip olmak, adil olmak vb. şartlara değinilmiştir. Sonra da iletişim kavramı ve modern iletişim araçları, şahitliğin söz konusu araçlarla eda edilmesinin hükmü ve bu araçlarla yapılacak olan şahitlikte göz önüne alınması gereken kriterler ele alınmıştır. Araştırmanın sonunda, nikâh akdinde şahitliğin modern iletişim araçlarıyla eda edilmesi konusunda alimlerin görüşlerine ve bunlara bağlı şer’î hükümlere değinilmiştir. Araştırmanın sonunda ise araştırmacının varmış olduğu en bariz sonuçları ihtiva eden bir Sonuç bölümü ile Kaynaklar yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Şahitlik, nikâh, akit, şahit, veli, ispat, eda, modern iletişim araçları.

ABSTRACT

This thesis discusses one of the important doctrinal issues which is the testimony of marriage contraction in Islamic doctrines. In this study, the researcher aimed to illustrate the meaning of testimony, legitimacy, term of assumption, carrying out and basic elements and conditions of its assumption and performance. The researcher also showed the significance of marriage, the necessity of the declaration of marriage contraction and the condition of the testimony in marriage. The researcher, then, showed the provision of Islamic law (Sharia) of keeping marriage secret. He also referred to the woman satisfaction in marriage contraction and testimony, the condition of witness of being a trusted adult Muslim, ability of seeing, speaking and being just, etc... The researcher, after that, explained the notion of new means of communication and how testimony can be done in this way. He also mentioned the rules of testimony by new means. At the end of his paper, he referred to the opinions of Islamic legists of doing testimony by new means in marriage contraction of Islamic rules related to it. The conclusion of this study included the clearest results that the researcher reached in his paper.

Keywords: testimony, marriage, contraction, witness, guardian, prosecution, performance, new means.

ÖNSÖZ

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla...

Hamd, gizliyi ve aşikârı bilen, ihtilaf ettikleri hususlarda kullarının arasında hükmeden âlemlerin Rabbine mahsustur. Salat ve selam Rabbi tarafından bir şahit, müjdeleyici ve uyarıcı, Allah'ın izniyle Allah'ın Yoluna davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderilen Peygamberimize, o'nun âl ve ashabına ve kıyamete kadar onlara tabi olanlara olsun.

Şüphesiz fıkıh ilmi, ilimlerin en değerlisi ve yücesidir. Fıkıha ilişkin konular her daim karşı karşıya olduğumuz konulardır. Her gün yeni meselelerle fıkıh ilmi kendini yenilemektedir. Fıkıh ilminin konularından birisi de nikâh akdidir. Nikâh İslam'ın önem verdiği pek büyük bir akit, çok kıymetli bir hukuki muameledir. Kur'an-ı Kerim de nikâh akdi “mîsâkan galîzan” olarak tavsif edilmiştir: “... **Onlar sizden sağlam bir ahit almışken...**”¹. Bu hem akdin kendisi hem de sonuçları itibarı ile pek sağlam ve güçlü bir ahittir, sözdür. Bu nedenledir ki, Şari' Teâlâ bu akde çok büyük bir ehemmiyet atfetmiş ve akdin şahitlerle oluşmasını zorunlu kılmıştır. Çünkü şahitlik kurumu hak ile batılı ayıran bir kıstas, doğru dava ile yalan dava arasında bir perdedir. Kimine göre, şahitlik hakların ruhu mesabesindedir. Nasıl ki, Allah nefisleri temiz ruhlarla ihya etmişse hakları da doğru şahitliklerle ihya etmiştir. Kadı Şureyh (r.a.) der ki: “Yargı bir kordur, onu kendinden iki çubuk, yani iki şahit ile uzaklaştır. Zira hasım bir hastalık şahitler ise şifadır. Öyle ise şifayı hastalığa akıt”². Fıkıhın hükümleri içinde nikâh bahsini düzenleyen sonuç alıcı hükümler bulunmaktadır. Şahitlik hükümleri de İslam hukukunun nikâh akdini zapt eden en önemli hükümleri ihtiva etmektedir. Bu sayede şeriatın korumayı amaç edindiği beş temel ilke içerisindeki “neslin korunması” ilkesi gerçekleşir. Nesiller zayı olmaktan ve sapıtmaktan korunur. Eşlerin hukuku inkâr ve iptal karşısında güvenceye alınır. Şahitlik kurumu sayesinde eşlerin, çocukların ve toplumun lehine olan şeri maksatlar koruma altına alınmış olur. Gizli nikâhlarda görülen haram evlilik türleri de bu

¹ Nisâ 4/21.

² İbn Kudâme, Ebu Muhammed b. Abdullâh b. Kudâme el-Makdisi, **el-Muğni fi Fıkhı'l-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî**, Daru'l-Fikir, Beyrut, 1405h., c. 12 s. 3.

şekilde ortadan kalkmış olur. Önemine binaen konu çok yönlü ele alınmış olup, şehadetin hükmünün açıklanması, rükünlerinin beyanı, nikâh akdinden önce kadının rızasının ve izninin olduğuna dair şahit tutulmasının gerekliliğine dair bir takım temel konular ön plana çıkartılmıştır. Nikâh akdinin konumuna uygun olan bir takım hükümlere dikkat çekilmiştir. Mesela akit esnasında şahitlerin tutulması, şahitlerin seçiminin gelişi güzel yapılmaması, aksine bu akdin konumuna uygun bir şekilde şahitlerde, Müslümanlık, adalet ve nutuk gibi sıfatların bulunmasının zaruretine değinilmiştir.

Çağımızdaki hızlı teknolojik gelişmelere paralel olarak nikâh konusunda bir takım, eski dönemlerde bilinmeyen yeni konular da gündeme gelmektedir. Bu teknolojik ilerlemeler sayesinde günümüzde insanlar, aralarındaki mesafelere ve sınırlara bakmaksızın günümüz araçları ile karşılıklı iletişim kurabilmektedirler. Nikâh akdindeki şahitlik de dâhil olmak üzere bu modern iletişim araçları ile yapılan şahitliğin İslam hukukundaki yeri ne olacaktır? Bu ve benzeri konuların iyi çalışılması ve İslam hukukunun elastiki yönünün, bütün zamanlara uygunluğunun ve de hızlı gelişimleri takip edebilme vasfının ortaya çıkartılması gerekmektedir. İşte bu gaye ile bu çalışma oluşturulmuştur. Hataların ve kalem sürçmelerinin bağışlanmasını yüce Mevla'dan niyaz eder, elimden gelen gayreti izhar ettiğimi belirtmek isterim. Allah'a tevekkül eder, O'ndan destek beklerim. Şüphesiz O ne güzel sahip ne güzel yardımcıdır.

Bu münasebetle tezime danışmanlık yapmayı kabul etmek sureti ile beni onurlandıran, ilgi ve alakasını her daim göstermiş olan ve asla hakkını ödeyemeyeceğim değerli hocam **Ahmet EFE** Beyefendi'ye en kalbi duygularıyla teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Rabbim ömrünü uzun ve bereketli kılsın, her türlü afetten kendisini muhafaza eylesin. Onca meşguliyetine ve büyük sorumluluklarına rağmen her daim benimle ilgilenmeyi sürdürmüş, değerli yönlendirmeleri ve irşatları ile çalışmamın doğru bir mecrada kalmasını temin etmiş bir şahsiyet olarak kendisini her daim minnetle anacağımdır. Yüklenmiş olduğu ağır sorumlulukların altından kalkabilmesi için Rabbim yar ve yardımcısı olsun, sağlık ve afiyetle ilim dünyasına bir ışık olarak uzun yıllar boyu hizmet etmeyi nasip etsin.

Ayrıca tez jürimde bulunan pek değerli hocalarıma da göstermiş oldukları ilgi ve alakadan dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Bu münasebetle değerli hocalarım **Celal YENİÇERİ** ve **Abdullah TRABZON** beylere, tezi baştan sonu okudukları ve gerekli yönlendirmeleri yaptıkları için teşekkür eder Yüce Allah'tan sıhhat ve afiyet içerisinde uzun ve bereketli yıllar geçirmelerini dilerim.

Bu bağlamda değerli fakülteme, Sayın Dekan Prof. Dr. **Ahmet TURAN ARSLAN** Beyefendinin şahsında İslami İlimler Fakültesine, bütün hocalarıma, öğretim üyelerine ve çalışanlarına özel teşekkürlerimi sunarım.

Bu vesile ile tezimin hazırlanması ve yazımı aşamasında emeği geçen, bana yardımcı dokunan, tavsiyeleri, gıyaben yaptıkları duaları ve desteleri ile katkı sağlayan herkese teşekkür eder, Yüce Mevla'dan onlara bolca mükâfat vermesini, ihsan ve ikramı ile onları kuşatmasını dilerim.

Sözün özü şudur ki: bütün hamdler âlemlerin Rabbine mahsustur.

Charıf AYRIK

İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Gayesi	1
Konuyu Seçmenin Sebepleri	1
Araştırmanın Yöntemi	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
ŞAHİTLİĞİN ANLAMI, MEŞRULUĞU, ÖNEMİ, HÜKMÜ, RÜKÜNLERİ VE ŞARTLARI.	3
1.1. ŞAHİTLİĞİN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI	3
1.1.1. Şahitliğin Sözlük Anlamı.....	3
1.1.2. Şahitliğin Terim Anlamı	5
1.2. ŞAHİTLİĞİN MEŞRULUĞU	9
1.2.1. Kitap Delilleri.....	9
1.2.2. Sünnet Delilleri	11
1.2.3. İcma Delili	13
1.2.4. Akf Delil	13
1.3. ŞAHİTLİĞİN ÖNEMİ VE FAZİLETİ.....	13
1.3.1. Irzları, Nesepleri ve Canları Korumak.....	14
1.3.2. Hakları Ortaya Çıkarıp İhya Etmek ve Zararları Engellemek	16
1.3.3. Zulme Son Vermek, Adaleti Yaymak ve Zalimin Gücünü Kırmak	16
1.3.4. Yüce Allah'ın Emrini Yerine Getirmek	18
1.4. ŞAHİTLİĞİN HÜKMÜ.....	19
1.4.1. Tahammül	19
1.4.2. Edâ	20
1.4.3. Şahitliğin Tahammül ve Edâsının Hükümü.....	20

1.5. ŞAHİTLİĞİN RÜKÜNLERİ	24
1.5.1. Rükün Sözlük ve Terim Anlamı	24
1.5.1.1. Rükün Sözlük Anlamı	24
1.5.1.2. Rükün Terim Anlamı	24
1.5.2. Şahitliğin Rükünleri	25
1.5.2.1. Şahit	26
1.5.2.2. Lehine Şahitlik Edilen	26
1.5.2.3. Aleyhine Şahitlik Edilen	26
1.5.2.4. Şahitliğin Konusu	27
1.5.2.5. Sığa	27
1.6. ŞAHİTLİĞİN ŞARTLARI	32
1.6.1. Tahammül Şartları	33
1.6.1.1. İlim	33
1.6.1.2. Akıl	34
1.6.1.3. Görmek	34
1.6.2. Edâ Şartları	35
1.6.2.1. Edâ Sırasında Şahidin Taşınması Gereken Şartlar	35
1.6.2.2. Şahitlik ve Şahitlerin Sayısıyla İlgili Şartlar	35
1.6.2.2.1. Şahitlik Lafzı	35
1.6.2.2.2. Şahitlerin Sayısı	35
1.6.2.2.3. Şahitliğin Dava İle Örtüşmesi	36
1.6.2.2.4. Şahitliğin Davadan Sonra Gerçekleşmesi	37
1.6.2.2.5. Şahitlerin İttifakı	37
1.6.2.3. Şahitliğin Konusuyla İlgili Şartlar	37
1.6.2.3.1. Şahitliğin Malum Bir Şeyle İlgili Olması	37
1.6.2.3.2. Şahitliğe Konu Olan Şeyin Biliniyor Olması	38
1.6.2.4. Şahitlik Meclisiyle İlgili Şartlar	38
İKİNCİ BÖLÜM	39
NIKÂH AKDİNDE ŞAHİTLİK	39
2.1. NİKÂH AKDİNİN TARİFİ	39
2.1.1. Nikâhın Sözlük Anlamı	39

2.1.2. Nikâhın Terim Anlamı	40
2.1.3. Nikâhın Hakikati	41
2.2. NİKÂH AKDİNDE ŞAHİTLİK	43
2.3. GİZLİ NİKÂH.....	56
2.4. NİKÂH AKDİNDE KADININ RIZASI VE BUNA ŞAHİTLİK	60
2.4.1. Kadının Rızasını Almak.....	60
2.4.2. Kadının İznine Şahitlik Etmek ve Onu Tanımak	64
2.4.3. İcâp, Kabul ve Mehre Şahitlik Etmek	66
2.5. ŞAHİTLER İLE İLGİLİ HÜKÜMLER	66
2.5.1. Nikâh Akdinde Sağır ve Dilsizin Şahitliği	67
2.5.1.1. Sağırın Şahitliği.....	67
2.5.1.2. Dilsizin Şahitliği	67
2.5.2. Nikâh Akdinde Usul Ve Furûun Şahitliği	73
2.5.3. Kâfirin Nikâh Akdinde Şahitlik Etmesi	77
2.5.4. Nikâh Akdinde Kadınların Şahitliği	79
2.5.5. Gözleri Görmeyen Kişinin Şahitliği.....	82
2.5.6. Fasığın Şahitliği.....	85
2.5.7. Mestûru'l-Hâlin (مستور الحال) Şahitliği.....	88
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	92
ÇAĞDAŞ İLETİŞİM ARAÇLARIYLA ŞAHİTLİK	92
3.1. İLETİŞİM KAVRAMI VE MODERN İLETİŞİM ARAÇLARI.....	92
3.1.1. İletişim Kavramı.....	92
3.1.1.1. İletişimin Mahiyeti.....	92
3.1.1.2. İletişimin Unsurları	94
3.1.2. Çağdaş İletişim Araçları	95
3.1.2.1. Uydu.....	96
3.1.2.2. İnternet	97
3.1.2.3. Telefon	98
3.1.2.4. Cep Telefonu	98
3.1.2.5. Faks	99
3.1.2.6. Teleks	99

3.1.2.7. Ses Kasedi.....	100
3.2. GELENEKSEL İLETİŞİM ARAÇLARIYLA ŞAHİTLİK.....	100
3.2.1. Dille Şahitlik.....	100
3.2.2. İşaretle Şahitlik.....	102
3.2.2.1. Konuşabilen Kişinin İşareti.....	103
3.2.2.1.1. Konuşabilen Kişinin İşaretle Şahitlik Yapması.....	103
3.2.2.1.2. Konuşabilen Kişinin, Alışveriş ve Kendi Aleyhine İkrar Gibi Durumlarda İşaretle Şahitliği.....	103
3.2.2.2. Dilsizin İşaretle Şahitliği.....	105
3.2.3. Yazılı Metinler Üzerinden Şahitlik.....	105
3.2.3.1. Yazılı Metinler üzerinden Şahitliğin Kısımları.....	108
3.2.3.1.1. Yazıya Dayanarak Şahitlik.....	108
3.2.3.1.2. Yazıyla Şahitlik.....	113
3.2.3.1.2.1. Yazıyla Şahitliğin Kriterleri.....	116
3.3. MODERN İLETİŞİM ARAÇLARIYLA ŞAHİTLİK.....	118
3.3.1. Modern İletişim Araçlarıyla Şahitliğin Eda Edilme Yöntemleri ...	119
3.3.1.1. Yazıyı Nakleden Araçlarla Şahitliğin Edası.....	119
3.3.1.1.1. Teleks Yoluyla Şahitliğin Edası.....	120
3.3.1.1.2. Faks Yoluyla Şahitliğin Edası.....	121
3.3.1.1.2.1. Faksla Şahitliğin Delil Oluşu.....	122
3.3.1.1.2.2. Teleks İle Faks Arasındaki Fark.....	122
3.3.1.1.2.3. Yazıyı Nakleden İletişim Araçlarıyla Şahitliğin Edasının Hükmü.....	122
3.3.1.2. Sesi Nakleden Araçlarla Şahitliğin Edası.....	123
3.3.1.2.1. Şahitliği Edada Sesli İletişim Araçlarının Delil Oluşu.....	123
3.3.1.2.2. Sesi Nakleden İletişim Araçlarıyla Şahitliğin Edasının Hükmü.....	125
3.3.1.3. Ses ve Görüntüyü Nakleden Araçlarla Şahitliğin Edası.....	126
3.3.1.3.1. Ses ve Görüntü Nakleden İletişim Araçlarının Şahitliğin Edasında Delil Oluşu.....	127
3.3.1.3.2. Ses ve Görüntü Nakleden İletişim Araçlarıyla Şahitliğin Edasının Hükmü.....	127
3.4. MODERN İLETİŞİM ARAÇLARIYLA ŞAHİTLİĞİN KRİTERLERİ ..	132

3.4.1. Şahidin Kimliğinden Emin Olmak.....	132
3.4.2. Yanılma, Aldatma ve Hile Olmadığından Emin Olmak.....	133
3.4.3. Modern İletişim Araçlarıyla Nakledilen Şahitliğin Selametinden Emin Olmak	133
3.4.4. Modern İletişim Araçlarıyla Yapılan Şahitliğin Kabulünde İhtiyat.....	135
3.4.5. Zaruret ve İhtiyaç	135
3.4.6. Zorluğu Ortadan Kaldırmak.....	136
3.5. NİKÂH AKDİNDE ŞAHİTLİĞİN MODERN İLETİŞİM ARAÇLARIYLA YAPILMASI VE BUNA DAİR ŞER'Î HÜKÜMLER	137
3.5.1. Nikâh Akdinde Şahitliğin Modern İletişim Araçlarıyla Yapılması	137
3.5.2. Modern İletişim Araçlarıyla Yapılan Şahitliğe Bağlı Şer'î Hükümler	139
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA ve KISALTMALAR	144

KISALTMALAR

a.e.:	Aynı eser.
a.g.e.:	Adı geçen Eser.
as.:	Aleyhisselâm.
asm.:	Aleyhimüsselâm.
b.:	Bin (oğlu).
bkz.:	Bakınız.
bs.:	Baskı.
dia.:	Diyanet İslam Ansiklopedisi.
h.:	Hicrî.
Hz.:	Hazreti.
m.:	Mîladî.
md.:	Madde.
ra.:	Radıyallâhu anh/ Radıyallâhu anhâ.
s.:	Sayfa.
sav.:	Sallallâhu aleyhi ve sellem.
sy.:	Sayı.
t.y.:	Tarih yok.
thk.:	Tahkik eden.
vd.:	Ve diğerleri.
y.y.:	Yayın yeri yok/ Yayınevi yok.

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE GAYESİ, KONUYU SEÇMENİN SEBEPLERİ, ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE GAYESİ

Araştırmanın konusu, nikâh akdindeki şahitlik meselesinin İslam Hukuku açısından incelenmesidir. Araştırma önce genel olarak şahitliği ele almakta, sonra nikâh akdindeki şahitliği incelemeye başlamakta ve sonunda söz konusu şahitliğin modern iletişim araçlarıyla nasıl eda edilebileceğini açıklamakla sona ermektedir.

Bu araştırma aşağıdaki hedefleri gerçekleştirmeye çalışacaktır:

- Şahitliğin anlamı, meşruluğu, önemi, hükmü ve rükünleri.
- Nikâh akdindeki şahitliğin hükmü.
- Gizli nikâhın hükmü.
- Nikâh akdinde kadının rızasının zorunluluğu ve buna şahitlik edilmesi.
- Şahitlere ilişkin şartlar.
- İletişim kavramı ve modern iletişim araçları.
- Şahitliğin modern iletişim araçlarıyla eda edilme keyfiyeti.
- Modern iletişim araçlarıyla yapılacak şahitliğin kriterleri.
- Şahitliğin modern iletişim araçlarıyla eda edilmesine dair şer'î hükümler.

KONUYU SEÇMENİN SEBEPLERİ

- Bu akde eşlerin dışında üçüncü kişilerin de hakkı taalluk etmektedir. Doğacak çocuğun nesebinin sabit olması gibi ki, bu hususlardan sebep bu akit diğer akitlerden farklı bir akit olmuştur. Oysa diğer akitlerde akdin faydası sadece akdi icra eden taraflara yönelik olup başkalarına sirayet etmemektedir.

- Şahitliği edası esnasında modern araçların yeterliliği ve İslam hukukuna uygunluğu konusunu incelemektir.

- Modern teknolojiler aracılığı ile de şahitliğin edasının yerine getirilebileceği hususunda yeni yöntemleri kullanmanın hükmünü ortaya koymaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada tümevarım metodunu kullandık. Şöyle ki konunun bütün yönlerini ve şahitlikle ilgili olan fıkhi meseleleri inceleyip aşağıdaki adımları takip ederek onlardan hüküm çıkardık:

- Konuyla ilgili bilgileri, kronolojik sıralarına göre her bir mezhebin asıl kaynaklarına inerek buldukları yerlerden toplamak.

- Delilleri, fakihlerin sundukları gibi sunmak. Onlar önce Kur'ân, sonra hadis, sonra da sahabe ve tabiin sözlerini delil olarak sunuyorlardı.

- Ayetleri önce sure adı, sonra sure numarası ve ayet numarasını vererek Kur'ân'a isnat etmek.

- Hadisleri asıl kaynaklarından bulup çıkarmak ve eğer Buhari ve Müslim dışında bir kaynaktan aktarılmışlarsa hükmünü açıklamak. Hadisleri kaynak gösterirken önce kitap ismini, sonra da bap numarasını vermekle yetindik.

- Tercih edilen görüşü ortaya koyabilmek için gücümüz yettiğinde mezheplerin görüşlerini ve delillerini karşılaştırıp bilimsel olarak tartışmak.

- Âlimlerden alıntı yaparken bir mezhebin görüşünü o mezhebin kendi kitaplarından aldık. Bunu yaparken görüşleri aktarmada dikkatli davrandık ve yaptığımız alıntıyı tırnak içinde vererek dipnotta cüz ve sayfasını gösterdik.

- Açıklanması gereken kelime ve terimleri, sözlüklere ve modern bilimsel terimler kitaplarına başvurarak açıkladık.

- Modern iletişim bilimi araştırmalarını ele alan çağdaş araştırmalardan yardım aldık.

- Kaynakları dipnotta gösterdik. Bunu yaparken önce yazarın soyadını, sonra tam adını, sonra kitabın tam adını, kaçınıcı baskı olduğunu, varsa tahkik edenin adını, yayınevini, yayınlandığı yeri, yayın yılını, kaçınıcı cilt veya cüz olduğunu, sayfasını verdik. Bunu kitabın ilk geçtiği yerde yaptık. Fakat aynı kaynak ikinci kez geçtiğinde sadece yazarın soyadını vererek **a.g.e.** kısaltmasıyla yetinip kitabın adını kullanmadık. Ancak birden fazla yazar tarafından yazılan kitapların her geçtiği yerde yazarını belirttik.

- Sonuç bölümünde araştırmanın en önemli sonuçlarını özetleyerek ardından kaynakları verdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞAHİTLİĞİN ANLAMI, MEŞRULUĞU, ÖNEMİ, HÜKMÜ, RÜKÜNLERİ VE ŞARTLARI

1.1. ŞAHİTLİĞİN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

Şahitlik, bütün hakları ortaya koymada yargının esas aldığı en önemli araçlardan biri olduğundan sözlük ve terim anlamlarını açıklamak gerekmektedir.

1.1.1. Şahitliğin Sözlük Anlamı

Şahitlik, kesin bir şekilde müşahede etmekten türemiştir. Çünkü şahit, müşahede ettiği bir olayı haber vermektedir. Müşahede kelimesi, tanık olmak anlamına gelen “şe-hi-de” fiilinden türemiş bir mastar olup ismi faili şâhid, şühûd, eşhâd ve şehîd, çoğulu ise şühedâ’dır.³ Arapça dilbilimcileri şahitliğin şu anlamlarına değinmişlerdir:

Kesin Haber: Şahitlik kesin bir haberdir. “Kişi şuna şahitlik etti” denildiğinde, kişinin o şeyi kesin bir şekilde haber verdiği anlaşılır,⁴ yüce Allah’ın şu kavlinde olduğu gibi: “**Biz ancak bildiğimiz şeye şahitlik ettik.**”⁵

Yemin Etmek, Ant İçmek: “Şuna şahitlik ediyorum” denildiğinde, bu “ant içerim” anlamına gelir,⁶ tıpkı yüce Allah’ın şu kavlinde geldiği üzere: “**Onlardan**

³ ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Huseynî Ebu’l-Feyz el-Murtezâ, **Tâcû’l-Arûs Min Cevâhiri’l-Kâmûs**, thk. Heyet, Dâru’l-Hidâye, t.y., VIII, s. 252; el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Makarrî, **el-Misbâhu’l-Münîr Fî Garîbi’s-Serhi’l-Kebîr Li’r-Râfiî**, el-Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut, t.y., I, s. 324.

⁴ el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî, **es-Sihâh Tâcû’l-Lüga ve Sihâhu’l-Arabiyye**, 4. bs., thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, Beyrut, 1410 h./1990, II, s. 494; er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, **Muhtâru’s-Sihâh**, thk. Mahmûd Hâtir, Mektebetü Lübnân Nâşirûn, Beyrut, 1415 h./1995, s. 354.

⁵ Yûsuf 12/81.

⁶ el-Cevherî, **a.g.e.**, II, s. 494.

birinin şahitliği, doğru söyleyenlerden olduğuna dair Allah adına dört kez şahitlik etmesidir.⁷ Yani, Allah adına dört kez yemin etmesidir.⁸

İkrar: Kişinin kendi aleyhine ikrarı da bir şahitliktir, tıpkı yüce Allah'ın buyurduğu gibi: “**Kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ederek...**”⁹ Yani, kendileri aleyhine ikrarda ve itirafta bulunarak...¹⁰

İdrâk Etmek: “Bayrama şahit oldum” sözü, onu idrâk ettim anlamına gelir.¹¹ Yine, “Cumaya şahit oldum” sözü Cuma namazını idrak ettim anlamına gelir.

Gözle Görmek, Muttali Olmak:¹² İkisi de takriben aynı anlama gelir. İbn Abbâs'ın (r.a.) Hz. Peygamberden (s.a.) rivayet ettiği şu hadis bu anlamları ifade etmektedir: “(Eliyle güneşi göstererek) **Ey İbn Abbâs, bu güneşin ışığı gibi apaçık gördüğün şeyden başkasına şahitlik etme!**”¹³

Hazır Bulunmak: Bir şeye şahit olmak, orada hazır bulunmak anlamına gelir. İsmi faili şâhid kelimesidir. “Kavmün şühûd” denildiğinde orada hazır bulunanlar anlaşılır.¹⁴ Yüce Allah'ın şu kavlinde de aynı anlamda varit olmuştur: “**Sizden kim Ramazan ayına şahit olursa onda oruç tutsun!**”¹⁵ Yani, sizden kim oruç tutmasına engel bir durumu olmaksızın Ramazan ayında hazır bulunursa oruç tutması gerekir.¹⁶ Yine, yüce Allah'ın şu kavli de bu anlamdadır: “**Şüphesiz ki fecir vaktinde okunan Kur'an'a şahit olunur.**”¹⁷ Yani, sabah namazında gece ve gündüz melekleri hazır

⁷ Nûr 24/6.

⁸ et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Âmülî Ebû Ca'fer, **Câmiu'l-Beyân Fî Te'vîli'l-Kur'ân**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, 1420 h./2000, XI, s. 193; er-Râzî, el-İmâm el-Hâfız Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtim, **Tefsîru İbni Ebî Hâtim**, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda, t.y., VIII, s. 2532.

⁹ Tevbe 9/17.

¹⁰ er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn eş-Şâfiî el-Ma'rûf bi Fahrüddin er-Râzî, **Mefâtihu'l-Gayb**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y., I, s. 2188.

¹¹ el-Feyyûmî, **a.g.e.**, I, s. 324.

¹² **A.e.**, I, 324; İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem el-Efrîkî el-Mısırî, **Lisânü'l-Arab**, Dâru Sâdir, Beyrut, t.y., III, s. 239.

¹³ el-Hâkim, Muhammed b. Abdillâh Ebû Abdillâh en-Nîsâbûrî, **el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn**, thk. Mustafa Abdülkâdir Attâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1411 h./1990, IV, s. 110.

¹⁴ ez-Zebîdî, **a.g.e.**, VIII, s. 253; İbn Manzûr, **a.g.e.**, III, s. 239.

¹⁵ Bakara 2/185.

¹⁶ ez-Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, **et-Tefsîru'l-Münîr Fî'l-Akîde ve's-Şerîa ve'l-Menhec**, 2. bs., Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, Dimaşk, 1418 h./1997, II, s. 134.

¹⁷ İsrâ 17/78.

bulunurlar.¹⁸ Aynı şekilde, yüce Allah'ın şu sözü de bu anlamdadır: “**İnsanların toplanıp bir araya geldikleri gün; bu gün şahit olunan bir gündür.**”¹⁹ Yani, bu gün hazır bulunulan bir gündür. Ömer b. Hattâb'ın (r.a.) şu sözü de aynı anlama gelir: “Ganimet savaşa şahit olanındır.”²⁰ Yani, ganimet savaşta hazır bulunana aittir.

Bildirmek ve Açıklamak: Müezzinin şu ifadesinde olduğu gibi: “Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik ederim!” Yani, bildirir ve açıklarım ki Allah'tan başka ilah yoktur. Yüce Allah'ın şu kavli de bu anlama gelir: “**Allah, kendisinden başka ilah olmadığına şahitlik etti.**”²¹ Yani, Allah bunu açıkladı ve bildirdi. Şahit, bir şeyi açıklayan ve bildiren kişidir.²²

Haber Vermek, Eda Etmek: Birisi lehine bir şey hakkında şahitlik etmek, onun hakkında gördüklerini haber verip eda etmek anlamına gelir. Şahitliğin aslı, gördüğü şeyi haber vermektir.²³

Özetle söylemek gerekirse kelimenin sözlük anlamlarının tümü şahitliğin, mükellefin hazır bulunup bütün duyularıyla tam olarak görüp idrak ettiği kesin haber anlamında olduğunu ve aynı zamanda ilim, kesin bilgi ve haber konusunda tekit ve kesinlik ifade ettiğini göstermektedir.

1.1.2. Şahitliğin Terim Anlamı

Özünde aynı anlama gelse de fakihlerin şahitlik tarifleri birbirinden farklı olmuştur. Buna göre şahitliği şöyle tanımlayabiliriz: “Şahidin, gördüğü ve hazır bulunduğu bir olayı bu bilgisine dayanarak haber vermesidir.” Terim anlamı, sözlük anlamından çıkarılmıştır. Adaletli ve dürüst bir insan, yargıç huzurunda şahitliği

¹⁸ el-Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî el-Hanefî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şâhin, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1415 h./1994, I, s. 38; İbn Manzûr, **a.g.e.**, III, s. 240.

¹⁹ Hûd 11/103.

²⁰ es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddin, **Câmiu'l-Ehâdis**, y.y., t.y., XXVII, s. 447; el-Müttakî, Alâüddin Ali el-Müttakî b. Hüsâmüddin el-Hindî, **Kenzü'l-Ummâl Fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, 5. bs., thk. Bekrî Hayâtî-Safvet es-Sekkâ, Müessesetü'r-Risâle, 1401 h./1981, IV, s. 522.

²¹ Âl-i İmrân 3/18.

²² ez-Zebîdî, **a.g.e.**, VIII, s. 254; Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, **el-Kâmûsü'l-Muhîd**, 8. bs., thk. Muhammed Naîm el-Araksûsî denetimindeki Risâle Yayınları Eski Eserleri Tahkik Ofisi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1426 h./2005, s. 292.

²³ ez-Zebîdî, **a.g.e.**, VIII, s. 253; İbrahim Mustafa-Ahmed ez-Zeyyât-Hâmid Abdülkadir-Muhammed en-Neccâr, **el-Mu'cemü'l-Vasîd**, thk. Mecmeu'l-Lügati'l-Arabiyye, Dâru'd-Da've, t.y., I, s. 497.

ancak şahitliğe konu olan olayı gördüğü, orada hazır bulunduğu ve olaydan kesin bir bilgiyle emin olduğunda yerine getirir. Bazen yaptığı şahitlik hususunda yemin etmesi gerekebilir. Buna bağlı olarak fakihler, sözlük anlamı konusundaki bakış açılarına göre şahitliği farklı farklı tarif etmişlerdir. Aşağıda fıkıh mezheplerinin söz konusu tarifleri açıklanacaktır.

Hanefilerin Tarifi: Hanefi fakihler şahitliği birçok şekilde tarif etmişlerse de en meşhur tarif şudur: “Bir hakkı ortaya koymak için yargı meclisinde, şahitlik lafzını kullanarak doğru haber vermektir.”²⁴

Tarifte geçen “haber vermektir” ifadesi bütün haber verme çeşitlerini kapsar. Haber vermek; bildirme kastıyla bir şahsın başka bir şahsa söz yöneltmesi olup doğru veya yalan olsun bütün haber verme türlerini kapsar.

“Doğru” ifadesi yalan haberi ve yalan şahitliği tarif dışına çıkartmak için kullanılmıştır.²⁵

“Bir hakkı ortaya koymak için” ifadesi bir hakkı ortaya koymak için olmayan haber verme türlerini tarif dışı bırakır.

“Şahitlik lafzını kullanarak” ifadesi, şahitlik lafzıyla yerine getirilmeyen şahitlikleri tarif dışına çıkartır. İleride şahitliğin rükünlerinden söz edilirken geleceği üzere şahitlik lafzıyla şahitlik etmek Hanefilere göre şarttır.

“Yargı meclisinde” ifadesine göre, yargı meclisinde gerçekleşmeyen bir şahitlik bağlayıcı olmaz, kabul edilmez ve hiçbir hakkı ortaya koyamaz.²⁶

Malikilerin Tarifi: Maliki fakihleri şahitliği şöyle tarif etmişlerdir: “Gereğiyle hükmedilmesi için, bilgiye dayanarak hâkime haber vermektir.”²⁷

“Haber vermektir” ifadesi, ister hâkime ister başkasına olsun bütün haber verme türlerini kapsar.

²⁴ Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, **el-Binâye Fî Şerhi'l-Hidâye**, 2. bs., Beyrut, 1411 h./1990, VIII, s. 120; İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid es-Sîvâsî, **Fethu'l-Kadîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., VII, s. 364.

²⁵ İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz ed-Dimaşkî el-Hanefî, **Hâşiyetü Reddî'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1421 h./2000, VII, s. 61; İbnü'l-Hümâm, **a.g.e.**, VII, s. 364.

²⁶ İbnü'l-Hümâm, **a.g.e.**, VII, s. 364; İbn Âbidîn, **a.g.e.**, VII, s. 61, 77.

²⁷ ed-Derdîr, Ahmed b. Muhammed el-Adevî Ebu'l-Berekât, **eş-Şerhu'l-Kebîr ve Meahû Hâşiyetü'd-Desûkî**, Dâru'l-Fikr ve Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, İsâ el-Bâbî el-Halebî, t.y., IV, s. 164.

“Hâkim” ifadesiyle, hâkimden başkasına verilen haber tarif dışına çıkmış olur.

“Bilgiye dayanarak” ifadesiyle; cehalet, zan veya şüpheden kaynaklanan haber verme çeşitleri tarif dışı olur.²⁸

“Gereğiyle hükmedilmesi için” ifadesiyle, yargı meclisinde gerçekleşmekle beraber hüküm verilmesi maksadını taşımayan diğer haber verme türleri tarif dışı kalmış olur. Rivayet de bu ifadeyle tarif dışına çıkar.²⁹

Şafilere Tarifi: Şafi fakihleri şahitliği şöyle tarif etmişlerdir: “Bir kişiye ait, başkasında bulunan bir hakkı, ‘şahitlik ederim’ lafzıyla haber vermektir.”³⁰

“Bir hakkı haber vermektir” ifadesinde geçen ‘haber verme’ lafzı, bir takım hakları ortaya koysun veya koymasın bütün haber verme türlerini kapsayan cins bir kelimedir. “Bir hakkı” ifadesiyle de rivayet gibi, herhangi bir hakkı ortaya koymak amacı gütmeyen haber verme çeşitleri tarif dışı kalmış olur.³¹

“Bir kişiye ait” ifadesiyle, kişinin kendisine ait olan hak tarif dışı kalmış oldu ki o da dava hakkıdır.³²

“Başkasında bulunan” ifadesiyle, kişinin kendisi aleyhine olan hak tarif dışı kalmış oldu ki o da ikrar hakkıdır.³³

“Şahitlik ederim lafzıyla” ifadesiyle, şahitlik lafzı dışındaki kelimelerle yapılan bir şahitlik tarif dışına çıkmış olur.³⁴ Bu, Şafilere şahitliğin şartlarından biridir.

²⁸ es-Sâvî, Ahmed, **Bülgatü’s-Sâlik Li Akribî’l-Mesâlik**, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1415 h./1995, IV, s. 102.

²⁹ ed-Derdîr, **a.g.e.**, IV, s. 164.

³⁰ el-Cemel, Süleyman b. Ömer b. Mansûr el-Uceylî el-Ezherî, **Hâşiyetü’l-Cemel Ale’l-Menhec Li Şeyhi’l-İslâm Zekeriyâ el-Ensârî**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, t.y., X, s. 741; Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, **el-Iknâ’ Fî Halli Elfâzi Ebî Şücâ’**, thk. Mektebü’l-Buhûs ve’d-Dirâsât, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1415 h., II, s. 631.

³¹ Bu konuya Hanefilerin şehadeti tanımında değinilmiştir. Bkz. s. 6 .

³² Dimyâtî, Ebû Bekr Osmân b. Muhammed Şattâ, **Hâşiyetü İâneti’t-Tâlibîn Alâ Halli Elfâzi Fethi’l-Muîn Li Şerhi Kurrati’l-Ayn Bi Mühimmâti’d-Dîn**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, Dâru İhyâi’l-Kütübî’l-Arabiyye, t.y., III, s. 187.

³³ ed-Dimyâtî, **a.g.e.**, III, s. 187.

³⁴ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, **el-Mecmû’ Şerhu’l-Mühezzeb (Sübkî ve Mutîf tekmlisiyle birlikte)**, Dâru’l-Fikr, t.y., VI, s. 277; el-Büceyrimî, Süleyman b. Ömer b. Muhammed, **Hâşiyetü’l-Büceyrimî Alâ Şerhi Menheci’t-Tullâb (et-Tecrîd Li Nef’i’l-Abîd)**, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Muhammed İzdemir, Diyarbakır, Türkiye, t.y., IV, s. 388.

Hanbelilerin Tarifi: Hanbeli fakihleri şahitliği şöyle tarif etmişlerdir: “Şahitlik; şahitlik ederim veya şahitlik ettim, lafzıyla bildiği bir şeyi haber vermektir.”³⁵

“Haber vermek” ifadesi, bilgiye dayanarak veya dayanmayarak verilen bütün haber türlerini kapsar.

“Bildiği bir şeyi” ifadesiyle bilmeden, şüpheyile veya zanna dayanarak verilen haberler tarif dışına çıkmış olur.

“Şahitlik ederim veya şahitlik ettim lafzıyla” ifadesine göre, şahitlik ederken özel bir kelime olan “şahitlik ederim” kelimesini kullanmak şarttır. Bundan başka bir kelimeyle yapılacak şahitliğe itibar edilmez. Örneğin; “Filancayı şunu ikrar ederken işittim” veya “filancayı şarap içerken gördüm” vb. ifadelerle yapılan şahitlik kabul edilmez. Kişinin şahitliğinin kabul edilebilmesi için şöyle demesi gerekir: “Filancanın şarap içtiğine veya filancanın filancadan borç aldığına şahitlik ederim...”³⁶

Tariflerin Değerlendirilmesi ve Tercih:

Fakihler şahitliği sözlük anlamına dayanarak tarif etmişlerdir. Yapılan tariflerin büyük kısmı haber verme lafzına dayanarak yapılmıştır. Malikiler dışında, fakihler şahitliği bir haber verme eylemi olarak kabul ederek şahitliğin edasında şahitlik lafzının kullanılmasını gerekli görmüşlerdir. Acaba lafız bir rükün müdür yoksa sadece bir şekil midir? Fakihler bu hususta ihtilaf etmişlerdir. Şahitliğin rükünlerinden bahsedilirken bu husus açıklanacaktır. Şahitliğin ıstılahi tarifinde sözlük anlamının önemi ve ikisi arasında ne kadar sıkı bir irtibat olduğu buradan ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki tariflerin açıklanmasından sonra, bana göre tercihe layık olan Şafilere yaptıkları şu tariftir: “Bir kişiye ait, başkasında bulunan bir hakkı, ‘şahitlik

³⁵ en-Necdî, Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsimel-Âsimî, **Hâşiyetü’r-Ravzı’l-Murabbî’ Şerhu Zâdi’l-Müstakni’**, y.y., 1397 h., VII, s. 580; el-Behûtî, Mansûr b. Yunus b. İdris, **er-Ravzu’l-Murabbî’ Şerhu Zâdi’l-Müstakni’ Fî İhtisâri’l-Mukni’**, thk. Sâid Muhammed el-Lahhâm, Dâru’l-Fikr, Beyrut, t.y., I, s. 473.

³⁶ el-Hamed, eş-Şeyh Hamed b. Abdillâh b. Abdilâziz, **Şerhu Zâdi’l-Müstakni’**, y.y., t.y., I, s. 31.

ederim' lafzıyla haber vermektir."³⁷ Genel olarak tarifler birbirine yakın anlamlarda olsa da aralarında tercihe şayan olanı bu tariftir. Çünkü Hanefilerin tarifi ikrar ve dava haklarının tarifin kapsamına girmesine engel olmamaktadır. Oysa bunlar tarif dışında kalması gereken konulardır. Şahitlik ise bir hakkı ortaya koymak için haber vermektir.

Malikilerin tarifi de kapsamlı değildir, çünkü tarif dışı kalması gereken hususları içermektedir. Şöyle ki hâkimin hüküm vermesine yarayan her haber verme türü şahitliktir. İkrar ve dava da bu kapsama girmektedir.

Hanbelilerin tarifi de kapsamlı değildir, çünkü ikrar ve dava hakkı tarifi kapsamına girmektedir.

O halde, Şafilerin tarifi dışında kalan tariflerin hepsi ya ikrar ve davayı kapsamına almakta veya haklar dışındaki şeyler için yapılan şahitliği içermektedir. Yine, söz konusu tarifler şahitliğin yargı meclisinde yapılmasını şart koşmaktadır.

Şafilerin tarifi ise kapsamına girmesi gerekenleri içeren, girmemesi gerekenleri dışarıda bırakan bir tariftir. Şöyle ki Şafilerin tarifi sadece şahitliğin içeriğiyle ilgili olup ihtiraz kayıtlarıyla ikrar ve davayı kapsam dışı bırakmaktadır.

1.2. ŞAHİTLİĞİN MEŞRULUĞU

İslam hukukçuları, şahitliğin muteber, bağlayıcı ve hakların ortaya konulmasında bir vasıta olduğu konusunda görüş birliği etmişler ve onun meşruluğuna dair Kitap, Sünnet, İcma ve kıyastan delil göstermişlerdir.

1.2.1. Kitap Delilleri

Yüce Allah, Müslümanlara hakları koruma yollarından birini göstermek için pek çok ayette şahitliğe değinmiştir. Söz konusu ayetlerden bazıları şunlardır:

³⁷ el-Cemel, a.g.e., X, s. 741.

1- Alışverişlerde şahit tutmak... Borçlanma ayetinde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “**Alışveriş yaptığınızda şahit tutun!**”³⁸

Bu ayette yüce Allah, borçlanırken şahit tutmayı emretmektedir. Çünkü şahit tutmak, borcu inkâr etme veya unutma sebebiyle kişilerin birbirlerine haksızlık yapmasına engel olur.³⁹ Şâri’in, burada şahit tutmayı emretmesi onun meşruluğunu gösterir.

2- Yüce Allah velilere ve vasilere, şahit tutmak suretiyle sağlama aldıktan sonra yetimlerin mallarını korumalarını, ergenliğe eriştiklerinde de mallarını onlara vermelerini emrederek şöyle buyurmuştur: “**Mallarını onlara verdiğinizde üzerlerine şahit tutun! Hesap görücü olarak Allah yeter!**”⁴⁰

Burada yüce Allah velilere, içlerinden birinin malını teslim aldığına dair daha sonra inkâra tevessül etmemesi için, yetimlerin mallarını kendilerine teslim ederken şahit tutmalarını emretmektedir. Böylece yetimin velisi zimmetten kurtulmuş, töhmete maruz kalmamış ve husumetten uzak kalmış olur.⁴¹ Buradan anlaşılabilir ki şahitlik, hakların ortaya konulması hususunda meşruluğu sabit olan bir ispat yoludur.

3- Yüce Allah, ric’î talakla eşini boşayıp sonra da ona dönen kocadan bu yaptığına şahit tutmasını istemiştir.⁴² Söz konusu ayette şu ifade geçmektedir: “**Aranızdan iki adil kimseyi şahit tutun!**”⁴³

Yüce Allah burada ric’î talakla boşanmış olan eşe tekrar dönülmek istendiğinde buna şahit tutulmasını emretmektedir. Çünkü boşanmış olan eşe yeniden dönmek birçok hakla bağlantılıdır ve bazen taraflardan biri bunu inkâr edebilir. Şahit tutmak

³⁸ Bakara 2/282.

³⁹ eş-Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, **el-Ümm**, Dâru’l-Marife, Beyrut, 1393 h., III, s. 88; el-Müzenî, İsmail b. Yahyâ, **Muhtasarü’l-Müzenî**, Dâru’l-Marife, t.y., s. 302.

⁴⁰ Nisâ 4/6.

⁴¹ İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimaşkî, **Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm**, 2. bs., thk. Sâmî b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe, 1420 h./1999, II, s. 218; el-Begavî, Muhyi’s-Sünne Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes’ûd, **Meâlimü’t-Tenzil Fi’t-Tefsîr ve’t-Te’vîl**, 4. bs., thk. Muhammed Abdullah en-Nemir-Osman Cumua Zumayriyye-Süleyman Müslim el-Hurş, Dâru Taybe, 1417 h./1997, II, s. 169.

⁴² el-Behûtî, Mansûr b. Yunus b. İdris, **Keşşâfü’l-Kınâ’ Alâ Metni’l-İknâ’**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1402 h./1982, V, s. 341; Şeybânî, Abdülkadir b. Ömer b. Ebî Taglib, **Neylü’l-Meârîb Bi Şerhi Delîli’t-Tâlib**, thk. Muhammed Süleyman Abdullah el-Aşkar, Mektebetü’l-Felâh, Kuveyt, 1403 h./1983, II, s. 250.

⁴³ Talâk 65/2.

ise inkâr yolunu kapatır, haksızlıklara engel olur ve hakların yerli yerine konulmasını sağlar.⁴⁴ Yüce Allah'ın bu emri de söz konusu şahitliğin meşru olduğunu gösterir.

4- Genel olarak bütün haklar konusunda şahitlik yapmaya ilişkin yüce Allah'ın şu emri varit olmuştur: **“Şahitliği Allah için yerine getirin!”**⁴⁵

Yüce Allah burada, bütün haklar konusunda yargı meclisinde şahitlik etmeyi emretmektedir. Çünkü burada geçen şahitlik kelimesi her ne kadar ric'î talaktan vazgeçip eşe geri dönüleceği zaman iki adil kimseyi şahit tutma emrinden sonra zikredilmiş olsa da cins isimdir. Buna göre emirden sonra gelmiş olması onun umum anlamında kullanılmasına engel teşkil etmez. Buna bağlı olarak şu iki anlam ortaya çıkmaktadır ki birincisi şahitliğin yerine getirilmesine dair emir, ikincisi de şahitliğin yerine getirilmesinin Allah hakkı olmasıdır. O halde bunun manası şahitlikten kaçınmayın, şahitlik ettiğinizde onu değiştirmeyin ve olduğu gibi yerine getirin! demektir.⁴⁶

Yukarıda geçen ayetler şahitliğin meşruluğunu ve önemli ispat vasıtalarından biri olduğunu gösteren açık birer delildir. Bir takım muameleler konusunda şahit tutmanın emredilmiş olması, insanlar arasındaki ticari ilişkileri zapt altına alıp düzene koymak, hakları zayi olmaktan ve inkâr edilmekten korumak ve hakları sahiplerine geri vermede yargının işini kolaylaştırmak içindir.

1.2.2. Sünnet Delilleri

Hz. Peygamberden (s.a.) nakledilen pek çok hadiste, onun iddia makamında olan kişiden iddia ettiği şeyi şahit göstermek suretiyle ispat etmesini istediği görülmektedir. Söz konusu hadislerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1- Müslim'in, Vâil b. Hacer'den (r.a.) naklettiği bir hadiste şu ifade geçmektedir: **“Hadramevt'ten ve Kinde'den birer adam Hz. Peygambere geldi. Hadramevtli olan dedi ki ey Allah'ın elçisi, bu adam babamdan kalma bir arazimi zorla elimden aldı! Bunun üzerine Kindeli olan dedi ki orası benim**

⁴⁴ eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, thk. Şeyh Abdülgani Abdülhalık, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut, 1410 h./1990, s. 469, 475.

⁴⁵ Talâk 65/2.

⁴⁶ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Endelûsî el-Mâlikî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, 3. bs., Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1424 h./2003, IV, s. 283; el-Cessâs, **a.g.e.**, III, s. 610.

elimde bulunan ve ekip biçtiğim bir arazidir, onun bu arazide hiçbir hakkı yoktur. Resulullah (s.a.) Hadramevli olana sordu: Bir delilin var mı? Adam delili olmadığını söyleyince Hz. Peygamber ona, Kindeli adamın yemin etmesinden başka bir şey yapılamayacağını söyledi. Bunun üzerine Hadramevli dedi ki ey Allah'ın elçisi, bu adam facirin biri, ne adına yemin ettiğine aldırılmaz, hiçbir şeyden sakınmaz! Adamı dinleyen Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Senin bundan başka ondan alacağın bir şey yok! O sırada Kindeli yemin etmek üzere harekete geçti. Adam yemin edip giderken arkasını döndüğünde Resulullah (s.a.) şöyle buyurdu: Eğer adamın malını haksız yere yemek için yemin ettiyse Allah'a kavuştuğunda O ondan yüz çevirmiş olarak kavuşacaktır.”⁴⁷

Hadis, hakkı ispat etmek için delil istenmesini teşvik etmektedir. Şahitlik de delil çeşitlerinden biridir. Bu da şahitliğin, ispat konusunda meşru bir delil olduğunu gösterir.

2- Buhârî'nin, Eş'as b. Kays'tan (r.a.) naklettiği bir hadiste şöyle gelmiştir: **“Benimle bir adam arasında bir şey konusunda husumet vardı. Biz de Resûlullah'a (s.a.) giderek davalastık. Resulullah bana buyurdu ki ya iki şahit getirirsin ya da o yemin eder! Bunun üzerine ona dedim ki o zaman hiçbir şeye aldırmadan yemin eder! Hz. Peygamber (s.a.) dedi ki hakkı olmadığı halde bir mal elde edebilmek için yalan yere yemin eden kişi Allah kendisine gazap etmiş olduğu halde O'na kavuşur.**⁴⁸ Yüce Allah bunu tasdik eden şu vahyi indirdi: **Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir pahaya karşılık satanlara ahirette hiçbir pay yoktur; kıyamet gününde Allah ne onlarla konuşacak, ne yüzlerine bakacak, ne de onları temizleyecektir! Onlar için elem verici bir azap vardır.”**⁴⁹

Yukarıdaki hadis açık bir şekilde, meşru bir delil olarak şahitliğin isteneceğini göstermektedir. Çünkü Hz. Peygamberin (s.a.), iddiada bulunan kişiden hakkını ispat etmesi için şahit getirmesini istemesi şahitliğin meşruluğunu gösterir.

⁴⁷ Müslim, Müslim b. Haccâc Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî eNîsâbü'rî, **Sahîhu Müslim**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, **İman**, 61.

⁴⁸ el-Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Mugîre Ebû Abdillah, **el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar Min Umûri Resulillahi sallallahu aleyhi vesellem ve Sünenihî ve Eyyâmih**, 3. bs., thk. Mustafa Deybü'l-Beğâ, Dâru İbni Kesîr, el-Yemâme, Beyrut, 1407 h./1987, **Şehâdât**, 20; Müslim, **İman**, 61.

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/77.

1.2.3. İcma Delili

Resûlullah (s.a.) döneminden günümüze kadar gelen İslam ümmeti şahitliğin meşruluğu, şer'î bir hüccet ve yargının bir delili olup ispat vasıtası olduğu hususunda görüş birliği etmiş, Müslümanlardan hiç kimse buna muhalefet etmemiştir. Böylece şahitlik zorunlu olarak dinden bilinen (zarûrât-ı diniyyeden) hususlardan biri haline gelmiştir.⁵⁰ İslam ümmeti, şahitlerin şahitliklerine dayalı olarak hâkimlerin hüküm vermesinin vacip olacağı ve bu hükümlerin bağlayıcı olacağı konusunda görüş birliği etmişlerdir.⁵¹

1.2.4. Akf Delil

İhtiyaçlar şahitliğin meşru olmasını gerektirmektedir. Çünkü insanların bir arada yaşamaları ihtilafa düşmelerine, mallarda, tasarruflarda ve bazı olaylarda çekişme yaşamalarına ve bazı hakları inkâr etmelerine yol açar. Bu yüzden hakları sahipleri adına ortaya koyacak, olayları ispat edip çekişmeleri önleyecek bir vasıtanın varlığına duyulan ihtiyaç kaçınılmazdır. İşte, şahitlik hakları ortaya koyan, onları pekiştiren, zayi olmalarını engelleyen ve nizaları ortadan kaldıran bir vasıta olduğundan ona başvurmak kaçınılmaz olmuştur.⁵²

1.3. ŞAHİTLİĞİN ÖNEMİ VE FAZİLETİ

İslam hukuku şahitliğe büyük bir önem vermiştir. Kur'an-ı Kerim şahitliğin faziletinden söz etmiş, değerini yüceltmiş ve yüce Allah onu kendi zatına nispet ederek meleklerini, elçilerini ve yarattığı varlıkların üstün olanlarını şahitlikle şereflendirmiştir. Yüce Allah'ın, fasığın şahitliğini kabul etmemesi şahitliğin şerefini göstermek için yeterlidir.

⁵⁰ es-Serahsî, Şemsüddin Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl, **el-Mebsût**, thk. Halil Muhyiddin el-Meyyis, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1421 h./2000, XVI, s. 216.

⁵¹ el-Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, **Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1982, VI, s. 282; İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbü'rî, **el-İcmâ'**, thk. Fuâd Abdülmünim Ahmed, Dâru'l-Müslim, 1425 h./2004, s. 67; Şeybânî, **a.g.e.**, II, s. 470.

⁵² el-Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Hanefî, **el-İhtiyâr Li Ta'lîli'l-Muhtâr**, 3. bs., thk. Abdüllatif Muhammed Abdurrahman, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426 h./2005, II, s. 150; eş-Şâfiî, **el-Ümm**, III, s. 88; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 3.

Yukarıda geçtiği gibi, Yüce Allah şahitliği meşru kılarak teşvik etmiş ve değerini yüceltmıştır. Kur'an da şahitlik etmeyi emrederken onun önemini vurgulamıştır. Öneminden, fertler ve toplum üzerinde doğurduğu sonuçlarından dolayı Kur'an-ı Kerim şahitlik için bir takım şartlar ortaya koymuştur. İslam hukuku, insanlar arasındaki düzen ve iyi geçinmenin vazgeçilmez şartı olan adaleti sağlamak için bir takım genel ilkeler getirmiştir. Hiç kuşkusuz adaleti ve toplum düzenini gerçekleştiren en bariz hususlardan biri de şahitliktir. Şöyle ki şahitlik insanlar arasındaki ilişkilerde ve hayatın alışveriş, nikâh gibi pek çok basamağında zaruri bir vasıtaadır. Bu yüzden şahitlik hukukta çok önemli bir yere sahiptir. Öte yandan şahitlik Allah tarafından bütün çekişme, haksızlık ve husumet görüntülerini ortadan kaldırmak için meşru kılınmıştır.

İslam hukukunun amaçlarından biri de din, can, akıl, nesil ve maldan oluşan beş zaruri hususu koruma altına almaktır. Şahitliğin önemi; husumetler, çekişmeler, hakların inkârı, insanları yalan söyleyerek itham etmek gibi durumlarda söz konusu beş zaruri hususu korumada açıkça ortaya çıkmaktadır. Söz konusu durumlarda insanlar yargıya başvurmakta ve şahitlik yargının kullandığı, insanların haklarını koruyan, canlandıran ve yargı önünde ortaya çıkaran en önemli araçlardan biri olmaktadır. Böylece söz konusu araç (şahitlik), amaç hükmünü almaktadır ki bu amaçlar da yukarıda adı geçen zorunlu beş maddeden oluşmaktadır. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: “Araçlar amacın hükmünü alırlar.” Yine, fakihlerin kabul ettiği genel kural şöyle der: “Vacibi tamamlayan şey de vaciptir.” İmam Karâfi bu hususta şöyle söylemiştir: “Araçlar, amaçların hükmünü alırlar. Çünkü vacibi tamamlayan şey de vaciptir.”⁵³

Şahitliğin önemini ortaya koyan hususlardan bazıları şunlardır:

1.3.1. Irzları, Nesepleri ve Canları Korumak

Yüce Allah adil olan kişinin şahitliğinin kabul edilmesini, fâsık olanın şahitliğinin ret edilmesini emretmiştir. Kazif suçunu işlediği için ceza almış olan kişi

⁵³ el-Karâfi, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İdris es-Sanhâcî, *el-Fürûk ev Envâru'l-Bürûk Fî Envâi'l-Fürûk*, thk. Halil el-Mansûr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418 h./1998, III, s. 4.

fâsıktır. Yüce Allah onu fâsıklıkla nitelemekten başka bir de asla şahitliğinin kabul edilmeyeceğini şöyle ifade etmiştir: **“Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup da dört şahit getirmeyenlere seksen değnek vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin! Onlar fâsıkların ta kendileridir.”**⁵⁴

Burada yüce Allah, zina isnadında bulunan kişinin şahitliğinin asla kabul edilmeyeceğine ve fâsık olduğuna hükmetmiştir. Hanefi, Maliki, Şafi ve Hanbelilerin, yani cumhurun görüşü budur. Ancak bu suçu işleyen kişinin şahitliğinin had cezasının uygulanmasından önce mi yoksa sonra mı düşeceği konusunda aralarında görüş ayrılığı vardır. Hanefilere ve Malikilere göre, söz konusu kişinin şahitliği had cezası uygulandıktan sonra düşer. Şafilere ve Hanbelilere göre ise söz konusu suçu işlemesinden itibaren şahitliği düşer.⁵⁵

Yüce Allah şahitliği, insan hayatının ırlara, canlara ve neseplere herhangi bir saldırı ve haksızlık edilmeden sürmesi için meşru kılmıştır. Mâiz ile Ğâmidîyyeli kadının kıssası, Hz. Âişe'nin (r.a.) zina iftirasına maruz kalması gibi söz konusu saldırılara benzer daha pek çok olay Hz. Peygamber (s.a.) ve sahabe (r.a.) döneminde de meydana gelmiştir. İbn Abbâs'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: **“Sadece iddia ettikleri için insanlara istedikleri verilmiş olsaydı bir takım kişiler bazılarının mallarını ve kanlarını iddia ederlerdi. Ancak iddia edenin delilini getirmesi, inkâr edenin de yemin etmesi gerekir.”**⁵⁶

İmam Nevevî bu hadise ilişkin olarak şunları söylüyor: “Bu hadis, şeriat hükümleri kaidelerinin en büyüklerinden biridir. Hadiste, insanın iddia ettiği şey konusundaki sözünün sadece iddiasıyla kabul edilemeyeceği, aksine bunun için bir delilin veya davalı olan kişinin tasdikinin gerektiği, iddia eden karşı tarafın yemin etmesini isterse bunu isteme hakkının olduğu ifade edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.), kişinin sadece iddiası sebebiyle istediği şeyi alamayacak olmasının hikmetini açıklamıştır. Çünkü söz konusu kişiye iddia etmiş olduğu şey verilecek olsaydı bir takım insanlar başkalarının kanlarını ve mallarını isteyecek ve helâl sayacaklardı.

⁵⁴ Nûr 24/4.

⁵⁵ es-Serahsî, a.g.e., IX, s. 119; el-Karâfî, Şihâbüddin Ahmed b. İdris, ez-Zehîra, thk. Muhammed Huccî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994, X, s. 217; ed-Dimyâtî, a.g.e., IV, s. 331; İbn Kudâme, el-Mugnî, XII, s. 75.

⁵⁶ el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali, es-Sünenü'l-Kübrâ ve Fî Zeylihî el-Cevherü'n-Nakî, Meclisü Dâirati'l-Meârifî'n-Nizâmîyye el-Kâineti fi'l-Hind bi Beldeti Haydarâbâd, 1344 h., X, s. 252.

Böylece davalı olanın malını ve kanını koruması mümkün olmayacak, buna karşılık iddiacının şahitler, ikrar ve karineler gibi deliller yardımıyla malını ve canını koruması mümkün olacaktı.⁵⁷

1.3.2. Hakları Ortaya Çıkarıp İhya Etmek ve Zararları Engellemek

Şahitlik, hakkı zulümden ayırmaya yarayan terazilerden biridir. Bu yönüyle şahitlik doğru iddiaları ve şikâyetleri yalanlarından ayırt etmeye yarar. İnsanların birbirlerini yalanlamaları, haklarını çiğnemeleri ve aralarında gerçekleşen bir takım muamelelerde yapılan haksızlıklar şahitliğe ne kadar çok ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **“Erkeklerinizden iki şahit tutun!”**⁵⁸ Hakların zayi olmaması ve insanların birbirlerinin haklarını inkâr etmemeleri için yüce Allah onların birbirleriyle yaptıkları muamelelerde şahit tutmalarını emretmiştir. Mahkemede yapılan bir duruşmada yargıç işin içinden çıkamayacak durumda olsa doğruyu ve hakkı şahitlerin şahitliğinden başka ortaya çıkarıp açıklayacak bir şey olamaz. Kadı Şureyh şöyle demiştir: “Hüküm vermek bir ateşten bir kordur. O halde sen o ateş korunu iki sopayla (iki şahitle) kendinden uzak tut! Husumet ancak bir hastalık, şahitler ise şifadır. O halde sen şifayı hastalığın üzerine dök...”⁵⁹ Böylece şahitlik, doğruyu ve hakkı yargıya göstermek suretiyle onun terazinin kefesinde ağır basmasını sağlayan bir araç olmaktadır.

1.3.3. Zulme Son Vermek, Adaleti Yaymak ve Zalimin Gücünü Kırarak

Kuşkusuz şahitlik, insanların birbirlerine zulmetmelerini engellemek ve saldırıya uğramış olan hakları ortaya koyarak onları sahiplerine geri vermeye yarayan ve hak edenlere yargının ceza vermesini sağlayan çok değerli ve önemli bir

⁵⁷ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, **el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc**, 2. bs., Dâru İhyâ’it-Türâsî’l-Arabî, Beyrut, 1392 h., XII, s. 3.

⁵⁸ Bakara 2/282.

⁵⁹ İbn Kudâme, **el-Mugnî**, XII, s. 3.

araçtır. Şahitlik olmasaydı bütün haklar zayi olup giderdi.⁶⁰ Şahitlik mazlumlara adalet dağıtmanın, zalimleri caydırmanın ve zaman zaman insanlar arasında meydana gelen çekişmeleri sonlandırmanın yegâne aracıdır. Çünkü hangi çağda ve coğrafyada yaşarsa yaşasın bilim ve uygarlıkta ne kadar ilerlemiş olursa olsun hiçbir toplum çekişme ve husumetlerden arınamaz.⁶¹

Şahitlik insanlar arasında adaleti yaymaya ve zulme son vermeye yarar. Zalim, yargının şahitlik aracılığıyla kendisini yakalayıp cezalandıracağını bildiği zaman hak sahibinin hiçbir delili olmasa bile şahitlerin şahitliği sayesinde cezalandırılıp insanların önünde rezil olmaktan korkar. Zeyd b. Hâlid el-Cühenî'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “**Şahitlerin en hayırlısını size söyleyeyim mi? Kendisinden istenmeden şahitlik edendir.**”⁶² Zulmün neredeyse ortadan kaldıracağı bir hakkı ihya etmedeki önemi nedeniyle Hz. Peygamber (s.a.) şahitlerin bu sınıfının daha hayırlı olduğunu ifade etmiştir. İmam Nevevî bu hadisi iki şekilde yorumlamıştır:

Bir kişiye ait bir hak konusunda şahitliği olan ama o kişinin onun şahit olduğunu bilmediği, ona gelerek kendisinin o hakkı konusunda lehine şahitlik edeceğini söylediği kimse olabilir.

Bu, hisbe⁶³ şahitliği olabilir.⁶⁴ Yani, şahit gelerek herhangi bir hak konusundaki şahitliğini yerine getirir. Böylece yüce Allah onun sayesinde bir hakkı ortaya çıkartır, bir batılı söndürür.

Hakkı ve adaleti ortaya çıkarmada şahitlerin önemli bir rolü olduğu için onlara saygı göstermek ve zarar vermemek gerekir. Çünkü onlar olmasaydı zalim, hak sahibine istediği zulmü yapabilir ve onun malını haksız yere yiyebilirdi.⁶⁵

⁶⁰ İbn Ferhûn, İbrahim b. Ali b. Muhammed Burhânüddin el-Ya'merî, **Tebşiratü'l-Hukkâm Fî Usûli'l-Akziyeti ve Menâhici'l-Ahkâm**, Mektebetü'l-Külliyyâtü'l-Ezheriyye, 1406 h./1986, I, s. 245, 248, 258; eş-Şâfiî, **el-Ümm**, III, s. 88.

⁶¹ **Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye**, 25/133.

⁶² Müslim, **Akziye**, 9.

⁶³ İslâm devletlerinde genel ahlâkı, kamu düzenini korumak ve denetlemekle görevli teşkilât demektir. Bkz, Cengiz Kallek, *Dia*, cilt: 18; s: 133.

⁶⁴ en-Nevevî, **Şerhu Sahîhi Müslim**, XII, s. 17.

⁶⁵ el-Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdurraûf b. Tâci'l-Ârifîn b. Ali b. Zeyni'l-Âbidîn el-Haddâdî el-Kâhîrî eş-Şâfiî, **Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmiî's-Sagîr**, el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır, 1356 h., II, s. 94.

1.3.4. Yüce Allah'ın Emrini Yerine Getirmek

Şahitliğin özelliklerinden biri de yüce Allah'ın bir emri olmasıdır: “**Şahitliği Allah için yerine getirin!**”⁶⁶ Mükellef olan kişi şahitliği yerine getirdiği zaman yüce Allah'ın emrini yerine getirmiş olur. Bu haliyle şahitlik ibadete benzemiş olmaktadır. Âlimlerin çoğunluğu “şahitlik ederim” lafzının taabbüdî olduğunu ve şahitliğin ancak bu lafızla yerine getirilmesinin sahîh olacağı görüşündedir. Bir başka ayette yüce Allah, kendilerinden şahitlik etmeleri istenen şahitlerin bu görevi yerine getirmelerini teşvik ederek şöyle buyurmaktadır: “**Şahitlik için çağırıldıklarında şahitler gitmemezlik etmesinler!**”⁶⁷ Ayrıca, yüce Allah şahitliği yerine getirmeyi emretmekte ve ona büyük önem vermektedir. Diğer taraftan yüce Allah yalan yere şahitlik etmeye karşı uyarıda bulunmaktadır: “**Putların pisliğinden sakının, yalan sözden de sakının!**”⁶⁸ Çünkü bunlar toplumu, İslam şeriatının getirmiş olduğu değerler ve ilkelerden uzaklaştırır. Bir başka yerde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “**Şahitliği gizlemeyin! Kim şahitliği gizlerse onun kalbi günahkârdır.**”⁶⁹ Ayet şahitliği gizlemeyi yasaklamakta ve onu gizleyenin alacağı karşılığı açıklamaktadır.

Tabiiinden Rebî, yüce Allah'ın “**Şahitliği gizlemeyin**” şeklindeki kavlini şöyle tefsir etmiştir: “Kendisinin, ana babasının veya akrabalarının aleyhine bile olsa kişinin bildiği bir şeyi gizlemesi, şahitlikte bulunmaması helâl olmaz.”⁷⁰

Şahitliği gizlemenin günahı hakkında Abdurrahmân er-Râzî şöyle der: “Yüce Allah, şahitliği gizlemek konusunda yaptığı tehdit kadar başka hiçbir şey hakkında tehditte bulunmamıştır. Çünkü O şöyle buyurmaktadır: **Onun kalbi günahkârdır.**”⁷¹ Kalbin günahkâr olmasından kasıt onun bir halden başka bir hale dönmesi (mesh) veya günahkâr hale gelmesidir.⁷²

⁶⁶ Talâk 65/2.

⁶⁷ Bakara 2/282.

⁶⁸ Hac 22/30.

⁶⁹ Bakara 2/283.

⁷⁰ er-Râzî, **Tefsîr-u İbni Ebî Hâtim**, II, s. 571.

⁷¹ Bakara 2/283.

⁷² es-Sem'ânî, Ebû Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr, **Tefsîru'l-Kur'ân**, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1418 h./1997, I, s. 287, er-Râzî, **Tefsîru İbni Ebî Hâtim**, II, s. 572.

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığına göre şahitlik, yargıçların hüküm verirken dayanmış olduğu ispat vasıtalarının en önemlilerinden biridir. Onun vasıtasıyla hadler uygulanır, canlar korunur, mallar ve sair bütün haklar onun sayesinde muhafaza edilir. İşte bundan dolayı İslam hukuku şahitliği, diğer ispat vasıtaları arasında birinci sıraya koyduğu gibi, bütün olaylarda onu kapsayıcı ve umumi bir delil saymıştır.

1.4. ŞAHİTLİĞİN HÜKMÜ

Şahitlik iki merhaleden oluşur: Tahammül ve edâ. Buna göre tahammül ve edanın ne anlama geldiğinin bilinmesi gerekmektedir.

1.4.1. Tahammül

Âlimlerin ıstılahında tahammül birçok konuda kullanılır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Diyetin tahammülü, hadisin tahammülü, şahitliğin tahammülü, imamın cemaati tahammülü...⁷³

Şahitlik babında tahammül; “şahidin, şahit olduğu şeyin bilgisini elde etmesi” anlamına gelir.⁷⁴ Şahit olunan şeyler, haklarındaki bilginin elde edilmesi bakımından farklılık gösterirler. Adam öldürme ve gasp olaylarında olduğu gibi bazıları şahidin bizzat görmesiyle; nikâh, satım akdi ve talâk gibi bazıları şahidin hem duyması hem de görmesiyle; nesep, ölüm ve vakıf gibi bazıları ise kulaktan kulağa nakledilen yaygın haberleri işitmesiyle elde edilen bilgilerdir.⁷⁵ Kişinin, şahitliğe konu olan şey

⁷³ el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Küveytiyye, 2. bs., Dâru's-Selâsil, Kuveyt, 1404/1427 h, X, s. 262, 264.

⁷⁴ er-Rassâ', Ebû Abdillâh Muhammed el-Ensârî, el-Hidâyetü'l-Kâfiyyetü's-Şâfiye Li Beyânî Hakâikü'l-İmâmi İbni Arafe el-Vâfiye, thk. Muhammed Ebu'l-Ecfân-Tahir el-Ma'mûrî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, t.y., s. 594; el-Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyûb b. Vâris, el-Müntekâ Şerhu Muvatta İbni Mâlik, Matbaatü's-Saade, Mısır, 1332 h., V, s. 197.

⁷⁵ el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Küveytiyye, XXVI, s. 231.

hakkındaki bilgisine “tahammül” adının verilmesinde şahitliğin, üstlenilmesinde külfet ve meşakkat bulunan emanetlerin en yücelerinden biri olduğuna işaret vardır.⁷⁶

1.4.2. Edâ

Âlimler edâ kelimesini şu anlamlarda kullanmışlardır: Namaz ve zekât gibi ibadetlerin edâsı, şahitliğin edâsı, borcun edâsı, Kur’ân-ı Kerim okumada edâ, hadis rivayetinde edâ...⁷⁷

Şahitlik babında edâ; “şahidin, tahammül etmiş olduğu şahitliği hâkime haber vermesi” anlamına gelir.⁷⁸ Örneğin; şahidin, aralarında çıkan anlaşmazlıktan sonra satıcı ile alıcı arasında yapılan akdin şartlarını hâkime haber vermesi bu bapandır.

1.4.3. Şahitliğin Tahammül ve Edâsının Hükümü

Fakihlerin çoğunluğu, şahitliğin tahammül ve edâsının farzı kifâye olduğu, bazı insanların yerine getirmesi halinde diğerlerinden sakıt olacağı ancak kimsenin yerine getirmemesi halinde bulunan kişiye farz olacağı konusunda görüş birliği etmişlerdir.⁷⁹ Fakat hiçbiri şahitliği yerine getirmezse diğer farzı kifâyelerde olduğu gibi hepsi de günahkâr olurlar. Şahitlikte tahammülün sahih olması için şahidin, şahitlik ettiği şeyi bilmesi şarttır. Hiç kimsenin şahitlik ettiği konu hakkında bilgisi olmaksızın onun hakkında şahitliği tahammül ve edâ etmesi caiz değildir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “**Ancak bilerek hakka şahitlik edenler**

⁷⁶ İbn Hacer el-Heytemî, Şihâbüddin Ahmed Muhammed Ali, **Tuhfetü’l-Muhtâc Fî Şerhi’l-Minhâc**, Mısır, t.y., XXXIV, s. 226; eş-Şebrâmelsî, Nuruddin Ali b. Ali, **Nihâyetü’l-Muhtâc ilâ Şerhi’l-Minhâc (Şebrâmelsî haşiyesi)**, 3. bs., Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1424 h./2003, VIII, s. 320.

⁷⁷ **el-Mevsûatü’l-Fikhiyyetü’l-Küveytiyye**, II, s. 327, 344.

⁷⁸ el-Hıraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, **Şerhu’l-Hıraşî Alâ Muhtasarı Sîdi Halîl**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, el-Matbaatü’l-Emîriyyetü’l-Kübrâ bi Bûlâk Mısra’l-Mahmiyye, 1317 h., VII, s. 213; er-Rassâ’, **a.g.e.**, s. 598.

⁷⁹ İbn Âbidîn, **a.g.e.**, VII, s. 66; el-Bağdâdî, Abdurrahmân b. Muhammed b. Asâkir b. Şihâbüddin, **İrşâdü’s-Sâlik ilâ Eşrefi’l-Mesâlik Fî Fikhi’l-İmâm Mâlik**, eş-Şeriketü’l-İfrîkiyyetü li’t-Tıbbâa, t.y., I, s. 202; İbn Hacer el-Heytemî, **a.g.e.**, XXXIV, s. 228; eş-Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, **Mugni’l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi’l-Minhâc**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, t.y., IV, s. 450; İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh b. Müflih el-Hanbelî Ebû İshâk, **el-Mübdî’ Şerhu’l-Mukni’**, Dâru Âlemi’l-Kütüb, Riyad, 1423 h./2003, X, s. 146; İbn Kudâme, **el-Mugni**, XII, s. 3.

müstesna...⁸⁰ Bu ayet, şahitlik ettiği şeyi görmemiş ve duymamış olan kişinin şahitliğinin haram olduğunu göstermektedir. Çünkü onun şahitlik ettiği şey hakkında bilgisi yoktur. Bilgisi olmadan da şahitlik etmesi caiz değildir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: **“Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.”**⁸¹ Bu, şahitlik konusunda dikkatli ve temkinli olmayı ve ancak bilgiye dayanarak yerine getirilmeyi gerektiren bir tehdittir.⁸²

Deliller:

Fakihlerin çoğunluğu, şahitliğin tahammül ve edâsının farzı kifâye olduğuna dair Kitap, Sünnet ve İcmâ’ dan şu delilleri göstermişlerdir:

Kitap Delilleri:

1- Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **“Şahitler çağırıldıkları zaman kaçınmasınlar.”**⁸³

Hasenü'l-Basrî'nin belirttiğine göre bu ayet iki hususu bir arada zikretmektedir. Birincisi, şahitliği tahammüle çağırıldığın zaman, ikincisi ise şahitliği edâ etmek üzere çağırıldığında bundan kaçınmamaktır.⁸⁴

Katâde ve Rebî bu ayetin nüzul sebebini şöyle anlatır: “Adam büyük bir mahallede insanların arasında dolaşır ve onları şahitlik etmeye çağırırdı da aralarından hiç kimse ona karşılık vermezdi. Bunun üzerine yüce Allah bu ayeti indirdi.”⁸⁵

⁸⁰ Zuhruf 43/86.

⁸¹ Zuhruf 43/19.

⁸² el-Meydânî, Abdülganî el-Ganîmî ed-Dimaşkî, **el-Lübâb Fî Şerhi'l-Kitâb**, thk. Mahmud Emin en-Nevâvî, Beyrut, t.y., I, s. 372; el-Mâverdü, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî, **el-Hâvî Fî'l-Fıkhî's-Şâfiî**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414 h./1994, XVII, s. 34; el-Merdâvî, Alaüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman ed-Dimaşkî es-Sâlihî, **el-İnsâf Fî Marifeti'r-Râcihi Mine'l-Hilâf Alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed İbni Hanbel**, thk. Muhammed Hâmid el-Fakıyy, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1378 h./1958, XII, s. 9.

⁸³ Bakara 2/282.

⁸⁴ el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî el-Hazrecî Şemsüddin, **el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, thk. Hişam Semir el-Buhârî, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 1423 h./2003, III, s. 398.

⁸⁵ es-Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nisâbûrî, **el-Keşfü ve'l-Beyân**, thk. İmam Ebû Muhammed b. Âşûr, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1422 h./2002, II, s. 295.

2- Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **“Şahitliği gizlemeyin! Kim şahitliği gizlerse onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir.”**⁸⁶

Ayet, ihtiyaç duyulması halinde şahitliği gizlemenin yasaklandığını göstermektedir. Bir şeyin yasaklanması ise -eğer tek bir zıddı varsa- o şeyin zıddının emredilmesi anlamına gelir. Çünkü yasağa uymak, o yasağın zıddıyla meşgul olmakla gerçekleşir. Buna göre şahitliği edâ etmek, yasaklanan şeyden kaçınmanın farz olması gibi kesin farz olmaktadır. Bundan dolayı günah, fiili gerçekleştiren alete isnat edildi ki o da kalptir. Çünkü filin mahalline isnadı küllüne isnat edilmesinden daha kuvvetli bir anlatım biçimidir.⁸⁷

3- Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **“Şahitliği Allah için yerine getirin.”**⁸⁸ Yüce Allah burada şahitliği yerine getirmeyi emretmiş ve onu, hakların gözetilmesi ve korunması için “Allah için” diyerek kendi zatına nispet etmiştir.⁸⁹

Sünnet Delilleri: Fakihler, şahitliğin tahammül ve edâsının farzı kifâyeye olduğuna dair Sünnetten şu hadisleri delil göstermişlerdir:

1- Ubâde b. Sâmit şöyle anlatıyor: **“Hoşumuza giden ve gitmeyen şeylerde dinlemek ve itaat etmek, idareye ehil olanlarla yönetim konusunda çekişmemek ve Allah yolunda hiçbir kınayanın kınamasından korkmadan nerede olursak olalım hakkı söylemek üzere Resulullah’a biat ettik.”**⁹⁰

Hadis, hakkı söylemenin vacip olduğunu göstermektedir. İster tahammül, ister edâda olsun hakka şahitlik etmek de hakkı söylemektir.⁹¹

2- Zeyd b. Hâlid el-Cühenî’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: **“Size şahitlerin en hayırlısını söyleyeyim mi? O, kendisinden istenmeden şahitlik edendir.”**⁹²

⁸⁶ Bakara 2/283.

⁸⁷ el-Kiyâlherâsî, İmâdüddin b. Muhammed, **Ahkâmü’l-Kur’ân**, y.y., t.y., I, s. 184; el-Kurtubî, **a.g.e.**, III, s. 415; el-Karâfî, **ez-Zehîra**, X, s. 167.

⁸⁸ Talâk 65/2.

⁸⁹ İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, s. 433.

⁹⁰ Buhârî, **Ahkâm**, 43.

⁹¹ İbn Battâl, Ebu’l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik el-Bekrî el-Kurtubî, **Şerhu Sahîhi’l-Buhârî Libni Battâl**, 2. bs., thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad, 1423 h./2003, VIII, s. 275.

⁹² Müslim, **Akıye**, 9.

Hız. Peygamberin (s.a.) “şahitlerin en hayırlısı” sözüyle kastettiğı şey, başka kimsenin bilmediğı bir şahitliğı gelip hak sahibine söylemesi, onu gizlememesidir.⁹³ Hiç şüphesiz böyle yapmak, hakkı sahibine iletmek için şahide vacip olan bir davranıştır.

İcmâ Delili: Fakihler, özellikle tahammül edildikten sonra şahitliğın edâsının farziyeti konusunda icmâ etmişlerdir. Buna göre şahitlerin şahitliklerini yerine getirmeleri vaciptir. Çünkü şahitliğı yerine getirmek canları ve malları koruyan, hakların zayı olmasını engelleyen çok önemli bir iştir. Şahitlik, faydası bütün bireylere dönen ve insan topluluğunun genel anlamda yararına olan işlerde yardımlaşma anlamına gelir.⁹⁴ Bu yüzden hâkimin, şartlarını taşıyan bir şahitliğın gerektirdiğı yönde hüküm vermesi gerekir.

Buraya kadar yazılanlar şahitliğın genel hükümlerini içermektedir. Şahitliğın tahammülü ve edâsı yukarıda geçtiğı üzere farzı kifâyedir. Ancak hadler de olduğı gibi bazı hal ve şartlarda şahitliğın gizlenmesi, açıklanmasından daha faziletlidir. Çünkü Hız. Peygamber (s.a.), huzurunda şahitlik eden birine şöyle buyurmuştur: **“Elbisenle onu örtmüş olsaydın senin için daha hayırlı olurdu.”**⁹⁵ Yine, bir başka yerde Hız. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: **“Kim bir Müslümanın hatasını örterse Allah da onun hatalarını dünya ve âhirette örter.”**⁹⁶ Hız. Peygamber (s.a.)

⁹³ el-Bağavî, Huseyn b. Mes’ûd, **Şerhu’s-Sünne**, 2. bs., thk. Şuayb el-Arnâût-Muhammed Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebû’l-İslâmî, Beyrut, 1403 h./1983, X, s. 139; es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Ebu’l-Fazl Celâlüddin, **ed-Dîbâc Şerhu Sahîhi Müslim Bin Haccâc**, Dâru’l-Erkam b. Ebî’l-Erkam, Beyrut, t.y., IV, s. 319.

⁹⁴ el-Kâsânî, a.g.e., VI, s. 282; İbn Nüceym, Zeynüddin el-Hanefî, **el-Bahru’r-Râik Şerhu Kenzi’d-Dekâik**, Dâru’l-Marife, Beyrut, t.y., VII, s. 57; ed-Derdîr, a.g.e., IV, s. 199; el-Hıraşî, a.g.e., VII, s. 213; el-Cemel, a.g.e., XI, s. 5; el-Behûtî, **Keşşâfü’l-Kınâ’**, VI, s. 404.

⁹⁵ Gerçekte Hız. Peygamberin (s.a.) kendisine bu sözü söylemiş olduğı kişi (Hezzâl) onun huzurunda herhangi bir şey hakkında şahitlik etmemiştir. O sadece Mâiz’e Hız. Peygambere (s.a.) gidip suçunu ikrar etmesini söylemiştir, şahitlik etmemiştir. Çünkü Mâiz’e suçunu ikrar etmesi sebebiyle had cezası uygulanmıştır. Bu yüzden Hız. Peygamber (s.a.) ona **“Elbisenle onu örtmüş olsaydın senin için daha hayırlı olurdu”** buyurmuştur. Hadisi Ebû Dâvûd, Nesâî, Hâkim, Bezzâr, Ahmed ve Taberânî Hezzâl’in oğlu Nuaym’dan nakletmişlerdir. Bkz. ez-Zeylaî, Cemalüddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, **Nasbu’r-Râye Li Ehâdisi’l-Hidâye Mea Hâşiyetihî Buğyetü’l-Elmaî Fî Tahrîci’z-Zeylaî**, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetü’r-Reyyân, Beyrut ve Dâru’l-Kible Li’s-Sekâfeti’l-İslâmiyye, Cidde, 1418 h./1997, IV, s. 74; İbn Nüceym, **el-Bahru’r-Râik**, V, s. 59; el-Mâverdî, a.g.e., XVII, s. 52.

⁹⁶ Buhârî ve Müslim bu hadisi Ebû Hureyre’den merfu olarak şu lafızla nakletmiştir: **“Kim bir Müslümanın hatasını örterse Allah da onun hatasını dünya ve âhirette örter.”** Aynı hadisi Hâkim iki yoldan rivayet etmiştir. Tirmizî ise hadisi İbn Ömer’den nakletmiştir. Ebû Nuaym ise hadisi Müslim b. Muhalled’den merfu olarak rivayet etmiştir. İbn Mâce ise onu merfu olarak İbn Abbâs’tan nakletmiştir. Bkz. ez-Zeylaî, **Nasbu’r-Râye**, III, s. 307, IV, s. 79; İbn Nüceym, **el-Bahru’r-Râik**, VII, s. 59.

daha önce Mâiz'e hadlerde ikrardan dönülebileceğini şu sözyle telkin etmişti: “Belki de sadece öpmüşsündür veya göz işareti yapmışsındır veya bakmışsındır!” Bu da açık bir şekilde suçu örtmenin daha faziletli olduğunu göstermektedir.⁹⁷

1.5. ŞAHİTLİĞİN RÜKÜNLERİ

1.5.1. Rükünün Sözlük ve Terim Anlamı

1.5.1.1. Rükünün Sözlük Anlamı

Dilbilimcilerin görüş birliği ettiğine göre rükün, bir şeyin güçlü tarafı anlamına gelir. Buna göre bir şeyin rükünü, o şeyin en güçlü tarafı ve ona istinat eden yanındır. Rükün bir şeyin hakikatinin parçasıdır. Bir şeyin rükünü o şeyin var olmasını sağlayan, onu ayakta tutan parçasıdır.⁹⁸

1.5.1.2. Rükünün Terim Anlamı

Hanefiler rükünü şöyle tanımlamışlardır: “Bir şeyin varlığının kendisine dayalı olduğu ve o şeyin hakikatine dâhil olan parçadır.”⁹⁹

Cumhur ise rükünü şöyle tarif etmişlerdir: “Şer’î mahiyetin ancak kendisiyle var olduğu şeydir.”¹⁰⁰ Rükün, bir şeyin var olmasını sağlayan ve ister onun bir parçası olsun, ister olmasın onsuz o şeyin tasavvur edilemeyeceği şeydir.¹⁰¹

⁹⁷ el-Kâsânî, a.g.e., VI, s. 282; ez-Zuhaylî, Vehbe, **el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhû**, düzeltilmiş ve gözden geçirilmiş 4. bs., Dâru’l-Fıkr, Dimaşk, VIII, s. 167.

⁹⁸ er-Râzî, **Muhtârû’s-Sihâh**, s. 267; Heyet, a.g.e., I, s. 370; ez-Zebîdî, a.g.e., XXXV, s. 109.

⁹⁹ İbn Âbidîn, a.g.e., I, s. 448; ez-Zuhaylî, **el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhû**, IV, s. 445.

¹⁰⁰ Ulleyş, Muhammed, **Minahu’l-Celîl Şerhun Alâ Muhtasarı Seyyidî Halîl**, Dâru’l-Fıkr, Beyrut, 1409 h./1989, III, s. 266; el-Büceyrimî, Süleyman b. Ömer b. Muhammed, **Hâşiyetü’l-Büceyrimî Ale’l-Hatîb**, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1417 h./1996, IV, s. 144; el-Behûtî, Mansûr b. Yunus b. İdris, **Şerhu Müntehe’l-İrâdât el-Müsemmâ Dekâiku Uli’n-Nühâ Li Şerhi’l-Müntehâ**, Dâru Âlemi’l-Kütüb, Beyrut, 1996, II, s. 631.

¹⁰¹ ez-Zuhaylî, **el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletuhû**, VI, s. 64.

Hanefilerin kelimenin sözlük anlamına ne kadar bağlı kaldıkları yukarıda geçen tariflerden ortaya çıkmaktadır. Bu da sonuç olarak rüknün terim anlamı konusunda Hanefiler ile cumhur arasında görüş ayrılığını ortaya çıkarmıştır. Buna göre Hanefilerde akdin tek bir rüknü vardır o da sığadır ve akdin geriye kalan unsurları akdi tamamlayıcı birer şart olup rükün sayılmazlar. Fakat cumhur akdin rükünlerini geniş tutmuşlardır. Onlara göre akdin rükünleri şunlardır: Akdin iki tarafı, akde konu olan nesne ve sığa.¹⁰² Akdin rükünleri konusunda Hanefiler ile cumhur arasındaki görüş ayrılığı, aralarında şahitliğin de bulunduğu pek çok konuya tatbik edilmiştir.

1.5.2. Şahitliğin Rükünleri

Fakihler şahitliğin rükünleri hakkında pek çok taksimat yapmışlardır. İçlerinden bazıları işi özetlemiş, bazıları da rüknün terim anlamı hususundaki görüş ayrılıklarına binaen konuyu uzatmıştır. Buna göre fakihler bu konuda ikiye ayrılmışlardır:

Hanefiler: Hanefilere göre şahitliğin rüknü sadece sığadır, yani “şahitlik ediyorum” lafzıdır. Söz konusu lafzın muzari (şimdiki zaman) kipiyle söylenmiş olması gerekir. Çünkü muzari kipi hem şahitlik, hem yemin, hem de hali haber verme anlamına gelir. Bu durumda şahit sanki şöyle demiş olmaktadır: “Allah’a yemin ederim ki şu olayı gördüm ve onu haber veriyorum.” Hanefi fakihlerinin çoğunun görüşü budur.¹⁰³

¹⁰² el-Âbî el-Ezherî, Sâlih Abdüssemî, **es-Semeru’d-Dânî Fî Takrîbi’l-Meânî Şerhu Risâleti İbni Ebî Zeyd el-Kayravânî**, el-Mektebetü’s-Sekâfiyye, Beyrut, t.y., s. 495; el-Hattâb, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahman et-Tarablusî el-Mağribî, **Mevâhibü’l-Celîl Li Şerhi Muhtasarı Halîl**, thk. Zekeriyâ Umeyrât, Dâru Âlemi’l-Kütüb, 1423 h./2003, VI, s. 12; eş-Şirbînî, **Muğni’l-Muhtâc**, IV, s. 426; eş-Şirbînî, **el-İknâ’**, II, s. 632; ez-Zerkeşî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Mısırî el-Hanbelî, **Şerhu’z-Zerkeşî Alâ Muhtasarı’l-Hırakî**, thk. Abdülmünim Halîl İbrahim, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1423 h./2002, II, s. 178; el-Behûtî, **Keşşâfü’l-Kınâ’**, III, s. 146.

¹⁰³ İbn Nuceym, **el-Bahru’r-Râik**, VII, s. 55; ez-Zeylâî, Fahrüddin Osman b. Ali el-Hanefî, **Tebyînü’l-Hakâik Şerhu Kenzî’d-Dekâik**, Dâru’l-Kütübî’l-İslâmî, Kahire, 1313 h., IV, s. 207.

Cumhur:¹⁰⁴ Malikiler, Şafiler ve Hanbelilerden oluşan cumhura göre şahitliğin rükünleri beştir: Şahit, lehine şahitlik edilen, aleyhine şahitlik edilen, şahitliğin konusu ve sığa. Bu rükünlerden her birinin şartları vardır.

1.5.2.1. Şahit: Birinin elindeki başkasına ait olan şeyi haber veren kimsedir. Şahit, şahitliği üstlenen ve gerektiğinde yerine getiren kişidir.¹⁰⁵ Buna göre, başkasının elinde bulunan kendisine ait bir hakkı haber veren kişi şahit değil, davacıdır. Yine, kendi elindeki başkasına ait bir hakkı haber veren kişi de şahit değil, ikrar edendir. İçlerinde Hanefilerin de bulunduğu fakihlerin hepsi yargılama sırasında şahitliğin kabul edilebilmesi için şahitte belirli şartların bulunmasının zorunlu olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır. Söz konusu şartlar şunlardır: Şahidin Müslüman, ergen, akıllı, hür, uyanık, işiten, gören, konuşan ve adil olması, kazif suçundan had cezası vurulmamış olması, şahitliği konusunda itham altında bulunmaması ve şahitliğe konu olan şeyi bilmesi.¹⁰⁶

1.5.2.2. Lehine Şahitlik Edilen: Şahitliğin kendi yararına yapıldığı ve eğer onun hakkı ise şahitliğe konu olan şeyin kendisine verileceği kimsedir.

1.5.2.3. Aleyhine Şahitlik Edilen: Şahitliğin hasmının lehine yapıldığı ve genelde aleyhine bir hakkın sabit olduğu kimsedir.¹⁰⁷ Şahidin tanımadığı birinin aleyhine şahitliği caiz değildir. Yine, şahidin tanımadığı birinin lehine şahitliği de

¹⁰⁴ es-Sa'lebî, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Ali b. Nasr el-Bağdâdî el-Mâlikî, **et-Telkîn Fî Fıkhî'l-Mâlikî**, thk. Ebû Üveys Muhammed Bû Habze el-Hasenî et-Titvânî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425 h./2004, II, s. 210; Kalyûbî, Şihâbüddin Ahmed b. Ahmed b. Sellâme-Umeyra, Şihâbüddin Ahmed el-Berlisî, **Hâşiyetâ Kalyûbî ve Umeyra**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1419 h./1998, IV, s. 319; er-Ramlî, Şemsüddin Muhammed b. Ebî'l-Abbâs Ahmed b. Hamze b. Şihâbiddin, **Nihâyetü'l-Muhtâc İlä Şerhi'l-Minhâc**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1404 h./1984, VIII, s. 292; el-Behûtî, **Şerhu Münteha'l-İrâdât**, II, s. 631.

¹⁰⁵ el-Kâsânî, **a.g.e.**, VI, s. 266; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 4; Kalyûbî-Umeyra, **a.g.e.**, IV, s. 319.

¹⁰⁶ Efendî, Muhammed Alaüddin, **Hâşiyetü Kurrati Uyûni'l-Ahyâr Tekmiletü Reddi'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr**, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1415 h./1994, XI, s. 80; İbn Nuceym, **el-Bahru'r-Râik**, VII, s. 56, 57; İbnü'l-Hâcib, el-Kürdî el-Mâlikî, **Câmiu'l-Ümmehât**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., I, s. 469; ed-Dimyâtî, **a.g.e.**, IV, s. 211; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 28.

¹⁰⁷ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 4.

caiz değildir. Çünkü aleyhine ve lehine şahitlik edilen kişiyi tanımamak, tamamen şahitliğe konu olan şeyi bilmemek gibi, şahitliğin sıhhatine mani kabul edilir.¹⁰⁸

1.5.2.4. Şahitliğin Konusu: Hasımların (davacı ve davalı) çekişmelerine konu olan şeydir. Lehine ve aleyhine şahitlik edilenlerden her biri iddia ettiği şeyi ispat için şahit getirir.¹⁰⁹

Şahitliğe konu olan şeyin şahit tarafından malum olması gerekir. Meçhul bir şey hakkında şahitlik ederse şahitliği kabul edilmez. Çünkü şahidin şahitlik ettiği şeyi hâkimin bilmesi yargılamanın sıhhati için şarttır. Hâkimin bilgisi ise şahitlerin şahitliklerine bağlıdır. Buna göre hâkim, şahitlerin bilmediği şahitlik konusu olan şey hakkında hüküm veremez.¹¹⁰

1.5.2.5. Sığa: Şahitliğin yerine getirildiği ve ona bağlı olarak kabul veya reddedildiği yöntemdir. Bundan dolayı fakihler şahitliğin sığasına ihtimam göstermişlerdir. Bununla beraber fakihler şahitlik edâ edilirken kullanılacak lafız konusunda iki görüş ortaya koymuşlardır:

Birinci Görüş: Hanefiler, Şafiler ve Hanbelilerden oluşan cumhura göre, şahidin şahitliği edâ ederken muzari (şimdiki zaman) kipiyle “şahitlik ediyorum” demesi gerekir. Geçmişten haber vermesi ihtimalinden dolayı “şahitlik ettim” şeklinde geçmiş zaman kipiyle söylemesi caiz olmaz. Böyle söylemekle o andaki

¹⁰⁸ es-Serahsî, **a.g.e.**, V, s. 55; İbn Nüceym, **el-Bahru’r-Râik**, VII, s. 56; et-Tesûlî, Ebu’l-Hasen Ali b. Abdisselam, **el-Behce Fî Şerhi’t-Tuhfe**, thk. Muhammed Abdülkadir Şahin, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1418 h./1998, I, s. 153; ed-Desûkî, Muhammed Arafe, **Hâşiyetü’d-Desûkî Ale’s-Şerhi’l-Kebîr**, thk. Muhammed Ulleyş, Dâru’l-Fikr, Beyrut, t.y., IV, s. 169; eş-Şirbînî, **Muğni’l-Muhtâc**, IV, s. 446; en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, **Ravzatü’t-Tâlibîn ve Umdetü’l-Müftîn**, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavviz, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y., VIII, s. 233; er-Rahîbânî, Mustafa b. Sa’d b. Abduh es-Suyûtî ed-Dimaşkî el-Hanbelî, **Metâlibü Üli’n-Nühâ Fî Şerhi Gâyeti’l-Müntehâ**, 2. bs., Dâru’l-Mektebi’l-İslâmî, 1415 h./1994, VI, s. 596.

¹⁰⁹ İbn Kudâme, **el-Muğni**, XII, s. 4.

¹¹⁰ el-Kâsânî, **a.g.e.**, VI, s. 277, VII, s. 214; İbn Nüceym, **el-Bahru’r-Râik**, VII, s. 56; es-Sa’lebî, **a.g.e.**, II, s. 210; es-Saîdî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed b. Mükerrrem el-Adevî, **Hâşiyetü’l-Adevî Alâ Şerhi Kifâyeti’t-Tâlibî’r-Rabbânî**, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâî, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1414 h./1994, II, s. 343; İbn Hacer el-Heysemî, **a.g.e.**, XXXIV, s. 74; er-Ramlî, **a.g.e.**, VIII, s. 319; el-Haccâvî, Şerefüddin Musa b. Ahmed b. Musa Ebu’n-Necâ, **el-İknâ’ Fî Fikhi’l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, thk. Abdüllatif Muhammed Musa es-Sübki, Dâru’l-Marife, Beyrut, t.y., IV, s. 445; İbn Müflih, **a.g.e.**, X, s. 160.

duruma şahitlik etmiş olmaz. Fakat “şahitlik ediyorum” demesi böyle değildir, bu söz o andaki duruma şahitlik anlamına gelir. Çünkü bu lafız görme, yemin ve o andaki durumu haber verme anlamına gelir. Bu lafız dışındaki “biliyorum, kesin olarak biliyorum” gibi kelimeler kabul edilmez.¹¹¹

İkinci Görüş: Malikilere, bir rivayette İmam Ahmed’e, İbn Kayyım el-Cevziyye’ye, İbn Teymiyye’ye ve Zahirilere göre şahidin şahitliğini belirli bir lafızla yerine getirmesi gerekmez. Bilakis, istenen mânâyı ifadede edecek şekilde herhangi bir lafız veya sığa ile şahitliğin yerine getirilmesi sahihtir.¹¹²

Deliller:

Birinci Gurubu Oluşturan Cumhur, şahitliğin “şahitlik ediyorum” lafzıyla edâ edilmesinin vacip olduğuna dair Kitap, Sünnet ve lügatten şu delilleri ileri sürmüştür:

Kitap Delilleri:

1- “**Erkeklerinizden iki şahit tutun!**”¹¹³

2- “**Alışveriş yaptığınızda şahit tutun!**”¹¹⁴

Hakların ispatı, muamelât ve insanın bildiği bir şeyi söyleyip gizlememesine çağırma hakkında varit olan bu ve benzeri ayetler sadece “şahitlik ediyorum” lafzıyla söylenmiştir. Bu da şahitliğin “şahitlik ediyorum” lafzıyla yerine getirilmesinin vacip olduğunu gösterir.¹¹⁵

İbn Âbidin şöyle diyor: “Nasslar şehâdet lafzıyla varit olduğundan başka lafızların onun yerine kullanılması mümkün değildir. Çünkü söz konusu lafızda

¹¹¹ ez-Zeylaî, **Tebyînu’l-Hakâik**, IV, s. 210; İbnü’l-Hümâm, **a.g.e.**, VII, s. 375; el-Cemel, **a.g.e.**, X, s. 741; Kalyûbî-Umeyra, **a.g.e.**, IV, s. 319; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 101; el-Behûtî, **Keşşâfü’l-Kinâ’**, VI, s. 447.

¹¹² ed-Desûkî, **a.g.e.**, IV, s. 165; el-Fevzân, Salih b. Fevzân b. Abdillâh, **el-Mûlahhasu’l-Fikhî**, Dâru’l-Âsime, Riyad, 1423 h., II, s. 645; el-Hamed, **a.g.e.**, XXXI, s. 1; İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî, **el-Muhallâ**, Dâru’l-Fikr, t.y., IX, s. 434; İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalim el-Harrânî, **el-İhtiyârâtü’l-Fikhiyye** (el-Fetâvâ’l-Kübrâ içinde basılmış, 4. cilt), thk. Ali b. Muhammed b. Abbâs el-Ba’lî ed-Dimaşkî, Dâru’l-Marife, Beyrut, 1397 h./1978, s. 645; ez-Zer’î, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr Eyyûb (İbnü’l-Kayyım el-Cevziyye), **et-Turuku’l-Hukmiyye Fî’s-Siyâseti’ş-Şer’iyye**, thk. Muhammed Cemil Gazî, Matbaatü’l-Medenî, Kahire, t.y., s. 296.

¹¹³ Bakara 2/282.

¹¹⁴ Bakara 2/282.

¹¹⁵ el-Buhârî, Alaüddin Abdülaziz b. Ahmed, **Keşfü’l-Esrâr An Usûli Fahri’l-İslâm el-Bezdevî**, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1418 h./1997, III, s. 511.

ziyadesiyle tekit bulunmaktadır, yemin lafızlarından olduğundan dolayı yemin anlamı da onda mülâhaza edilmektedir.”¹¹⁶

Büceyrimî'nin haşiyesinde şu ifadeler geçmektedir: “Şahitliğini yerine getiren şahidin bunu yaparken ‘şahitlik ediyorum’ demesi şarttır. ‘Biliyorum, gerçekten biliyorum’ vb. sözler söylese sahih görüşe göre yeterli olmaz.”¹¹⁷

Münteha'l-İrâdât şerhinde ise şunlar kaydedilmiştir: “Şahidin şahitliği ancak ‘şahitlik ediyorum veya şahitlik ettim’ lafızlarından biriyle kabul edilir. Çünkü şahitlik şehide-yeşhedü-şehâdeten mastarından gelmektedir ve bu yüzden ondan türemiş olan fiille yerine getirilmelidir. Ayrıca bu lafızda, diğerleriyle elde edilemeyecek bir mânâ da vardır.”¹¹⁸

Sünnet Delili: Cumhur bu hususta, İbn Abbâs'tan (r.a.) rivayet edilen bir hadisi delil göstermişlerdir. Hadise göre adamın birisi Hz. Peygamber'e (s.a.) şahitlik hakkında soru sorunca o da “**Güneşi görüyor musun?**” buyurur. Adam gördüğünü söyleyince şöyle buyurur: “**İşte böyle gördüğün bir şey hakkında şahitlik et yoksa etme!**”¹¹⁹ Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.), kendisine şahitlikle ilgili soru soran kişiye şahitlik edeceği husustan iyice emin olması gerektiğini açıkladıktan sonra “şahitlik et” lafızıyla emir vermiştir. Bu da şahitliğin söz konusu lafızla yerine getirilmesinin vacip olduğunu gösterir.¹²⁰

Lügat Delili: “Şahitlik ediyorum” lafızıyla yerine getirilen bir şahitlik aynı zamanda müşahede etme, yemin ve o andaki durumu haber verme anlamı taşır. Şahit, bu lafızla şahitlik ettiğinde sözü şu anlama gelir: “Ben bu hususu görerek biliyorum ve şimdi yemin ederek ondan haber veriyorum” demek olur. Bu anlam; haber vermek, bildirmek vb. lafızlarda mevcut değildir.

¹¹⁶ Efendî, **a.g.e.**, XI, s. 99; ez-Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, IV, s. 210.

¹¹⁷ el-Büceyrimî, **Hâşiyetü'l-Büceyrimî Ale'l-Menhec (et-Tecrîd Li Nef'i'l-Abîd)**, IV, s. 388.

¹¹⁸ el-Behûtî, **Şerhu Müntehe'l-İrâdât**, III, s. 611.

¹¹⁹ Hâkim'in dediğine göre hadisin isnadı sahihtir. İbn Hacer'in belirttiğine göre Hâkim her ne kadar sahih demiş olsa da hadis zayıftır. Çünkü hadisin isnadında adı geçen Muhammed b. Süleyman b. Meşmûl Nesâî tarafından zayıf sayılmıştır. Beyhakî de hadisin itimat edilecek bir yolla varit olmadığını zikretmiştir. Bkz. ez-Zeylaî, **Nasbu'r-Râye**, IV, s. 82; İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed, **Bülûğu'l-Merâm Min Edilleti'l-Ahkâm**, 7. bs., thk. Semîr b. Emin ez-Zührî, Dâru'l-Felak, Riyad, 1424 h., s. 429; es-San'ânî, Muhammed b. İsmail el-Emîr el-Kahlânî, **Sübülü's-Selâm**, 4. bs., Mektebetü Mustafa'l-Bâbî el-Halebî, 1379 h./1960, IV, s. 130; el-Behûtî, **Keşfü'l-Kinâ'**, VI, s. 407.

¹²⁰ es-San'ânî, **Sübülü's-Selâm**, IV, s. 130; ed-Dimyâtî, **a.g.e.**, IV, s. 273.

Bundan dolayı ihtiyaten ve Sünnette varit olana uyarak “şahitlik ediyorum” lafzı gerekli olmaktadır. Ayrıca şahitlik doğruya ve yalana ihtimali bulunan bir haber olduğundan teyit edici bir araçla teyit edilmeden delil olamaz. O teyit edici araç da “şahitlik ediyorum” lafzıdır.¹²¹

İkinci Gurubu Oluşturan Malikiler, Bir Rivayette İmam Ahmed ve Onlara Tabi Olanlara Göre, şahitliği yerine getirirken şahidin “şahitlik ediyorum” lafzını kullanması vacip değildir. Onlara göre şahidin “şahitlik ediyorum” yerine hâkime “Sana haber veriyorum, sana bildiriyorum, buna benzer bir şey işittim” demesi caiz olup “şahitlik ediyorum” lafzı ile maksadı ifade edecek başka bir lafzın kullanılması arasında bir fark yoktur. Söz konusu lafızlarla yapılacak olan bir şahitlik “şahitlik ediyorum” lafzıyla yapılmış gibi tam kabul edilir ve hâkimin bu şahitliği kabul edip ona göre hüküm vermesi gerekir. Bu gurup, söz konusu görüşlerini akıl deliliyle temellendirmeye çalışmışlardır. Çünkü şahitliğin amacı şu hususlardan oluşmaktadır:

1- Hâkimin hükmünü verebilmesi ve hakkın sahibine ulaşması için şahidin bildiğini söylemesidir.

2- Şahitliğin; kesin olarak biliyorum, gördüm, işittim gibi kesin bilgi ifade eden herhangi bir lafızla gerçekleşmesidir. Buna göre, maksadı ifade edecek hangi lafız olursa olsun göz önüne alınması gerekir.¹²²

3- İbn Hazm diyor ki: “Şahit hâkime “sana haber veriyorum, sana söylüyorum, sana bildiriyorum” dese veya “şahitlik ediyorum” demese, bunların hepsi de hüküm bakımından eşittir ve tam bir şahitliktir. Hâkimin bu lafızlara göre hükmetmesi farz olur. Çünkü bu lafızları ayıracak ne ayet, ne hadis, ne sahâbî sözü, ne kıyas ve ne de akıl delili vardır. Kur’ân ve Sünnette buna “şehâdet” adı verilmiştir, denilecek olursa deriz ki evet, doğru! Ancak bu, şahidin “şahitlik ediyorum” deyinceye kadar şahitliğinin kabul edilmeyeceği anlamına gelmez. Siz de biz de fasığın şahitliğinin reddi konusunda şu ayete dayanıyoruz: **“Bir fâsık size bir haber getirirse onu**

¹²¹ el-Kâsânî, a.g.e., VI, s. 273; İbn Kudâme, el-Muğnî, XII, s. 101.

¹²² en-Nefrâvî, Ahmed b. Guneym b. Sâlim, el-Fevâkihü’-d-Devânî Alâ Risâleti İbni Ebî Zeyd el-Kayravânî, thk. Rıza Ferhat, Mektebetü’s-Sekâfeti’-d-Dîniyye, t.y., I, s. 192; en-Necdî, a.g.e., VII, s. 580.

araştırın!”¹²³ Buradan da her şahitliğin bir haber ve her haberin bir şahitlik olduğu ortaya çıkmış oldu. Haber de şahitlik de birer sözdür ve bunların hepsi de bir olayı anlatmadır.”¹²⁴

Delillerin Tartışılması:

Malikiler ve onların görüşünde olanlar, cumhurun delillerini tartışarak şöyle dediler: “Naslarda şehâdet lafzının kullanılıp başka lafızların kullanılmamasının söz konusu lafzın şahitliğe mahsus olduğuna ve başka bir lafzın kabul edilmeyeceğine delil teşkil ettiğine dair görüşünüzü kabul etmiyoruz. Çünkü şeriat şehâdet lafzını, başka lafızların mânâları için de kullanmıştır. Bu da şehâdet lafzının özel bir mânâyâ mahsus olmadığını gösterir.”¹²⁵

Yine, şu deliller de bu görüşü teyit etmektedir:

1- Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **“Putların pisliğinden sakının, yalan sözden de sakının!”**¹²⁶ Burada geçen “yalan söz” şu hadiste geçtiği üzere yalan yere şahitlik anlamına gelmektedir: **“(Üç kez) Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi? Bunların arasında yalan şahitliği veya yalan sözü zikretti.”**¹²⁷ Herhalde bu rivayette geçen “yalan söz” ifadesi râvinin şüphesini ifade etmekte olup “yalan şahitlik” sözünün tefsiri değildir. “Yalan söz” ifadesinin ayette ve “yalan şahitlik” ifadesinin de hadiste varit olmaları “söz” ve “şahitlik” kelimelerinin aynı anlama geldiğini gösterir.

2- İbn Abbâs (r.a.) şunları söylemiştir: **“Benim yanımda nice kabul görmüş adamlar şahitlik ettiler. Bana göre onların en kabul görmüş olanı Ömer’di. Onun rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) sabah namazından sonra güneş doğuncaya ve ikindiden sonra güneş batıncaya kadar namaz kılmayı yasakladı.”**¹²⁸

¹²³ Hucurât 49/6.

¹²⁴ İbn Hazm, **el-Muhallâ**, IX, s. 434.

¹²⁵ İbn Ferhûn, **a.g.e.**, I, s. 317; er-Rahîbânî, **a.g.e.**, VI, s. 650; en-Nedvî, Muhammed Üveys, **et-Tefsîru’l-Kayyım Li’bni’l-Kayyım**, thk. Muhammed Hâmid el-Fakkî, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, t.y., I, s. 288; ez-Zer’î, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr Eyyûb, **Medâricü’s-Sâlikîn Beyne Menâzili İyyâke Na’büdü ve İyyâke Nesteîn**, 2. bs., thk. Muhammed Hâmid el-Fakkî, Dâru’l-Kitâbî’l-Arabî, Beyrut, 1393 h./1973, III, s. 451.

¹²⁶ Hac 22/30.

¹²⁷ el-Buhârî, **Şehâdât**, 10.

¹²⁸ **A.e.**, **Mevâkîtü’s-Salât**, 29.

Ömer (r.a.) İbn Abbâs'a "senin yanında şahitlik ediyorum ki Resulullah (s.a.) bunu yasakladı" demedi, sadece duyduğu şeyi haber verdi. Hal böyleyken, Resulullah'a (s.a.) indirileni en iyi bilen insan olan İbn Abbâs (r.a.) onun verdiği haberi şahitlik olarak adlandırdı.¹²⁹

Tercih:

Her görüşün delillerini sunup tartıştıktan sonra araştırmacıya göre tercih edilmeye lâyık olan görüş hâkimin huzurunda şahitliği yerine getirirken sadece "şahitlik ediyorum" lafzıyla yetinilmemesi, maksadı ifade edip amaca hizmet edecek başka herhangi bir lafzın da kabul edilmesidir. Bunu tercihin sebepleri şöyle sıralanabilir:

- 1- Bu lafızla yetinilmesi gerektiğine dair açık bir nassın bulunmaması,
- 2- İman edip imanın mazmununa inanıldığı takdirde İslam'a girerken şehadet lafzını söyleme şartı bulunmadığına göre, hâkimin huzurunda söz konusu lafzı söylemeden de şahitliğin kabul edilmesi gerekir.
- 3- Arapların dışında kalan dünya Müslümanları pek çoktur. Anlamını bilmedikleri halde onları, şahitliği yerine getirirken şehadet lafzını söylemekle yükümlü tutmak doğru değildir. Onları bununla yükümlü tutsak kendileri için büyük bir meşakkat olur. Oysa İslam zorluk ve meşakkati ortadan kaldırmak için gelmiş ve kolaylaştırmayı emretmiştir.

Bütün bu sayılanlara binaen lügate ve akla uygun olan bu görüştür, şahitlikten amaçlanan maslahatlar bununla gerçekleşir.

1.6. ŞAHİTLİĞİN ŞARTLARI

Hakların korunması ve zayi edilmemesi konusundaki büyük tesirinden dolayı İslam şahitliğe çok önem vermiş, hakları ispat eden en önemli vasıtalardan biri olarak görmüştür. Aynı zamanda şahitlik söz konusu hakları sağlama alan en önemli araçlardan sayılmıştır. Bundan dolayı şahitliğin yargılama sırasında makbul ve

¹²⁹ İbn Ferhûn, a.g.e., I, s. 317; ez-Zer'î, a.g.e., s. 298.

muteber olabilmesi için fakihler pek çok şartlar koymuş, bu şartları da tahammül ve edâ şartları olmak üzere ikiye ayırmışlardır.

1.6.1. Tahammül Şartları

Tahammülün ne anlama geldiği, şahitliğin hükmü başlığı altında anlatılmıştı.¹³⁰ Fakihler şahitliğin tahammülüne ilişkin pek çok şart zikretmişlerdir. Söz konusu şartların en önemlileri şunlardır:

1.6.1.1. İlim

Bundan kastedilen şey görme, işitme yoluyla veya şahitliğe konu olan şeyin haline göre başka bir yolla, şahidin şahitlik ettiği şey hakkında bilgi edinmiş olmasıdır. Hanefî, Maliki, Şafî ve Hanbeli fakihleri, insanlardan duyma yoluyla tahammülün sahih kabul edildiği özel şahitlikler dışında, şahitliğin tahammül şartının bilgiden veya şahitliğe konu olan şeyi bizzat görmekten kaynaklanması gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.¹³¹ Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) İbn Abbâs'a şöyle söylemiştir: **“Ey İbn Abbâs, bu güneşin aydınlığı gibi aydınlık gördüğün şeyden başkası için şahitlik etme! Resulullah (s.a.) eliyle güneşi gösterdi.”** Güneşin aydınlığı gibi bilmek ise ancak bizzat gözle görmekle olur. Nikâh, nesep ve ölüm gibi özel durumlar haricinde kulaktan duymaya şahitlik denilmez. Söz konusu özel durumlarda kendisi bizatihi görmese bile insanlardan duyduğu şekilde şahitliği tahammül etmesi şahitlik için yeterlidir. Çünkü bu türden özel durumlar insanlar arasında yaygın olarak bilinir. Bu yüzden bunlardaki yaygın bilinme hali görmek yerine geçer.¹³² Bu durumların dışında fakihlerin belirttikleri haller de vardır. Fakat bunların dışındaki yerlerde gözle görmek şarttır.

¹³⁰ Söz konusu bölüme bkz. s.19.

¹³¹ el-Kâsânî, **a.g.e.**, VI, s. 266; İbn Nüceym, **el-Bahru’r-Râik**, VII, s. 56; İbn Cüzeyy, Muhammed b. Ahmed b. Cüzeyy el-Kelbî el-Girnâtî, **el-Kavânînu’l-Fıkhiyye**, y.y., t.y., s. 205; eş-Şirbînî, **el-İknâ’**, II, s. 638; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 20.

¹³² Nizâm, eş-Şeyh Nizâm-Bir gurup Hindistan Alemgîr alimi, **el-Fetâva’l-Hindiyye Fî Mezhebi’l-İmâmi’l-A’zam Ebî Hanifete’n-Nu’mân**, Dâru’l-Fikr ve Dâru Sâdir, 1411 h./1991, III, s. 450.

1.6.1.2. Akıl

Akıldan maksat, şahidin şahitliği tahammül ettiği anda akıllı olmasıdır. Çünkü ayırt etme, anlama ve muhafaza etme ancak akılla gerçekleşir. Akıl, anlamayı sağlayan alettir. Kâsânî bu hususta şöyle söylemiştir: “Şahidin, tahammül anında akıllı olması gerekir. Delinin ve akletmeyen çocuğun tahammülü sahih değildir. Çünkü şahitliğin tahammülü, olayı anlamak ve zapt etmekten ibarettir. Bu ise ancak anlama ve zapt etme aleti olan akıl ile gerçekleşir.”¹³³

1.6.1.3. Görmek

Hanefilere göre şahidin tahammül sırasında gözünün görür olması gerekir. İster insanlardan duyma yoluyla yapılan şahitlikler ister diğerleri olsun, âmâ olan kişinin şahitliği tahammülü mutlak olarak sahih değildir.¹³⁴

Malikiler, Şafiler, Hanbeliler, Hanefilerden Züfer ve bir rivayette Ebû Hanife'den oluşan cumhura göre âmânın şahitliği tahammülü sadece insanlardan duyma yoluyla kabul edilen şahitliklerde sahih olur.¹³⁵ Fakat gözle görmeye ihtiyaç duyulan şahitliklerde görmeyi şart koşmuşlardır.

Özetleyecek olursak Hanefiler şahitliğin tahammülü için üç şart ileri sürmüşlerdir: Şahidin tahammül sırasında akıllı ve gözü görüyor olması, şahitliğe konu olan şeyi bizzat görmesi. Cumhur ise tahammül için iki şartla yetinmişlerdir: Akıllı olmak ve şahitliğe konu olan şeyi görmek. Cumhur, şahitliğin insanlardan duyma yoluyla sahih olduğu durumlarda tahammül anında gözü görür olmayı şart koşmamışlardır. Ergenlik, hür olmak, Müslümanlık ve adil olmak ise tahammül değil, edâ şartlarındandır.

¹³³ el-Kâsânî, a.g.e., VI, s. 266.

¹³⁴ A.e., VI, s. 266.

¹³⁵ el-Hattâb, a.g.e., VIII, s. 167; el-Mevvâk, Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kâsim el-Abderî Ebû Abdillah, **et-Tâcü ve'l-İklîl Li Muhtasarı Halîl**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1398 h., VI, s. 154; el-Ensârî, Zekeriyâ b. Muhammed b. Zekeriyâ, **Esne'l-Metâlib Fî Şerhi Ravzî't-Tâlib**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1422 h./2001, IV, s. 364; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 62; el-Haccâvî, **el-İknâ'**, IV, s. 441.

1.6.2. Edâ Şartları

Şahitliğin hükmünden söz ederken edânın ne anlama geldiği açıklanmıştı.¹³⁶ Şahitliğin edâsının kabulü ve hükme tesir edebilmesi için belirli şartları taşıması gerekir. Şahitliğin edâsı bakımından söz konusu şartlar bazı kısımlara ayrılır. Söz konusu kısımlardan bazıları şahitle, bazıları şahitlikle, bazıları şahitliğe konu olan şeyle, bazıları da şahitlik meclisiyle ilgilidir.

1.6.2.1. Edâ Sırasında Şahidin Taşınması Gereken Şartlar

Şahitliğin kabul edilebilmesi için edâ sırasında şahidin şu şartları taşıması gerekir: Müslüman olmak, akıllı ve ergen olmak, hür olmak, gözü görmek, konuşabiliyor olmak, adil olmak, töhmet altında olmamak, zapt ve yakaza halinde olmak (gafil olmamak), murûet sahibi (erdemli) olmak, erkek olmak, hacr altında (kısıtlanmış) olmamak. (Bazı şartlarda fakihler arasında ihtilaf ve tafsilat vardır). Bununla ilgili geniş açıklama ikinci bölümde gelecektir.

1.6.2.2. Şahitlik ve Şahitlerin Sayısıyla İlgili Şartlar

1.6.2.2.1. Şahitlik Lafzı

Şahitliğin rükünlerinden bahsederken şahitlik sığası bölümünde bu konu açıklanmıştı.¹³⁷

1.6.2.2.2. Şahitlerin Sayısı

Şahitlikte sayının şart koşulması taabbüdü bir husustur ve kıyasa aykırı olarak sabit olmuştur. Çünkü şahidin sözünün doğruluğunun kabul edilmesi şahit sayısına değil, şahidin adil olmasına bağlıdır. Öyle ki tevatür derecesine ulaşmadıkça çokça râvi rivayet ettiği için hadis bir diğerine tercih edilmez. Buna binaen şahitlikte şahit sayısı, şahitlik konusu olan şeye göre miktar bakımından farklı olsa da nasslar

¹³⁶ Bkz. Bu bölüm, s.20.

¹³⁷ Bkz. Bu bölüm, s.27 vd.

tarafından itibar edilen bir husustur. Dava konusu sırf kul hakları ise veya had ve kısas cezaları, alışveriş, nikâh vb. kul hakkının galip olduğu durumlar ise iki şahit bulunması gerekir. Zina bu hükümden ayrı tutulmuş ve dört şahit şart koşulmuştur. Fakihlerin çoğunluğu şahitlerin birden fazla olması gerektiği görüşündedir. Bir kişinin şahitliği ancak hilalin görülmesi ve erkeklerin bilemediği konularda kadınların şahitliği gibi özel yerlerde geçerlidir. Fakihler bu hususta, şahitliğin genelinde sayının göz önüne alınmasını gerektiren şu nasları delil göstermişlerdir:¹³⁸

“Erkeklerinizden iki şahit getirin. Eğer iki erkek yoksa razı olduğunuz şahitlerden bir erkek, iki kadın şahit getirin.”¹³⁹

“Aranızdan iki adil kişiyi şahit getirin ve şahitliği Allah için yapın!”¹⁴⁰

“Fuhuş yapan kadınlarınız için aranızdan dört şahit getirin.”¹⁴¹

Dürerü'l-Hukkâm'da bu konuda şu ifade geçmektedir: “Kul haklarında şahitlerin sayısı iki erkek veya bir erkek, iki kadındır... Şahitlikte sayının şart koşulması taabbüdî bir husus olup kıyasa aykırı olarak sabit olmuştur. Çünkü şahidin sözünün doğruluğunun tercihi şahit sayısına değil, şahidin adil oluşuna bağlıdır.”¹⁴²

1.6.2.2.3. Şahitliğin Dava İle Örtüşmesi

Şahitliğin, kul haklarında (Allah hakları dava gerektirmez) dava konusuyla örtüşmesi gerekir. Aralarını uzlaştırmak mümkün olmadığı sürece dava konusuyla çelişen şahitlik reddedilir. Kâsânî bu hususta şunları söylüyor: “Dava açmanın şart olduğu konularda dava konusuyla ilgisi olmayan şahitlik kabul edilmez.”¹⁴³

¹³⁸ el-Kâsânî, a.g.e., V, s. 279; Ali Haydar, **Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm**, thk. ve Arapça'ya tercüme eden Fehmi el-Huseynî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., IV, s. 308; en-Nevevî, **Ravzatü't-Tâlibîn**, VIII, s. 225; er-Râfiî, Abdülkerim b. Muhammed b. Abdilkerim Ebu'l-Kâsim el-Kazvînî, **el-Azîz Şerhu'l-Vecîz el-Marûf Bi's-Şerhi'l-Kebîr**, thk. Ali Muhammed İvaz-Adil Ahmed Abdülmecud, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1417 h./1997, XIII, s. 45, 48; el-Merdâvî, a.g.e., XII, s. 78; İbn Teymiyye, Ebu'l-Berekât Abdüsselâm b. Abdillâh b. el-Hıdr b. Muhammed el-Harrânî, **el-Muharrar Fî'l-Fıkhi Alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, 2. bs., Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1404 h./1984, II, s. 252.

¹³⁹ Bakara 2/282.

¹⁴⁰ Talâk 65/2.

¹⁴¹ Nisâ 4/15.

¹⁴² Ali Haydar, a.g.e., IV, s. 308.

¹⁴³ el-Kâsânî, a.g.e., VI, s. 273.

1.6.2.2.4. Şahitliğin Davadan Sonra Gerçekleşmesi

Kul haklarında davanın şahitlikten önce gerçekleşmesi gerekir. Şahit, davadan önce şahitliği edâ ederse erken davranmış (mübâdir) olur. Erken davranan ise töhmet altında kalır ve (Allah hakları veya hisbe şahitliğinin aksine) şahitliği reddedilir. Allah hakları ve hisbe şahitliğinde ise şahit herhangi bir dava açılmadan şahitlik edebilir. Dürerü'l-Hukkâm'da bu hususta şu sözlere yer verilmiştir: “Kul haklarında önce dava açılır. Bundan dolayı kul haklarını ilgilendiren konularda dava açılmadan önce şahitlik sahih olmaz.”¹⁴⁴

1.6.2.2.5. Şahitlerin İttifakı

İttifaktan maksat birinin sözünün diğerlerininki ile uyumlu olmasıdır. Hanefilere göre şahitlerin şahitlik konusunda aralarında söz birliği etmeleri gerekir. Ancak Hanefiler, bunun nasıl sağlanacağı hususunda kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanife'ye göre lafız ve mânâ hususunda şahitlerin ittifak etmeleri gerekir. Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre iki lafzın tek bir mânâ üzerinde ittifak etmesi yeterlidir. Şahitlerin lafız bakımından ittifak etmelerinden kasıt, söyledikleri sözlerin mânâyı ifade etmede tazammun yoluyla değil, vaz' yoluyla örtüşmesidir... Yani şahitlerden birisi bin, diğeri iki bin olarak şahitlik etse Ebû Hanife'ye göre şahitlik kabul edilmez, İmameyn'e göre ise bin diyeninki kabul edilir.¹⁴⁵

1.6.2.3. Şahitliğin Konusuyla İlgili Şartlar

1.6.2.3.1. Şahitliğin Malum Bir Şeyle İlgili Olması

Şahitlik için tayin edilen şahidin, hâkimin bilgilenmesi ve onun şahitliğine dayanarak hüküm verebilmesi için malum olan bir şey hakkında şahitlik etmesi gerekir. Meçhul bir şey için şahitlik ederse konunun yargılama bakımından açıklığa

¹⁴⁴ Ali Haydar, **a.g.e.**, IV, s. 300.

¹⁴⁵ Nizâm, **a.g.e.**, III, s. 503; el-Mergînânî, Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelil el-Fergânî Ebu'l-Hasen Burhânüddin, **Metnü Bidâyeti'l-Mübtedî Fî Fıkhî'l-İmâm Ebî Hanîfe**, Mektebetü ve Matbaatü Muhammed Ali Subeyh, Kahire, t.y., s. 156; İbn Nuceym, **el-Bahru'r-Râik**, V, s. 28, VII, s. 109.

kavuşmamasından dolayı yapılan şahitlikle yargılama mümkün olmaz. Kâsânî bu konuda şunları söylüyor: “Şahitliğin konusu malum olmalıdır. Meçhul bir şey hakkında şahitlik yapılırsa kabul edilmez. Çünkü hâkimin şahitlik konusu olan şeyi bilmesi hüküm verebilmesi için şarttır. Şahitlik konusu olan şeyi bilmediği sürece hâkimin karar vermesi mümkün olmaz.”¹⁴⁶

1.6.2.3.2. Şahitliğe Donu Olan Şeyin Biliniyor Olması

Tahammül şartlarında geçtiği üzere şahidin, şahitlik ettiği şeyi görmüş olması gerekir ki böylece edâ sırasında onu zanna ihtimal bırakmayacak şekilde kesin olarak tanıyabilsin. Şahit, şahitlik ederken zan duysa töhmetten dolayı şahitliği kabul edilmez.¹⁴⁷

1.6.2.4. Şahitlik Meclisiyle İlgili Şartlar

Şahitliğin tanımları göz önüne alındığında Hanefilerden başkasının, şahitliğin yargı meclisinde yapılması gerektiğini açıkça ifade ettiği görülmektedir:

Hanefilerin tarifine göre şahitlik; “Bir hakkı ortaya koymak için yargı meclisinde, şahitlik lafzıyla, doğru haber vermektir.”¹⁴⁸ Nitekim Kâsânî şöyle der: “Mekânla ilgili şarta gelince o konuda tek şart vardır. O da hâkimin meclisinde olmasıdır. Çünkü şahitlik ancak hâkimin hükmü ile bağlayıcı bir delil olur. Bu yüzden hâkimin meclisinde yapılması gerekir.”¹⁴⁹

¹⁴⁶ el-Kâsânî, a.g.e., VI, s. 277.

¹⁴⁷ A.e., VI, s. 277.

¹⁴⁸ İbnü'l-Hümâm, a.g.e., VII, s. 364; Nizâm, a.g.e., III, s. 450.

¹⁴⁹ el-Kâsânî, a.g.e., VI, s. 277.

İKİNCİ BÖLÜM

NIKÂH AKDİNDE ŞAHİTLİK

2.1. NİKÂH AKDİNİN TARİFİ

Hikmet sahibi olan Şâri (kanun koyucu olan yüce Allah) nikâh akdine büyük önem vermiştir. Bunun önemli bir sebebi vardır ki o da şudur: Bu akdin, eşlerin haklarının dışında üçüncü bir kişinin hakkıyla da ilgisi vardır. Söz konusu hak, çocuğun nesebinin sabit olması hakkıdır. İşte bu durum nikâh akdini, hakların tertibinde yararı sadece akdin taraflarıyla sınırlı olan, üçüncü şahısları ilgilendirmeyen diğer akitlerden farklı kılmaktadır. Bu yüzden nikâh akdinde şahitlik şartı diğer akitlerden daha önemlidir. Şahitliğin nikâh akdindeki önemine değinmeden önce dilbilimcilere ve İslam hukukçularına göre nikâhın ne anlama geldiğinin bilinmesi gereklidir.

2.1.1. Nikâhın Sözlük Anlamı

“Nikâh” kelimesi, cinsel ilişki anlamına gelen “ne-ke-ha” fiilinin mastarıdır ve bazen nikâh akdi, bazen de cinsel ilişki anlamında kullanılır. Araplar, kocası bir kavminden olan kadın için “Filanca oğullarında nikâhlı bir kadın” tabirini kullanırlar. Bazen nikâh cinsel ilişki yerine, sadece akit anlamına gelir. Araplar “evlendim” veya “başkasını evlendirdim” anlamında “nekahtü” ve “enkahtü” derler.¹ Fîrûzâbâdî'nin dediğine göre “nikâh” kelimesi hem cinsel ilişki, hem de bunun için akit yapmak anlamına gelir.² Zebîdî'ye göre Arapların kelimelerinde “nikâh” kelimesi aslen cinsel ilişki anlamındadır. Zebîdî'nin ifadesinde geçen bir başka görüşe göre ise nikâh,

¹ İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, **Mekâyîsü'l-Lüga**, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, t.y., V, s. 475; el-Feyyûmî, **a.g.e.**, II, s. 624.

² Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, s. 246.

cinsel ilişki için akit yapmak anlamına gelir, çünkü cinsel ilişkiyi mubah hale getiren nikâh akdidir.³

2.1.2. Nikâhın Terim Anlamı

Kullanılan sözcükler farklı olsa da nikâh, fakihler tarafından anlamca birbirine yakın tariflerle ifade edilmiştir. Söz konusu tariflerin bazıları şunlardır:

Hanefiler nikâhı şöyle tarif etmişlerdir: “Kadından faydalanma mülkiyetini kazandıran akittir.” Yani erkeğin, evlenilmesinde şer’î bir engel bulunmayan bir kadından faydalanmasını helâl hale getiren akittir.⁴

Malikilere göre nikâhın tanımı şudur: “Belirli bir sığa ile mahrem, Mecusi ve kitabî (Ehli Kitap’tan) köle olmayan bir kadından faydalanmayı helâl kılmak için yapılan akittir.”⁵

Şafilere göre nikâhı şöyle tarif ederler: “İnkâh veya tezvîc veya bunların tercümesi olan bir lafızla, bir cinsel ilişkiyi mübah kılmayı içeren akittir.”⁶

Hanbeliler ise nikâhı şöyle tanımlamışlardır: “Tezvîc akdidir; yani, nikâh veya tezvîc veya bunların tercümesi olan bir lafzın muteber olduğu bir akittir.”⁷

Fakihlerin nikâha dair bu tanımlarının iki husus üzerinde odaklandığı görülmektedir. Birincisi cinsel ilişkiyi mübah kılmak, ikincisi ise belirli bir sığa ile kadından faydalanmayı helâl ve mübah kılmaktır. Mezheplerden kimi konunun bir tarafını, kimi de başka bir tarafını öne çıkarmıştır. Fakat genelde bütün mezheplerin, mutlak olarak zikredilen nikâh akdinin evlendirme (tezvîc) anlamına geleceği üzerinde ittifak ettiklerini görmekteyiz.

Fakihlere göre nikâh akdinin tarifini verdikten sonra râcih olan tarifin Hanefilerin yaptıkları “Kasten kadından faydalanma mülkiyetini kazandıran akittir”

³ Zebîdî, **a.g.e.**, VII, s. 195.

⁴ İbn Âbidîn, **a.g.e.**, III, s. 3; İbn Nüceym, Sirâcüddin Ömer b. İbrâhim el-Hanefî, **en-Nehru’l-Fâik Şerhu Kenzi’d-Dekâik**, thk. Ahmed İzzü İnâye, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1422 h./2002, II, s. 174.

⁵ es-Sâvî, Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Halvetî, **eş-Şerhu’s-Sağîr ve Hâşiyetü’s-Sâvî**, Dâru’l-Meârif, t.y., II, s. 332.

⁶ ed-Dimyâtî, **a.g.e.**, III, s. 296; eş-Şirbînî, **Muğni’l-Muhtâc**, III, s. 123.

⁷ el-Behûtî, **Keşşâfü’l-Kinâ’**, V, s. 5; İbn Kudâme, **el-Muğni**, VII, s. 333.

şeklindeki tarif olduğunu ifade etmek isterim. Çünkü bu, nikâh akdinin maksadını içeren ve bunu açıklıkla ifade eden bir tariftir.

2.1.3. Nikâhın Hakikati

“Nikâh” kelimesiyle acaba cinsel ilişki mi yoksa akit mi kastedilmektedir? Yani, nikâh cinsel ilişki hususunda hakikat, akit hususunda mecaz mı sayılacak, yoksa tam tersi mi kabul edilecek? Fakihlerin bu konuda üç görüşü vardır:

Birinci Görüş: Nikâh kelimesi cinsel ilişki hususunda hakikat, akit hususunda mecazdır. Hanefilerin sahih görüşü, Şafilerin bir vechi ve bazı Hanbelilerin görüşü bu yöndedir.⁸ Bu görüşte olanların delili şudur: Kur’ân ve Sünnette karinesiz olarak - yani harici bir tercih sebebi olmadan hakiki ve mecazî anlamı taşıyacak şekilde- varit olan nikâh kelimesi cinsel ilişki anlamına gelir. Çünkü mecaz hakikatten sonra gelir ve hakikat bizatihi mecazdan önceliklidir, tıpkı yüce Allah’ın şu kavlindeki gibi: **“Babalarımızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın!”**⁹ Yani, onlarla cinsel ilişkiye girmeyin. Ama Allah’ın şu kavli böyle değildir: **“Başka bir kocayla nikâhlanıncaya kadar...”**¹⁰ Yani, başka bir koca onunla cinsel ilişkiye girinceye kadar. Çünkü burada nikâh kadına isnat edilmiştir. Buna göre ayette geçen nikâh kelimesinden kasıt akit olup cinsel ilişki değildir ancak mecazen cinsel ilişki kastedilebilir.

İkinci Görüş: Nikâh kelimesi akit hususunda hakikat, cinsel ilişki hususunda mecazdır. Malikilerin görüşü, Şafilerin esah ve Hanbelilerin sahih görüşü bu yöndedir.¹¹ Bu görüşü savunanlar delil olarak şunu söylemişlerdir: Nikâh lafzı mutlak olarak zikredildiğinde, anlamını kaydıracak bir delil yoksa akit anlamına gelir. Çünkü Kur’ân ve hadislerde meşhur olan budur. Aynı zamanda nikâh, nikâh akdinin kurulmasını sağlayan iki lafızdan biridir. Bu yüzden diğer lafız gibi nikâh lafzı da akit hususunda hakikat olmuştur. Denildiğine göre, **“Başka bir kocayla**

⁸ İbn Âbidîn, a.g.e., III, s. 5; eş-Şirbînî, Muğni’l-Muhtâc, III, s. 123; el-Merdâvî, a.g.e., VIII, s. 4.

⁹ Nisâ 4/22.

¹⁰ Bakara 2/230.

¹¹ en-Nefrâvî, a.g.e., III, s. 975; el-Hattâb, a.g.e., V, s. 18; eş-Şirbînî, Muğni’l-Muhtâc, III, s. 123; el-Behûtî, Keşşâfü’l-Kinâ’, V, s. 5; İbn Kudâme, el-Muğni, VII, s. 333.

nikâhlanıncaya kadar¹² kavlinden başka nikâh lafzı Kur’ân’da cinsel ilişki anlamında kullanılmamıştır. Hz. Peygamberin (a.s.) şu sözü de bunu desteklemektedir: “**Onun balcığını tadıncaya kadar...**”¹³ Ayrıca, nikâh lafzının cinsel ilişki anlamı dışında kullanılması (nefy) sahihtir. Bu bağlamda şöyle denilir: “Bu bir nikâhtır, sifâh (akitsiz cinsel ilişki) değildir.” Nefyin sahih olması da mecaz delilidir. Ayrıca, nikâh lafzı mutlak olarak zikredildiğinde akla hemen akit gelir. Örfün gereği budur.

Üçüncü Görüş: Nikâh lafzı hem akit hem de cinsel ilişki anlamında hakikattir. Hanefilerin bir görüşü bu yönde olup onlar nikâh lafzının akit ve cinsel ilişki anlamında lafzî veya manevî müşterek olduğunu kabul etmişlerdir.¹⁴

Malikilerden Behrâm’a göre nikâh lafzı şeriatta hakikat üzere her iki anlamda da kullanılır.¹⁵

Şafililer bir vecihte şöyle demişlerdir: Nikâh lafzı “ayn” kelimesinde olduğu gibi her iki anlamda müşterektir.¹⁶

Hanbeliler de bir kavilde şöyle demişlerdir: Nikâh lafzı ayrı ayrı olmak üzere hem akit hem de cinsel ilişki anlamında hakikat olarak müşterektir. Merdâvî’nin söylediğine göre Hanbelilerin çoğunluğu bu görüştedir. Hanbelilerin bir başka kavline göre ise nikâh lafzı her iki anlamda birlikte hakikattir, tek başına sadece bir anlamda hakikat olduğu söylenemez. Tam aksine, her ikisinde hakikattir. Buna göre nikâh birbiriyle örtüşen (mütevâtî) lafızlardandır. Merdâvî’nin belirttiğine göre müştereklik ile tevâtü arasındaki fark şudur: Müşterek lafız her iki anlam için ayrı ayrı hakikat olarak kullanıldığı halde mütevâtî lafız hakikat olarak ancak her iki anlam için birlikte kullanılır.¹⁷

¹² Bakara 2/230.

¹³ Buhârî, **Şehâdât**, 3; Müslim, **Nikâh**, 17.

¹⁴ İbn Âbidîn, **a.g.e.**, III, s. 5.

¹⁵ el-Hattâb, **a.g.e.**, V, s. 18; el-Hıraşî, **a.g.e.**, III, s. 164.

¹⁶ eş-Şirbînî, **Muğni’l-Muhtâc**, III, s. 123.

¹⁷ el-Merdâvî, **a.g.e.**, VIII, s. 5; el-Behûtî, **Keşşâfü’l-Kınâ’**, V, s. 5.

2.2. NİKÂH AKDİNDE ŞAHİTLİK

Fakihler, nikâh akdinin ilanı ve açıktan yapılması konusunda görüş birliği etmişlerdir.¹⁸ Nikâh akdinin açıktan olmasının sebebi, insanlar arasında kimin kiminle evlendiğinin anlaşılabilmesi maksadıyladır. Böylece eşlerin herhangi bir zan ve töhmet altında kalmaları önlenmiş olur. Nikâhın ilanı, haram ile helâli birbirinden ayırmaya yarar. Genelde helâl açıktan, haram gizli olur, şahit tutmadaki diğer bir maksat ise tarafların hakkını korumaktır. Çünkü şahit tutmak inkâr durumunda eşlerin haklarını korumak üzere akdi güvence altına almayı hedefler.¹⁹

Fakihler nikâh akdinde şahitliğin şart olup olmadığı konusunda iki görüşe ayrılmışlardır:

Birinci Görüş: Bu görüşte olanlara göre nikâh akdinin sahih olması için şahitlik şarttır. İmam Ebû Hanife, İmam Şâfi ve kendisinden gelen meşhur rivayete göre İmam Ahmed bu görüştedir.²⁰ Bu görüş sahabeden Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah b. Abbâs'tan (r.a.), tabiinden ise Saîd b. Müseyyeb, Câbir b. Zeyd, Hasenü'l-Basrî, Nehaî ve başkalarından nakledilmiştir.²¹

İkinci Görüş: Bu görüşte olanlara göre nikâh akdinin sahih olması için şahitlik şart değildir. İmam Mâlik ve kendisinden gelen bir rivayete göre İmam Ahmed bu görüştedir.²² Tabiinden İbn Ömer'in oğulları Sâlim ve Hamza, Yezîd b. Hârûn, Anberî, Ebû Sevr ve İbnü'l-Münzir bu görüşü kabul etmişlerdir.²³ Şeyhülislâm İbn Teymiyye de bu görüşü seçmiştir.²⁴

Malikilere göre her ne kadar müstehap olsa bile şahitliğin akdin yapıldığı anda olması lazım değildir. Şart olan, zifaktan önce nikâhın ilan edilmesidir. Şahit

¹⁸ İbn Nüceym, **en-Nehru'l-Fâik**, II, s. 179; ed-Desûkî, **a.g.e.**, II, s. 236; el-Beycûrî, İbrâhim, **Hâşiyetü'l-Beycûrî Alâ Şerhi İbni'l-Kâsim el-Gazzî Alâ Metni Ebî Şücâ'**, 2. bs., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422 h./1999, II, s. 190; el-Behûtî, **Keşşâfû'l-Kinâ'**, V, s. 65.

¹⁹ ez-Zuhaylî, **el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû**, IX, s. 65.

²⁰ İbn Nüceym, **en-Nehru'l-Fâik**, II, s. 180; İbnü'l-Hümâm, **a.g.e.**, III, s. 199; el-Beycûrî, **a.g.e.**, II, s. 190; el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, **el-Vasît Fî'l-Mezheb**, thk. Ahmed Mahmûd İbrâhim-Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru's-Selâm, Kahire, 1417 h., V, s. 53; el-Behûtî, **Keşşâfû'l-Kinâ'**, V, s. 65; ez-Zerkeşî, **a.g.e.**, II, s. 321.

²¹ el-Mâverdı, **a.g.e.**, IX, s. 57; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 337.

²² es-Saîdî, **a.g.e.**, II, s. 39; el-Hıraşî, **a.g.e.**, III, s. 167; ez-Zerkeşî, **a.g.e.**, II, s. 322; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 337.

²³ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 337.

²⁴ İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Teymiyye el-Harrânî, **Mecmûu'l-Fetâvâ**, Dâru'l-Vefâ, t.y., XXXII, s. 35.

bulundurmada önce zifafa giren kimse asi olur ve eşiyle birbirinden ayrılır. Nikâh akdinde şahit bulundurmada tamam şarttır. Hıraşî, Malikilerin şahit şartı konusundaki görüşünü şöyle özetlemektedir: “Özetle söylemek gerekirse nikâhta şahit tutmak aslen vaciptir. Fakat iki şahidi akit sırasında bulundurmada müstehaptır. Akit yapılırken şahitlerin bulunmasıyla hem müstehaplık hem de vaciplik yerine gelmiş olur. Akit ve zifaf vaktinde şahit bulundurma olmaz ancak bunlardan birinde şahitler mevcut olursa, vaciplik ve müstehaplık hâsıl olmasa da nikâh kesin bir şekilde sahihtir. Eğer ne akit ne de zifaf vaktinde şahitler mevcut değilse nikâh kesin olarak fasittir.”²⁵

Âlimlerin bu konudaki ihtilafı iki şeyden kaynaklanmaktadır:

1- Şahitliğin ana amacı, onun yerine getirilmesi gereken şer’î bir hüküm mü olmasıdır yoksa sadece ihtilafı önlemek üzere akdi sağlama mı almaktır?

Birinci şıkkı kabul edenler nikâh akdinde şahitliği vacip görerek sıhhat şartı saymışlardır. İkinci şıkkı kabul edenler ise şahitliği nikâh akdinin sıhhat şartı saymamışlardır. Çünkü onlara göre şahitliğin amacı sadece akdi sağlama almaktır ki kefalet ve rehine benzemiş olur. Çünkü bunlar, sağlama alma ve pekiştirme amacı güden şeylerdir.

2- Nikâhta şahitlik hususunda varit olan hadislerdir. Söz konusu hadislerin hepsini veya bir kısmını sahih kabul edenler, şahitliği nikâh akdinin sıhhat şartı saymışlardır. Hadisleri sahih kabul etmeyip reddedenler ise şahitliği akdin sıhhat şartı olarak görmemişlerdir.

Tarafların Delilleri

Birinci Görüşün Delilleri: Şahitliğin nikâh akdinin sıhhat şartı olduğunu kabul edenler Sünnet, eser ve akıl delillerini kullanmışlardır.

Sünnet Delilleri: Görüşlerinin doğruluğunu desteklemek için şu hadisleri delil göstermişlerdir:

²⁵ el-Hıraşî, a.g.e., III, s. 167; es-Sâvî, **Bülgatü’s-Sâlik**, II, s. 216.

Hiz. ÂiŖe'nin (r.a.) naklettiğine göre Hiz. Peygamber (s.a.) Ŗyle buyurmuŖtur: **“Bir veli ve iki adil Ŗahit olmadan nikâh olmaz.”**²⁶ İbn Hibbân bu hadise yazdığı talikte Ŗunu kaydetmiŖtir: “İki Ŗahide yer verme hususunda bu hadisten baŖka Ŗahih olan yoktur.”²⁷

1- İbn Abbâs'ın (r.a.) naklettiğine göre Resûlullah (s.a.) Ŗyle buyurmuŖtur: **“Bir veli, iki Ŗahit ve az veya gök bir mehir olmadan nikâh yoktur.”**²⁸

2- Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledildiğine göre Hiz. Peygamber (s.a.) Ŗyle buyurmuŖtur: **“Dört kiŖi olmadan nikâh olmaz: Kızı isteyen hâtib, veli ve iki Ŗahit.”**²⁹

3- Hiz. ÂiŖe'nin (r.a.) naklettiğine göre Resûlullah (s.a.) Ŗyle buyurmuŖtur: **“Nikâhta dört kiŖinin bulunması Ŗarttır: Veli, koca ve iki Ŗahit.”**³⁰

Bütün bu hadisler açık ifadeleriyle nikâh akdinde iki Ŗahidin bulunmasının vacip olduğunu ve akdin sikhatinin buna bağlı bulunduğunu göstermektedir. Hiz. Peygamberin **“nikâh yoktur”** ifadesi, nikâhin sikhatinin bu ifadeyle baŖlayan hadislerin ihtiva ettiği hususlara bağlı olduğunu açık bir Ŗekilde göstermektedir.

Hadislerin bu hükme nasıl delalet ettiğine gelince; Hiz. Peygamberin (s.a.) **“nikâh yoktur”** ifadesinde geçen olumsuzluk, Ŗer'î hakikatin nefyine hamledilir. Ŗâri'in buna delalet eden bir sığayı kullanmasının amacı budur. Nefy, nikâhin Ŗer'î hakikatine yöneliktir. Buna göre, Ŗâri'in varlığını Ŗart koŖtuđu iki Ŗahidin bulunmaması nedeniyle söz konusu Ŗer'î hakikat de bulunmaz. Böylece iki Ŗahidin

²⁶ Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ'da bu hadisi Saîd-Katâde-Hasen-Saîd b. Müseyyeb-Hiz. Ömer (r.a.) isnadiyla rivayet ederek Ŗahih bir isnad olduğunu ve İbn Müseyyeb'e “Ömer'in raviŖi” denildiğini belirtmiŖtir. Bkz. el-Beyhakî, **a.g.e.**, VII, s. 125; Heysemî ise Mecmeu'z-Zevâid'de Ŗunları sylemiŖtir: “Hadisin isnadında adı geçen Abdullah b. Muhriz metruktr.” Bkz. el-Heysemî, Nruddin Ali b. Ebî Bekr, **Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412 h., IV, s. 527; ed-Dârekutnî, Ali b. mer Ebu'l-Hasen el-Bağdâdî, **Sünenü'd-Dârekutnî**, thk. Seyyid Abdullah HâŖim Yemânî el-Medenî, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1386 h./1966, III, s. 227. Hadis btn tarihleriyle Ŗahihtir.

²⁷ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Eb Hâtim et-Temîmî el-Bstî, **Sahihu İbni Hibbân Bi Tertibi İbni Belbân**, 2. bs., thk. Ŗuayb el-Arnat, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1414 h./1993, IX, s. 386.

²⁸ et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kâsim, **el-Mu'cemü'l-Evsat**, thk. Târik b. İvazullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Huseynî, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 1415 h., IV, s. 286. BaŖka bir yerde İbn Abbâs'tan merfu olarak Ŗu rivayet nakledilmiŖtir: **“Kendilerini evlendiren kadınlar fahiŖelerdir! Nikâh ancak bir veli, iki Ŗahit ve az veya gök bir mehirle olur.”** Bkz. Taberânî, **a.g.e.**, V, s. 8. Hadis bütün tarihleriyle Ŗahihtir.

²⁹ el-Beyhakî, **a.g.e.**, VII, s. 125.

³⁰ **A.e.**, VII, s. 125; ed-Dârekutnî, **a.g.e.**, III, s. 224.

olmadığı bir nikâh şeriatın gözünde muteber olmaz. İki şahidin bulunması halindeyse şeriat açısından nikâh muteberdir ve şer'î hakikati de mevcuttur.³¹

Eser Delilleri: Görüşlerinin doğruluğunu desteklemek için şu eserleri (sahabe sözleri) delil göstermişlerdir:

1- Rivayet edildiğine göre Ömer b. Hattâb (r.a.) şöyle söylemiştir: “**Bir veli ve iki adil şahit olmadan nikâh yoktur.**”³²

2- Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: “**Ömer b. Hattâb’a bir adam ve bir kadından başkasının şahit olmadığı bir nikâh getirilince dedi ki bu gizli nikâhtır, buna cevaz veremem! Bu hükmü insanlara açıklamış olsaydım recmederdim!**”³³ Yani, bu nikâhın hükmünü bütün insanlara daha önceden açıklamış olsaydım bu iki eşi recmederdim. Çünkü o zaman bunların herhangi bir özrü kalmazdı. Fakat ben daha önceden bu hükmü insanlara açıklamadığım için onları recmetmeyeceğim. Çünkü böyle bir nikâhın hükmünü bilmedikleri için mazurdurlar.³⁴

Bütün bu deliller gösteriyor ki iki şahidin nikâhta bulunması vaciptir. Bundan dolayı da Ömer b. Hattâb (r.a.) şahitlerin bulunmadığı nikâh akdinin geçersiz olduğuna hükmetti. Ashap (r.a.) bu hükmü öğrendiler ama hiçbiri reddetmedi. Bilindiği üzere ashabin (r.a.) birinden bir iş sadır olur da aralarından hiçbiri ona itiraz etmezse bu husus söz konusu iş hakkında bir icma olarak değerlendirilir. Çünkü söz konusu iş İslam şeriatına muhalif olsaydı ashap (r.a.) asla susmazlardı. O işe birinin muhalefet ettiği bilinseydi, söz konusu muhalefet muhakkak nakledilirdi.

³¹ el-Âmidî, Ali b. Muhammed Ebu'l-Hasen, **el-İhkâm Fî Usûli'l-Ahkâm**, thk. Seyyid el-Cümeylî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1404 h., III, s. 19 vd.

³² Beyhakî'nin belirttiğine göre bu eserin isnadı sahihtir, İbn Müseyyeb'e “Ömer'in ravisi” denilirdi. İbn Ömer ona mektup gönderir ve Hz. Ömer'in bazı uygulamalarını ona sorardı. Bkz. el-Beyhakî, **a.g.e.**, VII, s. 126.

³³ Mâlik, Mâlik b. Enes Ebû Abdillâh el-Asbahî, **Muvattau'l-İmâm Mâlik**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Mısır, t.y., II, s. 535; eş-Şâfiî, Muhammed b. İdrîs Ebû Abdillâh, **Müsnedü's-Şâfiî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., s. 291; eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **es-Seylü'l-Cerrâru'l-Mütedeffik Alâ Hadâik'l-Ezhâr**, Dâru İbni Hazm, t.y., s. 363.

³⁴ Bkz. Muhammed Rafet Osmân, **Akdü'z-Zevâc**, s. 302.

Akıl Delilleri: Görüşlerinin doğruluğunu desteklemek için şu akli delilleri kullanmışlardır:

1- Borçlanma akdinin şahitler huzurunda yazılması emrolunmuştur. Nikâh akdinde şahitliği şart koşturmak borç akdinde şart koşturaktan daha zorunludur. Çünkü nikâh akdinde, akdin tarafları dışında üçüncü bir şahsın -çocuğun- hakkı vardır. Babanın çocuğu inkâr edip nesebini zayi etmemesi için şahitlik zorunlu olmuştur. Oysa satım akdinin sonuçları iki tarafın dışına taşmaz, onlardan başkasını etkilemez.³⁵

2- Nikâh akdinde şahitliğin şart koşulması, nikâhların inkâr edilmesine engel olmak suretiyle ırzları korumayı sağlar. Nikâh akdinde şahitlik olmasaydı, yapılan nikâhlar inkâra ve redde maruz kalırdı. Böyle bir durumun insanlara vereceği zarar ve kötülük ortadadır.³⁶

İkinci Görüşün Delilleri: Nikâh akdinde şahit bulundurmanın şart olmadığını savunanlar Kitap, Sünnet, eser ve kıyastan deliller ileri sürmüşlerdir.

Kitap Delilleri: Bu görüşte olanlar umum ifade eden ayetleri delil göstermişleridir.

1- **“Hoşunuza giden kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın.”**³⁷

Bu ayet açık ifadesiyle, sıhhatinin şahitlerin bulunmasına bağlı olduğu sınırlaması getirmeksizin nikâhın mübah olduğunu göstermektedir. Nass mutlak olup herhangi bir kayıtlı kayıtlı değildir. Buna göre, onu sınırlayan bir kayıt olmadığından mutlak mutlaklığı üzere kalır. Bu görüşte olanların ileri sürdüğüne göre, Sünnette bu hususta varit olan hadisler ahad olup onlarla Kitap’ın mutlakını kayıtlamak caiz değildir.

2- **“Ey iman edenler akitlere vefa gösterin!”**³⁸

Bu ayet ibaresiyle, tüm akitlere vefa gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Nikâh akdi de buna dâhildir. Ayette açık bir şekilde, akitlerde şahit bulundurulması gerektiğini gösteren bir ifade yoktur. Söz konusu akitlere vefa göstermek şahitler olmaksızın da mümkündür. Zeyd b. Eslem bu konuda şöyle demiştir: “Ayette geçen

³⁵ el-Mâverdî, a.g.e., IX, s. 58; ez-Zerkeşî, a.g.e., II, s. 322; İbn Kudâme, el-Muğnî, VII, s. 337.

³⁶ eş-Şirbînî, el-İknâ’, II, s. 408; el-Büceyrimî, Hâşiyetü’l-Büceyrimî Ale’l-Hatîb, IV, s. 122.

³⁷ Nisâ 4/3.

³⁸ Mâide 5/1.

akitler altıdır: Allah'ın ahdi, antlaşma akdi, ortaklık akdi, satım akdi, nikâh akdi ve yemin akdi.”³⁹

3- **“Alışveriş yaptığınız zaman şahit tutun!”**⁴⁰

Ayet, alışveriş akdinde şahit tutmayı tavsiye etmektedir. Nikâh akdinde şahit buldurmak istenen bir şey olsaydı Kur'ân bunu gösteren bir ifadeyi zikrederdi. Nikâh akdinde şahit buldurmanın vacipliğini gösteren bir ifade varit olmadığına göre, nikâhta şahitlerin bulunması vacip, istenen ve amaçlanan bir husus değildir.

Sünnet Delilleri: Bu görüşü savunanlar görüşlerini desteklemek üzere şu hadisleri delil göstermişlerdir:

1- Enes (r.a.) şöyle rivayet ediyor: **“Resûlullah (s.a.) yedi baş koyuna bir cariye satın aldı. İnsanlar dediler ki onunla evlendi mi, yoksa ümmü veled mi edindi bilmiyoruz! Onu örtü altına sokup gizlerse karısıdır, örtü altına almazsa ümmü veledir. Bineğine binmek istediğinde Resûlullah (s.a.) onu örtü altına aldı ve cariye de devenin arka tarafına bindi. Böylece insanlar onun cariye ile evlendiğini anladılar.”**⁴¹

Ashap (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.) evlenmiş olduğunu, sadece cariyenin örtü altına alınmasından anladılar. Bu açık bir şekilde nikâh akdinde şahit şartı olmadığını gösterir. Böyle bir şey istenseydi Hz. Peygamber (s.a.) onu elbette yapardı. Onu yapmaması ise şart olmadığını gösterir.

2- Abbâd b. Sinân'dan (r.a.) nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.) ona şöyle buyurmuştur: **“Rebîa b. Hâris'in kızı Ümeyme ile seni evlendireyim mi? O da evet, deyince ‘Onunla evlendirdim seni’ buyurdu ve şahit tutmadı.”**⁴²

Hz. Peygamber'in burada nikâh akdine şahit tutmaması bunun vacip olmadığını gösterir. Eğer vacip olsaydı onu yapardı.

³⁹ İbn Kesîr, a.g.e., II, s. 8.

⁴⁰ Bakara 2/282.

⁴¹ Müslim, Nikâh, 14.

⁴² Mâlik, Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî el-Medenî, el-Müdevvenetü'l-Kübrâ, thk. Zekeriyâ Umeyrât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., II, s. 128.

Eser Delilleri: Görüşlerini desteklemek için şu eserleri delil göstermişlerdir:

1- Abdürrezzâk, Ma'mer-Eyyûb-Nâfi-Urve b. Zübeyr'in mevlâsı Habîb yoluyla şöyle naklediyor: "Urve beni, kızını kendisine istemek üzere Abdullah b. Ömer'e gönderdi. Abdullah dedi ki evet, Urve evlendirilmeye layıktır. Sonra benden onu çağırmamı istedi. Ben de onu çağırdım ve hiç vakit geçirmeden onu evlendirdi. Habîb diyor ki bu nikâha benden, Urve'den ve Abdullah b. Ömer'den başkası şahit olmadı."⁴³

Bu eser gösteriyor ki nikâh akdinde şahit bulundurmamak istenmemektedir. Eğer istenseydi, Sünnet-i Nebeviyyeye bağlılık ve onun hükümlerine sımsıkı sarılma konusunda insanların en isteklisi olarak bilinen Abdullah b. Ömer şahit tutmayı terk etmezdi. Onun bu şekilde davranması, nikâh akdinde şahit tutmaya dair herhangi bir emrin varit olmadığını gösterir.

2- Rivayet edildiğine göre Hz. Ali (r.a.) kızı Ümmü Külsûm'ü Hz. Ömer (r.a.) ile evlendirirken şahit tutmamıştır.⁴⁴

3- Nakledildiğine göre bazı sahabeler şahit bulundurmaktan nikâh akdi yapmışlardır. Onlar arasında Hasen b. Ali ve İbn Zübeyr de vardır. Yine varit olduğuna göre Abdullah b. Ömer'in oğulları Hamza ve Sâlim de nikâh akdinde şahit bulundurmamışlardır.⁴⁵

Kıyas Delili: Bu görüşte olanlar savundukları şeyin doğru olduğuna dair kıyastan delil göstererek nikâh akdini, şahit tutmanın şart olmadığı kefalet ve rehin akitlerine kıyas etmişlerdir. Aralarındaki müşterek illetten dolayı nikâh akdini bu iki akde katmışlardır. Söz konusu illet, bu akitlerden her birinin sadece tevsik akdi olup kurulmalarının şahide ihtiyaç duymamasıdır.⁴⁶

⁴³ es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hümâm, **Musannefü Abdürrezzâk**, 2. bs., thk. Habibürrahman el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403 h., VI, s. 188.

⁴⁴ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî el-Kûfî, **Musannefü İbni Ebî Şeybe**, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible, t.y., IX, s. 384.

⁴⁵ ez-Zerkeşî, **a.g.e.**, II, s. 322; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 337.

⁴⁶ Bkz. Muhammed Rafet Osmân, **Akdü'z-Zevâc**, s. 304.

Delillerin Tartışılması:

a) Birinci Görüşün Delillerinin Tartışılması

1- Delil Olarak Gösterdikleri Hadislerin Tartışılması

İkinci görüşü savunanlar, nikâhta şahit bulundurmanın şart olduğunu ileri sürenlerin hadis delillerini tartışarak şunları söylemişlerdir: Zikrettiğiniz hadisleri delil göstermeniz kabul edilemez. Çünkü bu hadislerden her biri eleştiriye maruz kalmıştır. Delil olacak şekilde, nikâhta şahitliğin şart olduğunu gösteren sahih bir hadis varit değildir. Tam aksine, pek çok hadis âliminden bu hadislerin zayıf olduğuna dair bilgiler nakledilmiştir. Bu da göstermektedir ki söz konusu hadisler sahih değildir ve zayıf olmalarından dolayı bu hadisler delil gösterilemez.

Söz konusu hadislerin zayıf olduğunu söyleyen hadis âlimlerinden bazıları ve sözleri şunlardır:

İmam Ahmed şöyle demiştir: “İki şahit hakkında Hz. Peygamber’den hiçbir şey sabit olmamıştır.”⁴⁷

İbn Kudâme de İbnü’l-Münzir’in şu sözünü nakletmiştir: “Nikâhtaki iki şahit hakkında hiçbir haber sabit olmamıştır.”⁴⁸

İbn Abdilberr de İbn Abbâs ve Ebû Hüreyre’den (r.a.) “**Bir veli ve iki adil şahit olmadan nikâh yoktur**” hadisini naklettikten sonra şunları söylemiştir: “Ancak bu hadisin isnadında zayıf birisi var ki onu zikretmedim.”⁴⁹

Zeylaî, nikâhtaki şahitlere dair hadislerle ilgili şöyle söylemiştir: “Bu hadislerin tümü mevzûdur.”⁵⁰

Şeyhülislam İbn Teymiyye de şunları söylemektedir: “Ne sahihlerde ne sünenlerde ne de müsnedlerde nikâh akdindeki şahitliği şart koşan hiçbir hadis sabit değildir.”⁵¹

⁴⁷ ez-Zerkeşî, a.g.e., II, s. 322.

⁴⁸ İbn Kudâme, el-Muğnî, VII, s. 337.

⁴⁹ İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemrî el-Kurtubî, **et-Temhîd Limâ Fî’l-Muvatta Mine’l-Meânî ve’l-Esânîd**, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdülkebir el-Bekrî, Müessesetü’l-Kurtuba, t.y., IXX, s. 89.

⁵⁰ ez-Zeylaî, **Nasbu’r-Râye**, III, s. 167.

⁵¹ İbn Teymiyye, **Mecmû’l-Fetâvâ**, XXXII, s. 35.

Bu Tartışmaya Şöyle Cevap Verilmiştir: Nikâh akdindeki şahitlikle ilgili hadislerin zayıf olduklarını gösteren görüşlere dair zikrettikleriniz kabul edilemez. Çünkü hadis âlimlerinden, söz konusu hadislerin sahih olduğuna dair sözler de nakledilmiştir:

İmrân b. Husayn'ın hadisini değerlendiren İmam Şâfi şunları söylemiştir: “Her ne kadar bu hadis munkatı ise de ilim ehlinin çoğunluğu bununla amel etmektedir.” Onların bu hadisle amel etmeleri de mustalah hadis âlimlerinin pek çoğunun kabul ettikleri üzere onu sahih kabul etme sayılır.⁵² Feyzu'l-Kadîr'de belirtildiğine göre Zehebî bu hadisin isnadını sahih saymıştır.⁵³

Tirmizî ise şunları söylemiştir: “Hz. Peygamber'in ashabından itibaren sonradan gelenler ve onları takip edenlerden ilim sahipleri bu hadisi uygulamışlar ve şahitsiz nikâh olmayacağını söylemişlerdir. Sonradan gelen âlimlerden bir gurup dışında öncekilerden hiçbiri bu hususta ihtilaf etmemiştir.”⁵⁴ Tirmizî'nin sözleri, bu ve benzeri hadislerin sahih olduğunu gösterir. Çünkü söz konusu hadis her ne kadar isnadı zayıf olsa da, âlimlerin onu kabul etmeleri ve hiçbir itiraza mahal olmadan aralarında yaygınlık kazanması sebebiyle kuvvet bulmuştur.⁵⁵

Ayrıca, Hz. Âişe'nin (r.a.) rivayet ettiği ihtilafa konu olan “**Bir veli ve iki adil şahit olmadan nikâh olmaz**” hadisini, nikâhta şahidin şart olmadığını söyleyen Malikiler üç şekilde yorumlamışlardır:

Birincisi: Hadisteki nefy (olmaz ifadesi) kaza ve fetva arasında tereddütlüdür. Nefyin bunlardan birine ait olduğuna dair bir nass olmadığına göre mutlak olarak kalır ve iki durumu da kapsar. Biz de bu hadisi fetvaya değil, kazaya hamlettik.

⁵² İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed, **et-Telhîsu'l-Habîr Fî Tahrîci Ehâdisi'r-Râfiî el-Kebîr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419 h./1989, III, s. 341; es-Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr, **Tedribü'r-Râvî Fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî**, thk. Abdülvehhâb Abdüllatif, Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, Riyad, t.y., I, s. 67.

⁵³ el-Münâvî, **a.g.e.**, VI, s. 438.

⁵⁴ et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk Ebû İsâ, **Sünenü't-Tirmizî (el-Câmiu'l-Kebîr)**, thk. Beşşâr Avvâd Maruf, Dâru'l-Garb el-İslâmî, Beyrut, 1998, II, s. 403.

⁵⁵ es-Suyûtî, **Tedribü'r-Râvî**, I, s. 67; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fazl eş-Şâfiî, **Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî-Muhıbbüddin el-Hatîb, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1379 h., V, s. 372.

Hiçbir hâkim delil olmaksızın bir nikâhın sahih olup olmadığına karar veremez. Fakat helâl olma durumu delilsiz de sabittir.⁵⁶

İkincisi: Nikâh kelimesi hem akit hem de zifaf manasına gelebilir. Biz onu zifafa hamlediyoruz. Çünkü nikâh hakikatte zifaf anlamına gelir. Onların mecaz olarak zikrettikleri akit anlamıdır. Hakikat ise mecazdan önce gelir.⁵⁷

Buna Şu Şekilde Cevap Verilmiştir: Biz, sizin nikâhın zifaf hususunda hakikat, akit hususunda mecaz olduğuna dair sözünüzü kabul etmiyoruz. Tam aksine, nikâh akit hususunda hakikattir. Bunu gösteren şey de sadece akdin kurulmasıyla mirasın hak edilmesi, iddetin farz olmasıdır. Yani, nikâh akdi kurulduktan sonra koca eşiyle zifafa girmeden ölmüş olsa âlimlerin icmasıyla kadın mirasa hak kazanır ve iddet beklemesi gerekir.⁵⁸ Bu da nikâhın hakikat bakımından zifaf değil, akit anlamında kullanıldığını gösterir.

Üçüncüsü: Hz. Peygamberin “**nikâh olmaz**” sözündeki nefy, sıhhat anlamına değil, kemal anlamına hamledilir. Bunu gösteren delillerden biri de İbn Abbâs’ın (r.a.) naklettiği şu hadiste geçen mehirdir: “**Bir veli, iki şahit ve az veya çok bir mehir olmadan nikâh yoktur.**” Buradaki mehir sıhhat anlamında değil, kemal anlamındadır.⁵⁹

2- Delil Olarak Gösterdikleri Eserlerin Tartışılması

İkinci görüşü savunanlar, nikâh akdinde şahitlik şartını kabul edenlere itiraz ederek demişlerdir ki sizin eserleri delil göstermenizi kabul etmiyoruz. Çünkü bizde de sizinkilere muhalif eserler var. Bir sahâbî sözünün başka bir sahâbî sözüne muhalif olması halinde içlerinden birinin tercihinin ancak bir delille mümkün olacağı usulde kabul edilmiş bir kuraldır. Delil olma vasfı taşımadıklarından rivayet ettiğiniz eserlere dayanmak doğru değildir.⁶⁰

⁵⁶ el-Karâfî, **ez-Zehîra**, IV, s. 399.

⁵⁷ **A.e.**, IV, s. 399.

⁵⁸ İbn Nüceym, **en-Nehru’l-Fâik**, II, s. 231; ed-Desûkî, **a.g.e.**, II, s. 294; ed-Dimyâtî, **a.g.e.**, III, s. 296; ez-Zerkeşî, **a.g.e.**, II, s. 420.

⁵⁹ el-Karâfî, **ez-Zehîra**, IV, s. 399.

⁶⁰ İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, **Ravzatü’n-Nâzır ve Cennetü’l-Menâzır**, 2. bs., thk. Abdülaziz Abdurrahman es-Saîd, Câmiatü’l-İmam Muhammed b. Suûd, Riyad, 1399 h., s. 166; el-Behûtî, **Keşşâfü’l-Kinâ’**, V, s. 65; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 337.

Akli Delillerinin Tartışılması

Karşı taraf bize diyor ki: “Nikâhtaki şahitlik, satım akdindekinden daha önemlidir, çünkü çocuğun nesebini ispat hakkının zayi olmaması için nikâhta şahit bulundurulması gereklidir”. Bu sözleri kabul edemeyiz. Çünkü biz de aynı şekilde çocuğun nesebini ispat hakkının zayi olmasının caiz olmadığını söylüyoruz. Şöyle ki biz zifapta şahitliği ve nikâhın ilanını şart koşuyoruz. Bu da zifafın sabit olması sebebiyle nesebini ispatta çocuğun hakkını garanti almaya yeter.

Şahitliğin ırzları koruma hususunda vacip olacağına dair görüşünüzü de kabul edemeyiz. Çünkü ırza ancak zifaf ile erişilir ki biz de zifapta şahitliği şart görüyoruz. Böylece nikâh akdi sırasında şahit tutmadan da ırzın korunması gerçekleşmiş olur.

b) İkinci Görüşün Delillerinin Tartışılması

Birinci görüşü savunanlar, nikâh akdi sırasında şahit bulundurmanın şart olmadığını ileri sürenlerin delillerini tartışarak şöyle demişlerdir:

Siz, yüce Allah’ın “**Hoşunuza giden kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın**”⁶¹ kavlinin umumluğunu delil gösterdiniz. Bu kabul edilemez. Çünkü bu ayetin gayesi nikâhı mübah kılmak olup, nikâh akdinin taşınması gereken şartlara değinmemektedir.⁶² Bunun yanında bir de ayet mücmel olup aralarında şahitliğin de bulunduğu nikâh akdine ilişkin hususları Sünnet tefsir etmiştir. Bu yüzden sizin, “Mademki ayet şahitlikten bahsetmiyor o zaman şahitlik istenen bir şart değildir”, şeklindeki söz söylemeniz doğru olmaz. Çünkü ayet, Sünnet yoluyla açıklanıp tefsir edilmiştir.

Onların bir başka görüşü de ayetin velayete değinmemiş olmasıdır. Buna göre sizler nasıl ki ayette değinilmediği için nikâh akdinde şahit bulundurulmayacağını söylüyorsanız, aynı şekilde evlenme akdinde de velayetin sabit olmadığını söylemeniz gerekir. Çünkü ayet bu konuya da değinmiyor. Oysa siz bunu kabul etmeyip evlenme akdinde velinin şart olacağını söylüyorsunuz. Nasıl oluyor da orada bir şeyi kabul etmezken burada kabul ediyorsunuz? Velinin şart olacağını söylediğiniz gibi, evlenme akdinde şahit bulundurmanın da gerekli olduğunu söylemeniz gerekir.

⁶¹ Nisâ 4/3.

⁶² el-Mâverdî, a.g.e., IX, s. 58.

Yine diyorlar ki sizin, Hz. Peygamber'in (s.a.) şahitler olmaksızın evlendiğini delil göstermeniz de tartışma konusunda delil değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.), başkalarının onunla kıyaslanamayacağı bazı hususiyetleri vardır. Bunlar sadece ona mahsustur. Bu konu da onlardan biri olup diğer müslümanlar için delil olamaz.⁶³ Çünkü bu sünnet değildir ki Hz. Peygamber'e (s.a.) uymaya mahal olsun!

Resûlullah'ın (s.a.), nikâh akdinde şahitlik etmeleri için şahit talep etmeksizin Rebîa b. Hâris'in kızı Ümeyme'yi evlendirmesini, nikâh akdinde şahit bulundurmanın şart olmadığına delil göstermenizi de kabul etmiyoruz. Çünkü muhakkak o sırada bazı sahabeler Hz. Peygamber'in (s.a.) meclisinde bulunuyorlardı. Söz konusu evlendirme sırasında yanında sahabenin bulunmaması mümkün değildir. Ancak onlardan şahitlik etmeleri istenmemiştir, zira onların orada bulunmalarıyla şahitlik mânâsı tahakkuk etmiş olmaktadır. İki veya daha çok sayıda şahidin kasıtlı veya kasıtsız olarak orada bulunmasıyla nikâh akdi tamamlandığında şahitliğin mânâsı tahakkuk etmiş olur. Hal böyle olunca hadis sizin için delil olamaz. Bu gerçeği gösteren şeylerden biri de Hz. Peygamber'in (s.a.) orada bulunanlardan şahitlik etmelerini istememiş olmasıdır. O mecliste bulunanlardan şahitlik etmeleri istenmemiş olsa bile biz şahitlik mânâsının bulunduğu bakarız. Buna göre hadis sizin değil, bizim lehimize delil olur.⁶⁴

İbn Ömer'in (r.a.) evlendirme sırasında şahit tutmadığına dair rivayet edilen eseri delil göstermenize gelince; söz konusu eser İbn Ömer'in (r.a.) görüşünün bu yönde olduğunu gösterir. Oysa bir gurup sahabeden nakledilen ve hepsi de nikâh akdinde şahitliğin şart olduğunu gösteren sözler bu esere muhaliftir.

Öte yandan Hz. Ali'nin (r.a.) kızını Hz. Ömer (r.a.) ile evlendirdiğinde şahit bulundurmadığına dair sözünüze gelince, buna iki şekilde cevap verilir:

Birincisi: Rivayet ettiğinizin tam tersi de nakledilmiştir. Şöyle ki Beyhakî'nin rivayetine göre Hz. Ali (r.a.), Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e (r.a.) "Amcanızı evlendirin"⁶⁵ demiştir. Böylece akit, onların şahitliğiyle gerçekleşmiştir.

⁶³ el-Behûtî, *Keşşâfü'l-Kinâ'*, V, s. 65; ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, II, s. 322.

⁶⁴ el-Mâverdî, *a.g.e.*, IX, s. 58.

⁶⁵ el-Beyhakî, *a.g.e.*, VII, s. 64; el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, s. 499.

İkincisi: Kendisinin, bir adam ve bir kadının şahitlik ettiği bir nikâhı reddettiği sabit olan⁶⁶ Hz. Ömer'in (r.a.) şahitler olmadan evlenmesi nasıl mümkün olabilir? Hz. Ömer'in söz konusu nikâhı reddetme sebebi iki erkek şahidin bulunmayışıdır.

Bazı sahabenin nikâh akdinde şahit bulundurmama fiilini delil göstermeniz ise Hz. Ömer, İbn Abbâs ve diğerleri gibi bir gurup sahabenin nikâh akdinde şahit bulundurdıklarına dair rivayetlere aykırıdır.

Şahit bulundurmanın şart olmaması konusunda nikâhı rehin ve kefalet akitlerine kıyas etmeniz de kabul edilemez. Çünkü söz konusu iki akdin ispatı için şahit ve tevsik şarttır. Nikâh akdi de böyle olup eşler arasında herhangi bir çekişme ve husumet meydana gelmesi halinde ihtiyaç duyulduğunda ispat için şahit bulundurmak şarttır.

Tercih:

Fakihlerin nikâh akdinde şahit bulundurma şartı konusundaki görüşlerini ortaya koyup delillerini tartıştıktan sonra kanaatim aşağıdaki nedenlerden dolayı nikâh akdinde şahit bulundurmanın şart olduğunu savunan görüşün tercihe şayan olduğu yönündedir.

1- Şahitliğin şart oluşunu savunanların delil olarak ortaya koymuş oldukları hadisler toplamı itibariyle sahih hadislerdir. Ayrıca, söz konusu hadislerin birbirini destekleyen mütabaat ve şevahidi vardır. Âlimlerin söz konusu hadislerin gereğini yaparak onları kabul edip uygulamış olmaları da bize yeter. Bu yüzden hadislerin isnatlarını, tariklarını ve mütabaatını iyice düşünen kişi, onların toplamları itibariyle delil olmaya uygun bulduklarını görür. Nikâh akdinde şahitlik konusunda söylenebilecek şeylerin en hafifi, bunun hasen hadislerle sabit olduğudur. Bu da, pek çok mustalah hadis âliminin kabul ettiği üzere, sahih isnatları bulunmasa da söz konusu hadislerin şahitlik şartının sahih olduğu hükmünü ortaya koyan delillerden biri sayılacağını gösterir.

2- Nikâh akdinde şahit bulundurmanın, kadının hakkını korumayı sağlayan ve nikâhı inkârı imkânsız hale getiren pek çok faydası vardır.

⁶⁶ el-Mâverdi, a.g.e., IX, s. 58.

3- Şahit şartını aramayan ikinci görüşü kabul etmek, gizli nikâhın yayılmasına yol açar. Bu ise İslam şeriatının ilkelerine aykırı olmasının yanında pek çok zarar ve fesada neden olur. Oysa şahitlik şartını kabul etmek bütün bunları engeller.

4- Fıkıh kaidesi der ki ırzlar söz konusu olduğunda başka hususlarda gösterilmeyecek ihtiyat ve özen orada gösterilir. Şahitlik şartı ancak nikâhın inkârı korkusu sebebiyle getirilmiş olduğundan şahitlikte ihtiyat ve özen gösterilir.

5- Günümüzde yaşananlar da şahitlik şartının gerekliliğini desteklemektedir. Çünkü nikâh akdini veya nesebi inkâr vakaları veya mehir konusunda ihtilaflar çoğalmıştır. Özellikle de biz öyle bir zamanda yaşıyoruz ki insanların çoğu zifaktan önce eşlerin birbirleriyle görüşmeleri, hatta bazen baş başa kalmaları ve birlikte çıkmaları konusunda gevşek davranmaktadır. Bütün bunlar ise zifafta değil, nikâh akdi sırasında şahit bulundurmaya gerekli kılmaktadır.

6- Nikâh akdine şahit tutmak ve ilan etmek, nikâh ile fuhşu birbirinden ayıran yegâne yoldur.

2.3. GİZLİ NİKÂH

Nikâh akdinde şahit bulundurmak şeriatın getirdiği ve emrettiği bir hükümdür. Bilindiği gibi nikâhta şahit bulundurmaktan maksat, onu insanlar arasında ilan etmek ve inkârı yolunu kapatmaktır. Fakat son zamanlarda Müslümanlar arasında gizli nikâh yaygınlık kazanmıştır. Söz konusu nikâh, normal nikâhın şartlarını taşıyan ve iki şahidin bulunduğu nikâh olmakla beraber şahitlere bu nikâhı gizlemeleri söylenmektedir. İnsanları bu türden nikâh yapmaya iten sebeplerden bazıları şunlardır: İlk eşinden korkmakla birlikte çok eşliliğe duyulan istek, kısırlık, öğrenim sürecinde olmak, geçim darlığı vb.

Fakihler gizli nikâhın caiz olmadığı konusunda ittifak etmekle birlikte nikâhta iki şahidin bulunması ve bu şahitlere nikâhı gizlemelerinin öğütlenmesi halinde bunun gizli nikâh sayılıp sayılmayacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu hususta iki görüş vardır:

Birinci Görüş: Bu görüşe göre böyle bir nikâh batıldır ve vuku bulmuşsa feshedilir. Malikilerin görüşü bu yöndedir.⁶⁷ İbnü'l-Kâsim, İmam Mâlik'ten naklen şunları söylüyor: “Şahitler huzurunda evlense ve onlara nikâhı gizlemelerini emretse nikâh caiz olmaz. Çünkü bu gizli nikâhtır. Şahitler huzurunda kıyılmayan ama gizlenmeyen nikâh caiz olur. Daha sonra taraflar bu nikâha şahit tutarlar. İbn Vehb'in İmam Malik'ten naklettiğine göre, bir adam iki erkek şahit huzurunda evlense ve onlardan bu işi gizlemelerini istese nikâh caiz olmaz ve bu bir talak sayılır. Eğer zıfaf olmuşsa ona mehir vermesi gerekir. Bu durumda şahitler cezalandırılmazlar.”⁶⁸ İbn Habîb'in dediğine göre insanlar arasında bu durum (evli oldukları) ortaya çıkmamış ise adam ve kadına had cezası uygulanır. İbnü'l-Kâsim diyor ki cahillikleri sebebiyle mazur sayılmazlarsa had cezası uygulanır. Velinin, onların nikâhlı olduklarına dair şahitlik etmesi cezayı düşürmüz. Çünkü o, velisi olduğu kızın nikâhını gizlemekle töhmet altındadır.⁶⁹

Bunun gizli bir nikâh olup batıl olduğuna ilişkin olarak demişlerdir ki Resûlullah'ın (s.a.) şu sözünde teşvikte bulunduğu gibi, nikâhta istenen asıl şey ilan edilmesidir: “**Bu nikâhı ilan edin, onu mescitlerde yapın ve defler çalın!**”⁷⁰ Yine, Ebû Hüreyre'nin (r.a.) naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) gizli nikâhı yasaklamıştır.⁷¹

İkinci Görüş: Bu durumun akde bir tesiri olmayıp onu gizli nikâh yapmaz. Hanefilerin ve Şafilerin görüşü bu yöndedir. Taraflardan ikisi ve iki de şahit olmak

⁶⁷ Mâlik, **el-Müdevvenetü'l-Kübrâ**, II, s. 128; İbn Ferhûn, **a.g.e.**, II, s. 195; el-Hattâb, **a.g.e.**, V, s. 29.

⁶⁸ el-Kurtubî, **a.g.e.**, III, s. 79.

⁶⁹ et-Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdilmelik b. Seleme el-Ezdî el-Hacerî el-Mısrî, **Muhtasarü İhtilâfi'l-Ulemâ**, 2. bs., thk. Abdullah Nezir Ahmed, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1417 h., II, s. 251; el-Kurtubî, **a.g.e.**, III, s. 79.

⁷⁰ el-Beyhakî, **a.g.e.**, VII, s. 290.

⁷¹ Taberânî bu hadisi el-Evsat'da Muhammed-Abdüssamed b. Ebi'l-Cerrâh yoluyla nakletmiştir. Hiç kimse bu isnad hakkında söz söylememiştir ve hadisin kalan ravileri sikadır. Bkz. el-Heysemî, **Mecmeu'z-Zevâid**, IV, s. 523; el-Kâsânî, **a.g.e.**, II, s. 252.

üzere dört kişinin bulunduğu bir akit nasıl gizli olabilir!⁷² Bunu savunanlar görüşlerinin doğru olduğuna dair şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

“**Velisiz nikâh olmaz**” hadisi göstermektedir ki nikâh, açıktan olmasa ve şahit bulunmasa bile velinin veya vekilin bulunmasıyla gerçekleşir. Birbirleriyle evlenen erkek ve kadın, bir de iki şahit tarafından biliniyorsa nikâh artık gizli olmaz. Nikâh bir muavaza akdi olduğundan satım akdinde olduğu gibi açıktan yapılması ve haber verilmesi şartı yoktur. Nikâhın ilan edilmesini isteyen hadislerden maksat bunun müstehap olmasıdır. Nikâhı ilan edip def çalmak genellikle akit gerçekleşikten sonra olur. Eğer bu şart olsaydı diğer şartlarda olduğu gibi akit anında yapılması gerekirdi.⁷³

Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî gizli nikâhın batıl sayılmasıyla ortadan kalkacak olan şer’î maslahatları açıklayarak Malikilerin gizli nikâhın batıl olduğuna dair görüşlerini şu şekilde reddetmektedir: “Adil şahitlerin şahitlik ettiği bir nikâh nasıl batıl olabilir! Düşünün ki bir adam dul kızını kendi rızasıyla adil şahitlerin huzurunda dengi olan salih bir adamla evlendirse ancak mehir olarak nikâhın insanlar tarafından bilinmemesini isteyerek şahitlerden bunu gizli tutmalarını istese bu nikâh batıl mı olacak? Düşünün ki sultandan gizlenen bir adam adil şahitler karşısında kızını evlendirse ve sultan korkusundan bunun gizli tutulmasını istese bu nikâh batıl mı olacak? Ya da sultandan veya borcundan dolayı gizlenen bir adam evlense ve korkusundan dolayı şahitlerden bunu gizlemelerini istese bu nikâh batıl mı olacak?”⁷⁴

Sonra da Malikilerin ileri sürmüş oldukları delilleri tartışarak şunları söylemektedir: “Diyorlar ki bu hususta eser varit olmuştur, ona muhalefet edemeyiz! Onlara denilir ki biz onu fakihiniz Malikten dinledik ve bize onu naklederek dedi ki

⁷² el-Kâsânî, **a.g.e.**, II, s. 253; et-Tahâvî, **a.g.e.**, III, s. 251, 259. Mâlikilerden bazıları bu görüşü tercih etmiştir. İbn Abdilberr şöyle diyor: Bu, arkadaşımız Yahyâ el-Leysî el-Endelûsî’nin görüşüdür. O diyor ki iki erkeğin şahitlik ettiği her nikâh gizli olmaktan çıkar. Sanıyorum ki bu görüşü Leys b. Sa’d’dan nakletmiş. Kurtubî de aynı şekilde bu görüşü tercih etmiştir. O diyor ki Şafi’nin görüşü zikretmiş olduğumuz hadisten dolayı daha sahihtir. Rivayet edildiğine göre İbn Abbâs demiştir ki iki adil şahit ve bir reşit veli olmadan nikâh olmaz. Bildiğim kadarıyla sahabeden ona muhalefet eden olmamıştır. Bkz. el-Kurtubî, **a.g.e.**, III, s. 79.

⁷³ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 428.

⁷⁴ eş-Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad, **el-Huccetü Alâ Ehli’l-Medîne**, 3. bs., Thk. Mehdî Hasen el-Keylânî el-Kâdirî, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1403 h., III, s. 224.

adamın biri, bir adam ve bir kadının şahitliğinde bir kadınla evlendi. Ömer de (r.a.) söz konusu nikâhı iptal ederek dedi ki bu gizli nikâhtır, buna cevaz veremem! Bu hükmü insanlara açıklamış olsaydım recmederdim! Bize göre bu, caiz olmayan nikâhlardandır. Çünkü şahitlerin sayısı yeterli değildir. Nikâh ancak iki adil şahit veya bir adam iki kadın ile gerçekleşir. Nikâhı helâl hale getiren şahitlerin tamamlanmasıyla gizli olsa bile nikâh aleni olur, gizli nikâh olmaz. Düşün ki adamın biri Mescid-i Haram'ın ortasında oturup nikâh yaptı ve bu nikâhta köleler ve kadınlardan başkası bulunmadı. Söz konusu nikâha hür müslümanlar şahitlik etmedikçe açıktan bile kıyılmış olsa bu nikâh caiz olmaz. Gizliliğin burada sizin tarif ettiğiniz gibi olmadığını görmüyor musunuz? Ömer'in (r.a.) iptal ettiği gizli nikâh, şahitlerin sayısındaki eksiklikten dolayı iptal edilmiştir.”⁷⁵

Tercih:

İki gurubun görüşlerinin ortaya koyulmasından sonra kanaatim birinci görüşün doğru olduğu yönündedir. Çünkü şahit tutmak, nikâh ile zinayı birbirinden ayıran en önemli göstergedir. Gizli nikâhı mübah saymak zinanın yaygınlaşmasına, kadının ve çocuklarının haklarının zayi olmasına yol açar.

Bundan dolayı selef âlimlerinden pek çoğu bu görüşü benimsemiştir. İbn Ömer'in (r.a.) azatlı kölesi Nâfi'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “İslam'da gizli nikâh yoktur.” Abdullah b. Utbe de şöyle söylemiştir: “Nikâhın en kötüsü gizli olanıdır.” Muhammed b. Hâtıb da şöyle demiştir: “Helâl ile haramın arasını ayıran şey sestir, yani def çalmaktır.”⁷⁶ Bütün bu rivayetlerde kastedilen şey nikâhın ilanıdır. Çünkü şahitliğin asıl maksadı ilandır. Fakat şahitleri bulundurup onlardan bunu gizli tutmalarını istemek şeklinde hileye gitmek Şâriin şahit bulundurmadaki amacına aykırıdır. Bu amaca aykırılık özellikle kadının hakkının, hatta erkeğin onları inkâr etmesi ve şahitlerin de konuyu gizlemeye devam etmeleri halinde çocukların haklarının heder edilmesinde açıkça müşahede edilmektedir.

⁷⁵ eş-Şeybânî, a.g.e., III, s. 224 vd.

⁷⁶ Bkz. İbn Ebî Şeybe, a.g.e., IX, s. 142, 144.

2.4. NİKÂH AKDİNDE KADININ RIZASI VE BUNA ŞAHİTLİK

Nikâh akdindeki şahitliğin hakikati, şahitliğin şer'î anlamının dışına çıkmaz.⁷⁷ Şahitlik; şahidin müşahede edip işittiğini haber vermesidir. Nikâh akdi, taraflardan herbirinden sadır olan bir icap ve kabulden ibaret olunca şahit tutma işi de doğal olarak söz konusu icap ve kabule, kadının rızasına ve nikâh akdinde kararlaştırılan mehrin miktarına şahit olmayı içerir.

Akit sırasındaki icap ve kabule şahit olmayı ele almadan önce fakihlerin, evlendirilecek kızdaki izin isteme merhalesi hakkındaki görüşlerini açıklamanın daha iyi olacağı kanısındayız. Bu konu üç bağlamda ele alınacaktır.

2.4.1. Kadının Rızasını Almak

Nikâh akdinin sahih olabilmesi için rızanın bulunması şarttır. Şahidin, akit sırasında evlenen kadının rızasını işitmesi gereklidir. Bilindiği üzere rıza gizli ve kalbe ait bir haldir. Rızanın varlığı ancak onun göstergesi olan söz, fiil veya sükût ile belli olur. Kadının izni bu üç şeyden biriyle anlaşılır. Yine bilindiği üzere nikâh akdinde kadının izni şarttır. Bunun delili Ebû Hüreyre'nin (r.a.) Resûlullah'tan (s.a.) naklettiği şu hadistir: **“Emri alınmadıkça dul kadın ve izni alınmadıkça bakire evlendirilemez. Dediler ki ey Allah'ın elçisi bakirenin izni nasıl olur? Şöyle buyurdu: Susmasıyla...”**⁷⁸

Hadis açık ifadesiyle ister dul ister bakire olsun akit yapılacak olan kadının izninin alınmasının zorunlu olduğunu göstermektedir. Nikâh akdi ancak kadından izin sorulduktan sonra kurulabilir. Bundan dolayı veli, nikâh akdini kurmadan önce evlenecek kadın dul ise açıkça iznini almalıdır. Kadın izin verirse nikâhı yapar, aksi halde yapamaz. Bakireye gelince, onun izni ya sözle kabul etmesi veya susmasıdır. Şâri, susmasını bakire için izin verme anlamında kabul etmiştir. Çünkü onun hayâsı,

⁷⁷ Şahitliğin anlamı için bkz. s. 5 vd.

⁷⁸ Buhârî, **Nikâh**, 42; Müslim, **Nikâh**, 9.

açıkça “kabul ettim” demesine ve rızasını böyle belli etmesine engel olur.⁷⁹ Bu, yaşı büyük olan bakire için böyledir. Yaşı küçük olan bakireye gelince: İbnü’l-Münzir onun hakkında şöyle demiştir: “Kendilerinden ilim aldığımız bütün âlimlerin icmasına göre babanın küçük bakire kızını dengiyle nikâhlanması caiz olup kızı bundan hoşlanmasa ve imtina etse bile buna cevaz verilmiştir.”⁸⁰ Babanın, ergen olan bakire kızını rızası olmadan evlenmeye zorlaması hususunda fakihler iki guruba ayrılmışlardır:

Birinci Görüş: Babanın, ergen olan bakire kızını evlenmeye zorlaması caiz değildir. Hanefiler, kendisinden yapılan bir rivayette İmam Ahmed,⁸¹ Evzaî, Ebû Ubeyd, İbnü’l-Münzir ve Tâvûs bu görüştedir.⁸² Şeyhülislam İbn Teymiye’nin tercihi de budur.⁸³

İkinci Görüş: Babanın, ergen olan bakire kızını evlenmeye zorlaması caizdir. İmam Malik ve İmam Şafi bu görüştedir. İmam Ahmed’den nakledilen sahih görüş de bu yöndedir.⁸⁴

Deliller:

Birinci Görüşün Delilleri: Velinin, ergen olan bakire kızını evlenmeye zorlamasının caiz olmadığını savunanlar şu hadisleri delil göstermişlerdir:

1- Ebû Hüreyre’nin (r.a.) naklettiğine göre Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “**Emri alınmadıkça dul kadın ve izni alınmadıkça bakire evlendirilemez. Dediler ki ey Allah’ın elçisi bakirenin izni nasıl olur? Şöyle buyurdu: Susmasıyla...**”

Bu hadis, ergen olan bakire kızın kabul etmediği sürece evlenmeye zorlanamayacağını gösteriyor. Fakat ergen olmayan bakire kız böyle değildir. Çünkü

⁷⁹ İbn Hacer el-Askalânî, **Fethu’l-Bârî**, IX, s. 192; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 286, 288.

⁸⁰ İbnü’l-Münzir, **a.g.e.**, s. 78; el-Bâcî, **a.g.e.**, III, s. 273; Begavî, **Şerhu’s-Sünne**, IX, s. 37.

⁸¹ el-Aynî, **a.g.e.**, IV, s. 574, 584; İbn Nuceym, **en-Nehru’l-Fâik**, II, s. 202; el-Behûtî, **Keşşâfü’l-Kınâ’**, V, s. 48; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 385.

⁸² el-Begavî, **Şerhu’s-Sünne**, IX, s. 31.

⁸³ İbn Teymiyye, **Mecmû’l-Fetâvâ**, XXXII, s. 23.

⁸⁴ ez-Zerkânî, Muhamed b. Abdilbâkî b. Yûsuf, **Şerhu’z-Zerkânî Alâ Muvattai’l-İmâm Mâlik**, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1411 h., III, s. 166; el-Bâcî, **a.g.e.**, III, s. 272; en-Nevevî, **el-Mecmû’**, XVI, s. 165; en-Nevevî, **Ravzatü’t-Tâlibîn**, V, s. 401; el-Behûtî, **Keşşâfü’l-Kınâ’**, V, s. 49; el-Merdâvî, **a.g.e.**, VIII, s. 55.

iznin ne demek olduğunu bilmeyen ve susmasıyla kızması aynı olan küçük kızdan izin almanın bir anlamı yoktur.⁸⁵

2- İbn Abbâs'ın (r.a.) anlattığına göre bakire bir kız Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek babasının kendisini zorla evlendirdiğini söyleyince Hz. Peygamber (s.a.) onu evlenip evlenmemeyi tercihte serbest bıraktı.⁸⁶

Bu haber gösteriyor ki baba, bakire kızını evlenmeye zorlayamaz. Çünkü onun buna hakkı olsaydı Hz. Peygamber (s.a.) kıza tercih hakkı vermezdi.

İkinci Görüşün Delilleri: Velinin, ergen olan bakire kızını evlenmeye zorlamasının caiz olduğunu savunanlar şu delilleri göstermişlerdir:

1- İbn Abbâs'ın (r.a.) naklettiğine göre Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: **“Dul kadın kendisini evlendirmeye velisinden daha çok hak sahibidir. Bakireden ise izni istenir, izni sükût etmesidir.”**⁸⁷

Hadisin gösterdiği gibi dul kadının evlenme işi kendisine aittir, bu hususta o velisinden daha çok hak sahibi olup kendisini evlendirmek üzere yapacağı akit sahihtir. Yine, hadis mefhumu itibariyle gösteriyor ki bakire olan kızın velisi bu hususta ondan daha çok hak sahibi olup açık bir izne ihtiyaç duyulmaz, tam aksine hayâsının çok olması sebebiyle sükûtuyla yetinilir.⁸⁸

2- Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: **“Velinin dul kadınla bir işi olmaz.”**⁸⁹

Hadis açık ifadesiyle dul kadının evlenme işinin kendisine ait olduğunu göstermektedir. Mefhumu muhalefet yoluyla da dul dışında kalan bakirelerin evlenme işlerinin kendilerine değil, velilerine ait olduğunu göstermektedir.

⁸⁵ İbn Hacer el-Askalânî, **Fethu'l-Bârî**, IX, s. 193.

⁸⁶ es-Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as, **Sünenü Ebî Dâvûd**, Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, **Nikâh**, 25; İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd Ebû Abdillâh el-Kazvînî, **Sünenü İbni Mâce**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, **Nikâh**, 12.

⁸⁷ Müslim, **Nikâh**, 9.

⁸⁸ el-Begavî, **Şerhu's-Sünne**, IX, s. 30.

⁸⁹ Ebû Dâvûd, **Nikâh**, 26; en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdirrahman, **Sünenü'n-Nesâî el-Kübrâ**, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Bendârî-Seyyid Kisrevî Hasen, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1411 h./1991, **Nikâh**, 28.

Tercih:

Her iki gurubun delilleri incelendiğinde babanın ergen olan bakire kızını zorla evlendiremeyeceğini savunan birinci görüşün doğru olduğu görünür. Çünkü ikinci görüşü savunanlar mefhumu, birinci görüştekiler ise mantuku delil göstermişlerdir. Bilindiği üzere mefhum mantuka aykırı olursa mantuk tercih edilir. Mefhumu kabul etsek bile her bakireyi zorla evlendirme hususunda delil olamaz. Çünkü mefhumun umumluğu yoktur.⁹⁰ Bundan dolayı ergen olan bakirenin evlenmeye zorlanamayacağını söyleyen görüş, zorlanabileceğini savunan ikinci görüşe tercih edilir.

Şeyhülislam İbn Teymiye bu konuda şunları kaydetmiştir: “Bakire ile dul arasında Hz. Peygamber (s.a.) iki fark gözetmiştir. Buna göre dulun iznini konuşmasına, bakireninkini ise susmasına bağlamıştır. Fakat evlenmeye zorlamak ya da zorlamamak konusunda dul ile bakire arasında herhangi bir ayırım yapmamıştır. Çünkü bakire, evlenmesi hakkında konuşmaktan utandığı için doğrudan kendisine evlenme teklif edilmez. Velisine teklif edilir, o da bakireden izin ister, o da izin verir. Velisi kendisinden izin istediğinde ona kendisini evlendirmesi konusunda emir vermez, izin verir. İzni ise susmasıdır. Dula gelince, onun bakirelik hayâsı ortadan kalkmıştır, nikâh hakkında konuşur, kendisine doğrudan evlenme teklif edilir ve velisine kendisini evlendirmesini emredebilir. Bu durumda o velisine emreden konumundadır, velisi de ona itaat eder ve emrettiğinde onu dengiyle evlendirir. Buna göre veli, dul bakımından emir alma, bakire bakımından ise izin isteme konumundadır. İşte, Hz. Peygamber’in (s.a.) sözünün anlamı budur. Fakat evlenmek istemediği halde onu evlendirmek temel kurallara ve akla aykırıdır. Yüce Allah onun velisine, izni olmadan ne alışverişte, ne kiralama ve hatta istemediği şeyi yeme, içme ve giymede kendisini zorlama hakkı vermemişken nasıl olur da onu birlikte olmak ve beraber yaşamak istemediği biriyle evlenmeye zorlayabilir!”⁹¹

⁹⁰ İbnü'l-Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Sa'd b. Şemsüddin el-Cevziyye, **Zâdü'l-Meâd Fî Hedyi Hayri'l-İbâd**, 27. bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Mektebetü'l-Menâr el-İslâmiyye, Kuveyt, 1415 h./1994, V, s. 98.

⁹¹ İbn Teymiyye, **Mecmû'u'l-Fetâvâ**, XXXII, s. 24.

2.4.2. Kadının İznine Şahitlik Etmek ve Onu Tanımak

Ergen olan bakire hakkındaki görüşlerden ortaya çıktığına göre, evlenme akdinin sahih olması için ergen olan dul kadının izni şarttır. Bundan dolayı bazı fakihler şöyle demiştir: “Şahitlerin, evlenecek olan kadının ismini ve nesebini bilmeleri veya peçesini açmak suretiyle yüzünü görüp sesini işiterek şahitlik etmeleri gerekir.”⁹²

Bana göre bu görüş kayıtsız şartsız kabul edilemez. Bazen kadın, şahitlerin önünde yüzünü açmayı reddedebilir. Bu durumdan kurtulmak ve kadının izni olup olmadığına dair şahitliğin tahakkuk etmesi için en uygun olanı, nikâh akdine kadının onu çok iyi tanıyan ve sesini ayırabilen veya görür görmez tanıyabilen amcaları, dayıları gibi akrabalarının şahitlik etmesidir.

Hanefî fakihlerin kabul ettiklerine göre, şahitlerin nikâh akdi yapılan kadını teşhis etmeleri gerekir ki şahitler açısından bilinmeyen bir husus kalmasın. Hanefîlerin dediklerine göre evlenecek kadın şahitlerin yanında ve peçeli ise ona işaret etmek, göstermek yeterlidir. İhtiyaten yüzünün açılması daha iyi olur. Evlenecek kadın tek başına başka bir odada olduğu halde kendisini görmeyip sesini işitseler şahitler açısından bilinmezlik (cehalet) ortadan kalktığı için nikâh caizdir. Evlenecek kızın yanında başka bir kadın varsa bilinmezlik ortadan kalkmadığı için nikâh caiz olmaz.⁹³

Şeyhülislam İbn Teymiye’ye göre, nikâhtan önce evlenecek kadının iznine dair şahitlik edilmesi dört mezhebe göre de nikâhın sıhhat şartlarından biri değildir. Ancak Şafilerde ve Hanbelilerde sıhhat şartlarından biri olduğuna dair zayıf bir vecih vardır. Mecmû’l-Fetâvâ’da şu ifadeler geçmektedir: “Dört mezhebe göre nikâhın sıhhati, nikâhtan önce kadının izin verdiğine dair şahitlik edilmesine bağlı değildir. Ancak Şafi’nin ve Ahmed’in mezhebinde buna dair zayıf bir vecih vardır. Veli, bana izin verdi, dese nikâh akdi caiz olur, şahitlik velinin ve kocanın üzerine düşer.”⁹⁴

⁹² İbn Nüceym, *el-Bahru’r-Râik*, III, s. 95; ed-Dimyâtî, *a.g.e.*, III, s. 298; el-Büceyrimî, *Hâşiyetü’l-Büceyrimî Ale’l-Hatîb*, IV, s. 122.

⁹³ İbn Âbidîn, *a.g.e.*, III, s. 22; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-Râik*, III, s. 95.

⁹⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû’l-Fetâvâ*, XXXII, s. 56.

Evlenecek kadının rızasının bulunduğu dair şahitliğe gelince, Şafilere ve Hanbelilere göre bu şahitlik müstehaptır.⁹⁵ Şirbînî bu hususta şöyle söylüyor: “Kadının ‘razı oldum’ veya ‘izin verdim’ sözüyle nikâha razı olduğuna dair şahitlik yapılması müstehaptır. Nikâhta kadının rızası şart olduğundan, zorla evlenmediğinin şahitlerle tespiti sonradan bunu inkâr etmesini engeller. Fakat nikâhın sıhhati hususunda böyle bir şahitlik şart değildir. Çünkü bu, akdin kendisiyle ilgili olmayıp sadece şartıdır. Kadının akit için yeterli olacak rızası, onun izni ve şahitlerle ve bir de velisinin haber vermesiyle birlikte kocanın bunu tasdik etmesiyle hâsıl olur.”⁹⁶

Behûtî de şu değerlendirmeyi yapmıştır: “İhtiyaten evlenecek olan kadının, evlenmesine engel olacak vasıfları taşımadığına ve velisine bu konuda izin verdiğiğine dair şahit bulundurulması iyi olur, eğer buna ihtiyat denilecekse...”⁹⁷

Tercih:

Kanaatime göre tercihe şayan olan görüş, kadının evlenme hususundaki rızasına dair şahit tutmak şarttır ve erkekte kadının zorla evlendirildiğine dair bir şüphe oluşması halinde gerekli olur, diyen görüştür. Hatta Şafilere İbn Abdisselâm ve Belkînî gibi bazı fakihlerin,⁹⁸ evlenecek olan kadının iznine dair şahit tutulmasını şart koştuklarını görmekteyiz. Ancak söz konusu şahitlik nikâh akdinin bir şartı değildir. Çünkü evlenecek olan kadının izni nikâh akdinin rûknü değildir. Fakat kadın, izni olup da buna dair şahit bulunmadan evlenir, sonradan zifafa girmeden önce izninin olmadığını söylese tasdik edilir. Çünkü asıl olan iznin yokluğudur. Ancak zifaktan sonra izninin olmadığını söylese o zaman tasdik edilmez. Çünkü akdin kurulması ve zifafın gerçekleşmesi izninin bulunduğu gösterir. Bu durumda söz konusu iddiası kabul edilmez. Ancak izin vermesi konusunda baskı (ikrâh) altında olduğunu iddia ederse durum değişir. O zaman nikâh akdi feshedilir. Bu

⁹⁵ Nevevî el-Câvî, Muhammed b. Ömer, **Nihâyetü’z-Zeyn Fî İrşâdi’l-Mübtediîn**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, t.y., s. 307; el-Minhâcî el-Asyûtî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Abdilhâlık, **Cevâhiru’l-Ukûd ve Muînü’l-Kudât ve’l-Muvakkîn ve’s-Şühûd**, thk. Mesad Abdülhamid Muhammed es-Sadinî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1417 h./1996, II, s. 6; el-Behûtî, **Keşşâfü’l-Kinâ’**, V, s. 47; ez-Zerkeşî, **a.g.e.**, II, s. 321.

⁹⁶ eş-Şirbînî, **Muğni’l-Muhtâc**, III, s. 147.

⁹⁷ el-Behûtî, **Keşşâfü’l-Kinâ’**, V, s. 47. Malikilerde şahitlik akdin sıhhati için değil, zifafın sıhhati için şarttır. Bkz. el-Âbî el-ezherî, **es-Semeru’d-Dânî**, s. 437.

⁹⁸ eş-Şirbînî, **Muğni’l-Muhtâc**, III, s. 147.

yüzden velinin, evlendireceği kadının sonradan inkâr edip de beyyineye ihtiyaç duyulmaması için şahit tutması gerekir.⁹⁹ İmam Şafi'ye bir keresinde izni olmadan velisi tarafından evlendirilen kadın hakkında soru sorulunca şöyle dedi: “Kadın nikâha onay verirse caizdir, reddederse nikâh merduttur.”¹⁰⁰

2.4.3. İcap, Kabul ve Mehre Şahitlik Etmek

Nikâh akdinde şahitliğin tam olarak gerçekleşebilmesi için şahitlerin taraflardan her birinin icap ve kabulünü işitmeleri gereklidir. Bu olmadan veya icabı işitip kabulü işitmeden veya tam tersi icabı işitmeyip kabulü işitmekle şahitlik gerçekleşmez.¹⁰¹

Şahitler, icap ve kabulle birlikte mehrin miktarını ve ödenme zamanını da işitmiş olsalar hem buna hem de nikâh akdine dair şahitlik ederler. Tarafların icap ve kabulü sırasında mehirle ilgili bir söz işitmemiş olsalar mehre değil, sadece akde şahitlik ederler. Bilindiği üzere nikâh akdinde mehrin belirlenmesi sünnettir.

2.5. ŞAHİTLER İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Nikâh akdinde şahitlik eden kişide, söz konusu akıt hakkındaki şahitliğinin kabul edilebilmesi için belirli şartların bulunması gereklidir. Aşağıda söz konusu hükümleri ve fakihlerin bunları şart görüp görmemelerine dair görüşlerini vermeye çalışacağız. Şahidin mükellef, akıllı ve ergen olması gibi bazı şartlar ayrıntılı şekilde ele alınmayacaktır. Çünkü söz konusu şartlar bütün fakihler tarafından kabul edilmektedir ve diğer sıfatların aksine bunlar hakkında fakihler arasında önemli ihtilaflar görmüyoruz. Bu yüzden bunların detaylarını burada ele almadığım halde, diğer şartlarda fakihlerin görüşlerini ve mezheplerini detaylı olarak aşağıda vermeye çalıştım.

⁹⁹ el-Behûtî, *Keşşâfü'l-Kınâ'*, V, s. 47.

¹⁰⁰ eş-Şâfiî, *el-Ümm*, V, s. 169.

¹⁰¹ el-Kâsânî, *a.g.e.*, II, s. 255; el-Mâverdî, *a.g.e.*, IX, s. 66.

2.5.1. Nikâh Akdinde Sağır ve Dilsizin Şahitliği

Bu iki sıfat kişide bazen aynı anda birlikte bulunurlar ve kişi hem sağır hem dilsiz olur. Bazen de bu vasıflar kişide ayrı ayrı bulunabilir ve kişi sadece sağır veya sadece dilsiz olabilir. Bundan dolayı aşağıda söz konusu vasıfların her birinin ayrı ayrı hükümlerini ele alacağız.

2.5.1.1. Sağırın Şahitliği

Herkes tarafından kabul edildiği üzere şahidin şartlarından biri işitir olmaktır. Yani, ihtiyaç duyulup kendisinden şahitlik etmesi istendiğinde şahitlik edebilmesi için taraflardan sadır olan icap ve kabulü işitmesi gerekir. Taraflardan sadır olan sözleri işitmeyen bir şahidin nikâh akdi meclisinde bulunmasının anlamı olmaz. Çünkü bu durumda kendisinde şahitliğin mânâsı tahakkuk edemez. Tarafların ne dediklerini işitemeyen biri işitmediği şeye nasıl şahitlik edebilir? Bundan dolayı dört mezhep de şahitte işitme duyusunun bulunmasını şart koştur.¹⁰²

2.5.1.2. Dilsizin Şahitliği

Fakihler, işaretinden bir şey anlaşılmayan ve yazı yazmayı bilmeyen dilsizin şahitliğinin kabul edilmeyeceği konusunda ittifak etmişlerdir. İşareti anlaşılan ve yazı yazmayı bilen dilsizin şahitliğinin kabul edilip edilmeyeceği hakkında fakihler bu konuda üç görüşe ayrılmışlardır.

¹⁰² el-Kâsânî, **a.g.e.**, II, s. 255; İbn Nüceym, **el-Bahru'r-Râik**, III, s. 90; ed-Desûkî, **a.g.e.**, IV, s. 198; el-Büceyrimî, **Hâşiyetü'l-Büceyrimî Ale'l-Hatîb**, IV, s. 122; el-Behûtî, **Keşşâfü'l-Kınâ'**, V, s. 66; İbn Müflih, **a.g.e.**, VII, s. 43.

Birinci Görüş: Mutlak olarak dilsizin şahitliğinin kabul edilmemesi ki nikâh akdindeki şahitliği de buna dâhildir. Hanefilerin görüşü ve Şafilerin esah görüşü bu yöndedir. Hanefiler bu hususta icma olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁰³

İkinci Görüş: Anlaşılabilen işaretiyle veya kendi yazısıyla yerine getirdiğinde dilsizin şahitliğinin kabul edileceğidir. Malikilerin görüşü ve Şafilerde esah görüşün mukabili olan görüş budur.¹⁰⁴

Üçüncü Görüş: Sadece kendi yazısıyla yerine getirdiğinde dilsizin şahitliğinin kabul edileceğidir. Bu da Hanbelilerin görüşüdür.¹⁰⁵

Deliller:

Birinci Görüşün Delilleri: Hanefiler ve Şafiler, dilsizin şahitliğinin kabul edilmeyeceğine dair şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

Şahitliğin rüknü olan “şahitlik ediyorum” sözünü söylemekten aciz olduğu için dilsizin şahitliği kabul edilemez.¹⁰⁶

Şahitlik kesin bir şekilde yerine getirilmelidir, oysa işaretle ihtimal, zan ve töhmet gizlidir.¹⁰⁷

Dilsizin işaretinin özel işlerinde kabul edilmesi zaruretten dolayıdır. Oysa başkası hakkında yapacağı bir şahitliğin kabulü için bir zaruret yoktur. Çünkü söz konusu işaretle töhmet gizlidir ve başkasının şahitlik etmesi suretiyle onun şahitliğine ihtiyaç kalmaması mümkündür.¹⁰⁸

“Şahitlik ediyorum” sözünden başkasıyla şahitlik eden konuşabilen kişinin bu şahitliğinin kabul edilmemesine kıyas edilerek dilsizin şahitliğinin kabul edilmemesinin evlâ olacağını söylemişlerdir. Çünkü dilsiz hiçbir sözü söyleyemez.¹⁰⁹

¹⁰³ el-Kâsânî, **a.g.e.**, VI, s. 268; İbn Nüceym, **el-Bahru’r-Râik**, VII, s. 77; eş-Şirbînî, **el-İknâ’**, II, s. 632; en-Nevevî, **el-Mecmû’ (Tekmiletü’l-Mutîi)**, XX, s. 226.

¹⁰⁴ el-Mevvâk, **a.g.e.**, VI, s. 154; İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemrî el-Kurtûbî, **el-Kâfi Fî Fıkhî Ehli’l-Medîne**, 2. bs., thk. Muhammed Muhammed Uhayd Veleü Mâdik el-Mûrîtânî, Mektebetü’r-Riyâd el-Hadîse, Riyad, 1400 h./1980, II, s. 899; en-Nevevî, **el-Mecmû’ (Tekmiletü’l-Mutîi)**, XX, s. 226.

¹⁰⁵ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 64.

¹⁰⁶ el-Kâsânî, **a.g.e.**, VI, s. 268; es-Serahsî, **a.g.e.**, III, s. 399.

¹⁰⁷ İbnü’l-Hümâm, **a.g.e.**, VII, s. 399; ez-Zerkeşî, **a.g.e.**, III, s. 399.

¹⁰⁸ es-Serahsî, **a.g.e.**, XVI, s. 251; en-Nevevî, **el-Mecmû’ (Tekmiletü’l-Mutîi)**, XX, s. 226; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 64.

¹⁰⁹ es-Serahsî, **a.g.e.**, XVI, s. 251.

İkinci Görüşün Delilleri: Malikiler ve Şafiler, dilsizin şahitliğinin kabul edileceği hakkında Kitap, Sünnet, kıyas ve akla dayanan deliller ileri sürmüşlerdir.

Kitap Delili: Bu görüşte olanlar savundukları fikri desteklemek için yüce Allah'ın şu kavlini delil göstermişlerdir:

“Dedi ki ey Rabbim, bana bir alâmet ver! Allah buyurdu: Senin alâmetin üç gün boyunca insanlarla ancak remizle konuşmandır.”¹¹⁰

Burada geçen “remiz”in anlamı işarettir. Yüce Allah burada işareti söz olarak adlandırmıştır. Bu da işaretin, tıpkı konuşabilenlerin dili gibi insanların birbirleriyle anlaşmalarına uygun bir dil olarak kabul edildiğinin delilidir.¹¹¹

Sünnet Delilleri: Bu görüşte olanlar şu hadisleri delil göstermişlerdir:

1- Hz. Âişe (r.a.) şöyle rivayet ediyor: **“Resûlullah (s.a.) hastalığı sırasında evinde oturarak namaz kıldırdı. Arkasındakilerden bir gurup ayakta kılıyorlardı. Bunun üzerine onlara oturmalarını işaret etti, oturdular. Namazı bitirince şöyle buyurdu: İmam ancak kendisine uyulmak üzere imam olmuştur. O halde o rükû edince siz de edin, o başını kaldırıncı siz de kaldırın!”¹¹²**

Sahabe (r.a.) namazdayken Hz. Peygamber'in işaretiyle amel etmiş ve oturmuşlardır. Mademki ibadette işaret kabul ediliyor, konuşmaktan aciz olan birinin işaretle yapacağı şahitliğin de kabulüne bir engel yoktur. Namazda konuşmak caiz olmadığı için Hz. Peygamber (s.a.) o sırada konuşmaktan aciz (dilsiz) kimse hükmündeydi.¹¹³

2- Buhârî'nin sahihinde naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: **“Ey Ka'b! (Ka'b) Dedi ki emret ey Allah'ın elçisi! (Resûlullah parmağı ile) Yarısını işaret ederek buyurdu ki borcundan bunu düş! (Ka'b) Dedi ki düşüm ey Allah'ın elçisi! (Resûlullah, borçlu olan kişiye) Buyurdu ki kalk ve onu öde!”¹¹⁴**

Bu hadis, kişi konuşma yeteneğine sahip olsa bile anlaşılabilen bir işaretin özellikle de dini konularda dille konuşmanın yerine geçebileceğine delildir.

¹¹⁰ Âl-i İmrân 3/41.

¹¹¹ el-Kurtubî, a.g.e., IV, s. 81.

¹¹² el-Buhârî, Cuma, 9.

¹¹³ İbn Kudâme, el-Muğnî, XII, s. 33.

¹¹⁴ el-Buhârî, Salât, 38.

Muhatapları, Hz. Peygamber'in (s.a.) işaretini anlayarak ister namazda ister borcu ödemede olsun gerekeni yapmışlardır. O halde anlaşıldığı takdirde işaret muteberdir.¹¹⁵

Kıyas Delili: Bu görüşü savunanlar dilsizin şahitliğini, mahkemede hâkime, hasımlara ve yabancı şahide tercüme yapan kişinin sözünün kabul edilmesine kıyas etmişlerdir. Bu ikisi arasındaki illet ise işaret ve tercümeden her birinin asıl şahitten nakledilmiş olmalarıdır.¹¹⁶

Akli Delil: Şahitlik, kişinin bilerek ve görerek tahammül ettiği şeyi hâkime haber vermesidir. İster işaretle ister yazıyla olsun hâkim şahidin yaptığı şahitliği anlamışsa kabul edilmesine bir engel yoktur.¹¹⁷ Dilsizin işareti, şahsi işlerinde ve davranışlarında konuşmanın yerine geçtiğine göre şahitlikte de böyledir.¹¹⁸ Dilsizin yazıyla yaptığı şahitlik, kesin bilgi ifade edecek bir şekilde, ihtimal ve şüphe bulunmadan yerine getirildiği için şahitliğin en kuvvetli yollarından biridir. Çünkü yazı kesin bir şekilde söze delalet eder.¹¹⁹

Üçüncü Görüşün Delilleri: Hanbeliler, dilsizin işaretle yapacağı şahitliğin kabul edilmeyeceği, buna karşılık yazıyla yapacağı şahitliğin kabul edileceğine dair görüşlerini Kitap, Sünnet ve akıl delilleriyle desteklemişlerdir. Dilsizin işaretle yapacağı şahitliğin reddedileceğine dair birinci görüş sahiplerinin kullandığı delilleri ileri sürmüşlerdir. Dilsizin yazıyla yapacağı şahitliğin kabul edileceğine dair ise Kitap ve Sünnet'ten şu delilleri göstermişlerdir:

Kitap Delili: “Ey iman edenler, belirli bir vakte kadar borçlandığınız zaman onu yazın!”¹²⁰

Yüce Allah burada yazmayı emretmektedir ve yazı, yazanın aleyhine delildir.

¹¹⁵ İbn Battâl, **a.g.e.**, II, s. 106; İbn Receb, Zeynüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Şihâbüddin el-Bağdâdî sümme ed-Dimaşkî, **Fethu'l-Bârî**, 2. bs., thk. Ebû Muâz Târik b. İvazullah b. Muhammed, Dâru İbni'l-Cevzî, es-Suûdiyye, Dammâm, 1422 h., II, s. 527.

¹¹⁶ el-Karâfî, **ez-Zehîra**, X, s. 62; Ulleyş, **a.g.e.**, VIII, s. 292; İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih b. Muhammed el-Useymîn, **eş-Şerhu'l-Mümetti' Alâ Zâdi'l-Müstakni'**, Dâru İbni'l-Cevzî, 1422/1428 h., XV, s. 342, 347.

¹¹⁷ İbn Ferhûn, **a.g.e.**, II, s. 85.

¹¹⁸ **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Küveytiyye**, XIX, s. 96.

¹¹⁹ el-Fevzân, **a.g.e.**, II, s. 648.

¹²⁰ Bakara 2/282.

Yazı meşru olmasaydı yüce Allah onu emretmezdi.¹²¹

Sünnet Delilleri: Hanbeliler, hakların yazıyla kayıt altına alınmasını teşvik eden şu hadislerin umumluğunu delil göstermişlerdir:

1- Abdullah b. Ömer'in (r.a.) naklettiğine göre Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: **“Vasiyet edeceği bir şeyi olup da vasiyeti yanında yazılı olmadığı halde iki gece uyuması müslüman bir kişinin hakkı değildir.”**¹²²

2- Enes (r.a.) şöyle rivayet ediyor: **“Hz. Peygamber (s.a.) Kisrâ'ya, Kayser'e, Necâşî'ye ve her iktidar sahibine mektup yazarak onları yüce Allah'a davet etti.”**¹²³

Yazı, kabul edilen meşru bir delildir. Yoksa Hz. Peygamber (s.a.) onlara mektup göndermek suretiyle kâfir hükümdarların aleyhine delil ikame etmezdi. Böylelikle şahitliği yazıyla yerine getiren dilsizin yapacağı şahitliğin delil olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü yazı kesin bilgi ifade eder ve bu çok açıktır.¹²⁴

Akli Delil: Şahitlik kesin bir bilgiyle yerine getirilir. Yazının aksine işarette ihtimal ve töhmet gizlidir. Yazı, işaretten daha çok kesin bilgiye dayalıdır. Çünkü yazı konuşma yerine geçer. Yazı, yoruma ve zanna ihtimal kalmayacak şekilde kesin olarak içeriği neyse onu gösterir.¹²⁵

Delillerin Tartışılması:

Birinci Görüşün Delillerinin Tartışılması: Birinci görüşün ileri sürdüğü delillere şu şekilde cevap verilebilir:

“Şahitlik ediyorum” sözü ihtilaflıdır. Çünkü Malikiler şahitlikte lafız kullanmanın şart olmadığını kabul etmişlerdir.¹²⁶

Anlaşılabilen bir işaret, artık insanların bildiği bir çeşit dil haline geldiğinden ihtimal taşımaz.

¹²¹ es-Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır, **Teysîru'l-Kerîmî'r-Rahmân Fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân**, thk. Abdurrahman b. Ma'lâ el-Lüveyhîk, Müessesetü'r-Risâle, 1420 h./2000, s. 118.

¹²² el-Buhârî, **Vasâyâ**, 1.

¹²³ Müslim, **Cihâd ve Siyer**, 27.

¹²⁴ İbn Useymîn, **a.g.e.**, XV, s. 418.

¹²⁵ ez-Zerkeşî, **a.g.e.**, III, s. 399; el-Fevzân, **a.g.e.**, II, s. 648.

¹²⁶ es-Sâvî, **Bülgatü's-Sâlik**, IV, s. 103.

Dilsizin şahitliğinin kabulü konusunda zaruret vardır ki bu da hakların korunması zaruretidir. Nasıl ki özel işlerinde dilsizin işareti kabul ediliyorsa şahitlikte de kabul edilmesinin önünde bir engel olmaması gerekir.¹²⁷

Dilsizin şahitliğini, konuşabilen kişinin şahitliğinin reddine kıyas etmek, doğru değildir. Çünkü konuşabilen kişi konuşma yeteneğine sahip olduğu halde konuşmamıştır. Oysa dilsiz konuşmaktan acizdir.¹²⁸

İkinci Görüşün Delillerinin Tartışılması: Hadis delillerine şöyle cevap verilebilir: Hz. Peygamber (s.a.) konuşmaya gücü yettiği halde konuşmamıştır. Sonra onun işaretiyle sadece namazda amel edilmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki şahitliğin başka konulardan farklı olan hükümleri vardır. Boşanma, evlenme ve diğer muamelelerinde dilsizin işaretinin kabulü zarurettir. Konuşabilen bir kişinin şahitlik etmesiyle onun şahitliğine gerek kalmaması sebebiyle dilsizin şahitliğinin kabulünde bir zaruret yoktur.¹²⁹

Üçüncü Görüşün Delillerinin Tartışılması: Hanbelilere şöyle cevap verilebilir: İleri sürdüğünüz naslar umumi olup şahitlik için uygun değildir. Çünkü şahitliğin diğer konulardan farklı hükümleri vardır.

Akli delillerine de şöyle cevap verilebilir: İşaret artık ifade ettiği anlamlara kesin bir şekilde delalet eden resmi bir dil haline gelmiştir. Yazı da bazen ihtimal ve kinaye unsuru taşıyabilir. Bu yüzden ne kastedildiği anlaşılmayabilir.

Tercih:

Konu hakkındaki bütün görüşlerin delillerini ve tartışmaları verdikten sonra kanaatimce tercihe şayan olan görüş Malikilerin ve ikinci rivayetlerinde Şafilerin kabul ettikleri görüştür. O da dilsizin anlaşılabilir bir işaretle veya kendi yazısıyla yapacağı şahitliğin kabul edilmesidir.

¹²⁷ el-Mevvâk, a.g.e., VI, s. 154.

¹²⁸ Ali Haydar, a.g.e., IV, s. 97.

¹²⁹ İbn Kudâme, el-Muğnî, XII, s. 64.

Tercihin Sebebi:

Dilsizden başka şahitlik edecek biri bulunmayabilir ve bu durumda onun şahitliği zorunlu olur.

Şahitlikte yazının kullanılması kesin bir delil olup yorum kabul etmez.

İşaret dili artık sağır ve dilsizlere öğretilen resmi bir dil haline gelmiştir ve söz konusu dildeki hata oranı, konuşma yetisine sahip olanların konuştuğu başka herhangi bir dildeki kadardır.

Şeriatın maksatlarından birisi de hakları korumaktır. İhtimali olduğu ve işaretin anlaşılamayacağı gerekçesiyle dilsizin şahitliğinin kabul edilmemesi hakların zayi olmasına yol açar.¹³⁰

2.5.2. Nikâh Akdinde Usul ve Furûun Şahitliği

Nikâh akdinde şahitlerin, evlenecek kişilerin usul ve fûruundan veya nikâh akdini teklif eden velinin usul ve fûruundan olmaları hakkında fakihler ihtilaf etmişlerdir. Onları bu konudaki görüşleri şöyledir:

Birinci Görüş: Eş olacak kişilerin veya velinin usul ve furûunun şahitliğiyle nikâh akdi kurulur. Hanefiler, sahih kavillerinde Şafiler ve bir vecihte Hanbeliler bu görüşü benimsemişlerdir.¹³¹

İkinci Görüş: Eş olacak kişilerin veya velinin usul ve furûunun şahitliğiyle nikâh akdi kurulmaz. Hanbeliler ve bir vecihte Şafiler bu görüştedir.¹³²

Deliller:

Birinci Görüşün Delilleri: Eş olacak kişilerin veya velinin usul ve furûunun şahitliğiyle nikâh akdinin kurulacağını savunanlar şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

¹³⁰ İbn Useymîn, **a.g.e.**, XV, s. 418.

¹³¹ İbn Nüceym, **el-Bahru'r-Râik**, III, s. 94; İbn Âbidîn, **a.g.e.**, III, s. 23; eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, III, s. 144; el-Merdâvî, **a.g.e.**, VIII, s. 105.

¹³² el-Behûtî, **Keşşâfü'l-Kinâ'**, V, s. 66; el-Merdâvî, **a.g.e.**, VIII, s. 105; eş-Şîrâzî, Ebû İshâk, **el-Mühezzeb Fî Fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî**, thk. Muhammed ez-Zuhaylî, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, Dâru's-Şâmiyye, Beyrut, 1417 h./1996, IV, s. 138; en-Nevevî, **Ravzatü't-Tâlibîn**, V, s. 392.

1- Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “**Bir veli ve iki adil şahit olmadan nikâh olmaz.**”

Hadis gösteriyor ki nikâh akdi ancak iki şahidin şahitliğiyle kurulur. Söz konusu iki şahidi tahsis eden bir delil bulunmadığından hüküm umumi olur ve aralarında eş olacakların veya velinin usul ve fûrunun da bulunduğu herhangi iki şahidi kapsamına alır.¹³³

2- Usul ve fûrudan olan şahitler adil iseler herhangi bir nikâh akdinde şahitlik yapmaya ehildirler. Bunların şahitliklerine cevaz verildiğine göre, akrabalık bağıyla bağlı oldukları kimselerin -şahitlik ister fer’in asla ister aslın fer’e şahitliği olsun- nikâh akdine şahitlik etmeleri evleviyetle caiz olur. Çünkü onlar adil kişilerdir ve tıpkı diğer adil kişilerde olduğu gibi şahitlikleri kabul edilir ve bu şahitlikle nikâh akdi kurulur.

İkinci Görüşün Delilleri: Eş olacak kişilerin veya velinin usul ve fûrunun şahitliğiyle nikâh akdinin kurulamayacağını savunanlar şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1- Babanın çocuğu veya çocuğun babası için şahitliği, Hz. Âişe’nin (r.a.) naklettiği Resûlullah’ın şu hadisinden dolayı kabul edilemez:

“Ne hain erkek ve kadının, ne bir had cezasından dolayı değnek vurulmuş bir erkek ve kadının, ne din kardeşine karşı kini olanın, ne (yalan) şahitliği tecrübe edilmiş olanın, ne ev halkı kendisinden hoşnut olanın, ne de velâlık ve akrabalıkta zanlı olanın şahitliği caiz olmaz.”¹³⁴

Hadis gösteriyor ki şahitlik, töhmet sebebiyle reddedilmektedir. Hadisteki delil teşkil eden ifade Hz. Peygamber’in “**Ne de velâlık ve akrabalıkta zanlı olanın şahitliği**” cümlesidir. Çünkü akrabalık sebebiyle şahitliği töhmet altında olan şahidin şahitliği reddedilir. Bu durum babanın çocuğu veya çocuğun babası için yapacağı şahitlikte açıkça ortadadır. Bu yüzden de söz konusu şahitlik reddedilir ve onunla nikâh akdi kurulmaz.¹³⁵ Usul ile fûru arasında parça-bütün ilişkisi olduğundan bir aslın fer’i veya bir fer’in aslı için yapacağı şahitlik kabul edilmez. Çünkü şahit bu durumda aslında kendisi için şahitlik etmektedir.¹³⁶ Usul ile fûru arasındaki parça-

¹³³ el-Behûtî, **Keşşâfü’l-Kinâ’**, V, s. 66.

¹³⁴ et-Tirmizî, **Şehâdât**, 2.

¹³⁵ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 65.

¹³⁶ **A.e.**, XII, s. 65.

bütün ilişkisini gösteren delillerden biri de Resûlullah'ın (s.a.) şu sözüdür: “**Fâtıma ancak benden bir parçadır, onu üzen beni de üzer.**”¹³⁷

Delillerin Tartışılması:

Birinci Görüşün Delillerinin Tartışılması: Usul ve furûunun şahitliğiyle nikâh akdinin kurulamayacağını savunan ikinci görüşün sahipleri, birinci görüşü savunanlara itiraz ederek şöyle demişlerdir: Sizin “**Bir veli ve iki adil şahit olmadan nikâh olmaz**” hadisini delil göstermeniz kabul edilemez. Hadis her ne kadar ister asıl olsun ister fer'i olsun adil olan bütün şahitleri kapsamakta ise de siz diyorsunuz ki hadisi tahsis eden bir şey yoktur. Bu görüş doğru değildir. Çünkü bu hadisi tahsis eden bir delil vardır. O da mallar konusunda fer'in asıl ve aslın fer'i için yapacağı şahitliğin kabul edilmemesidir. Çünkü bu şahitlik, insanın kendisi için şahitlik etmesine benzer.¹³⁸

Buna Şu Şekilde Cevap Verilmiştir: Mallar konusundaki şahitlik ile nikâh akdindeki şahitlik arasında açık bir fark vardır. Çünkü mallar hakkındaki şahitlikte töhmet vardır ve bazen asıl fer'i için veya fer'i asıl için şahitlik edebilir, böylece de şahidin yaptığı şahitlik sayesinde lehine şahitlik edilen kişi bir menfaat sağlayabilir. Fakat nikâh akdindeki şahitlikte söz konusu şüphe yoktur. Çünkü nikâh akdindeki şahitlik, akdi tevsik etmek sayıldığından lehine şahitlik edilene bir menfaat sağlamaz. Buna bağlı olarak töhmet de ortadan kalkar. Böylece söz konusu şahitlik reddedilmeyip nikâh akdinde kabul edilir.¹³⁹

İkinci Görüşün Delillerinin Tartışılması: Usul ve furûunun şahitliğiyle nikâh akdinin kurulacağını savunan birinci görüşün sahipleri ikinci görüşü savunanların delillerine itiraz ederek şunları söylemişlerdir:

1- Töhmekten dolayı aslın fer'i veya fer'in aslı için yapacağı şahitliğin reddedileceğine dair görüşünüzü kabul etmiyoruz. Çünkü nikâh akdinde töhmet yoktur. Töhmet ancak şahitliğin lehine şahitlik edilen kişiye bir menfaat sağlaması halinde söz konusu olabilir. Nikâhta böyle bir töhmet olmadığından delil olma sadedinden çıkmış olur. Çünkü nikâhta taraflardan her biri diğeri için sabit olan

¹³⁷ el-Buhârî, **Menâkıb**, 12; Müslim, **Fezâilü's-Sahâbe**, 15.

¹³⁸ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 65.

¹³⁹ **A.e.**, XII, s. 65; ez-Zerkeşî, **a.g.e.**, II, s. 323.

şeyden fayda sağlamamaktadır. Buna göre, töhmet bulunmadığı için nikâh akdinde aslın fer'i için veya fer'in aslı için şahitlik etmesi caizdir.¹⁴⁰

2- Âişe hadisi zayıf olup delil olmaya uygun değildir.¹⁴¹ Sahih olduğunu kabul etsek bile töhmet sebebiyle şahitliğin kabul edilmemesi konusunda nikâh akdinde bir töhmet bulunmadığını söylemiştik. Buna göre aslın fer'i için veya fer'in aslı için yapacağı böyle bir şahitliğin kabul edilmesine engel bir şey yoktur.

3- Fer'in aslı için veya aslın fer'i için yapacağı şahitliğin, insanın kendisi için şahitlik etmesine benzediğinden dolayı reddedileceğine dair görüşlerinizi kabul edemeyiz. Çünkü bütün âlimlere göre akrabaların birbirleri için yapacakları şahitlik kabul edilir.¹⁴² Çünkü söz konusu şahitlikte töhmet nikâh akdinde mevcut değildir. O halde nikâh akdinde aslın fer'i için veya fer'in aslı için yapacağı şahitliğe engel nedir?

Tercih:

Bu konudaki görüşleri ve delillerin tartışılmasını verdikten sonra diyebiliriz ki; tercihe şayan olanı, nikâh akdinde aslın fer'i veya fer'in aslı için yapacağı şahitliğin kabul edileceğini savunan görüştür. Çünkü birinci görüş sahiplerinin delil gösterdikleri hadisin delâleti çok açık olup şahitlik şartlarını taşıdıkları sürece fer'in aslı veya aslın fer'i için şahitliğini mutlak olarak ihtiva etmektedir. Bir de nikâh akdinde aslın fer'i için yapacağı şahitlikte töhmet yoktur. Tam tersine fazladan tevsik maslahatını gerçekleştirir. Aynı zamanda usul ve furuun nikâh akdinde bulunmaları ve onların şahitliklerinin kabulü de başkalarınınkinden daha iyidir. Çünkü onlar evlenecek kadının halini bilirler ve bazen onun kardeşleri olduklarından, nikâha rızası olduğuna ve babalarının onu evlendirme teklifine şahitlik ederler. Buna ek olarak onların şahitliğinin kabul edilmesi insanlara kolaylık sağlar ve usul ve furu

¹⁴⁰ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 65.

¹⁴¹ Bu garib bir hadistir, onu ancak Yezîd b. Ziyâd ed-Dimaşkî'nin hadisiyle biliyoruz. Yezîd ise hadiste zayıf sayılmıştır. Bu hadis ancak onun hadisi yoluyla Zührî'nin hadisinden bilinmektedir. Ancak bu hususta alimlerin uygulaması, akrabaların şahitliğinin akrabalığından dolayı cazi olması şeklindedir. Tirmizî'nin bu sözü, bu ve benzeri hadislerin sahih olduğunu göstermektedir. Çünkü hadis, isnadı zayıf bile olsa alimlerin onu kabulle karşılaşmaları sebebiyle kuvvet bulmuştur. Bkz. Tirmizî, **a.g.e.**, IV, s. 120; es-Suyûtî, **Tedribü'r-Râvî**, I, s. 67.

¹⁴² İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 65.

orada hazır bulunduğu halde nikâh akdine şahitlik etmeleri için usul ve furuun dışındaki kişilerin istenmesi halinde meydana gelecek zorluğu ortadan kaldırır.

2.5.3. Kâfirin Nikâh Akdinde Şahitlik Etmesi

Bu durumda iki hal söz konusudur. Birincisi; evlenecek olan eşlerin müslüman olmaları. İkincisi ise evlenecek olan kadının ehl-i kitaptan olmasıdır. Fakihlere göre şahitliğin hükmü iki halde de farklı olur.

Birinci Hal: Evlenecek olan eşler müslüman iseler fakihler nikâh akdinin iki kâfirin şahitliğiyle kurulamayacağı üzerinde ittifak etmişlerdir.¹⁴³ Çünkü kâfirin müslüman üzerinde velayeti yoktur.¹⁴⁴ Şahitlik ise bir velayet çeşididir. Buna ek olarak, iki müslümanın nikâh akdinde kâfirin şahitliğini kabul etmek şu ayetlerin açık anlamlarına aykırıdır: “Allah, kâfirlere müminler üzerine asla yol vermeyecektir.”¹⁴⁵; “Erkeklerinizden iki şahit tutun.”¹⁴⁶ Yani, müslümanlardan iki şahit tutun. Kâfir, bizim erkeklerimizden değildir, adil değildir ki şahitliği kabul edilsin!¹⁴⁷

İkinci Hal: Evlenecek olan kadın ehl-i kitap, erkek müslüman ise nikâh akdinin kâfirin şahitliğiyle kurulup kurulamayacağı hakkında fakihler iki görüş benimsemişlerdir:

Birinci Görüş: Kâfirlerin şahitliğiyle nikâh akdi kurulmaz. İmam Şafînin görüşü bu yöndedir. Hanbelilerde mezhep bu olup İmam Ahmed’den mansus olan da budur. Hanefilerden Züfer ve Muhammed b. el-Hasen de bu görüştedir.¹⁴⁸

¹⁴³ el-Kâsânî, a.g.e., II, s. 253; İbn Nüceym, en-Nehru’l-Fâik, II, s. 183; el-Karâfî, ez-Zehîra, IV, s. 400, X, s. 224; es-Saîdî, a.g.e., II, s. 345; el-Büceyrimî, Hâşiyetü’l-Büceyrimî Ale’l-Hatîb, IV, s. 123, V, s. 376; ez-Zerkeşî, a.g.e., II, s. 323; en-Necdî, a.g.e., VII, s. 592.

¹⁴⁴ el-Kâsânî, a.g.e., II, s. 253.

¹⁴⁵ Nisâ 4/141.

¹⁴⁶ Bakara 2/282.

¹⁴⁷ ed-Dimyâtî, a.g.e., IV, s. 277.

¹⁴⁸ eş-Şâfiî, el-Ümm, V, s. 22; Nevevî el-Câvî, a.g.e., s. 306; el-Behûtî, Keşşâfü’l-Kinâ’, V, s. 65; ez-Zerkeşî, a.g.e., II, s. 322; İbn Kudâme, el-Muğnî, VII, s. 337; el-Kâsânî, a.g.e., II, s. 253; el-Aynî, a.g.e., IV, s. 491.

İkinci Görüş: İki ehl-i kitabının şahitliğiyle nikâh akdi kurulur. Ebû Hanife ve Ebû Yusuf bu görüştedir. Hanbelilerden Ebu'l-Hattâb da aynı görüştedir.¹⁴⁹

Deliller:

Birinci Görüşün Delilleri: İki ehl-i kitabının şahitliğiyle müslümanın nikâh akdinin kurulamayacağını savunanlar şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1- Yüce Allah'ın şu kavlindeki umumluk: “**Erkeklerinizden iki şahit tutun.**”¹⁵⁰ Ayet, şahitlerin bizim erkeklerimizden (müslümanlardan) olmasını talep etmektedir. Kâfirler ise bizim erkeklerimizden değildir. Bu yüzden ayetin umumluğuna girmezler, dolayısıyla da nikâh akdinde şahitlikleri sahih olmaz.¹⁵¹

2- Yüce Allah şöyle buyuruyor: “**Sizden iki adil kişiyi şahit tutun.**”¹⁵² Ayet, şahidin şahitliğinin kabul edilebilmesi için adil olmasını şart koşturmaktadır. Kâfir ise İslam hukukundaki anlamı ile adil olmadığından nikâh akdinde şahitliği sahih değildir. Çünkü onun şahitliğinin kabulü ayetin açık ifadesine kesin olarak aykırıdır.

3- Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “**Bir veli ve iki adil şahit olmadan nikâh olmaz.**” Hz. Peygamber (s.a.) nikâhın sahih olmasını bir takım hususlara bağlamıştır ki onlardan biri de şahidin adil olmasıdır. Kâfirda adalet sıfatı mevcut olmadığından nikâh akdinde şahitliği kabul edilmez.

4- Evlenecek kadının ehl-i kitap, erkeğin ise müslüman olduğu nikâh akdinin, müslümanlar arasında nikâh akdi neyle kuruluyorsa onunla kurulması gerekir. Bu yüzden söz konusu nikâhta müslüman olmayanların şahitliği kabul edilmez.¹⁵³

İkinci Görüşün Delilleri: İki ehl-i kitabının şahitliğiyle nikâh akdinin kurulacağını savunanlar şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1- Delil bulunmaması. Şahitlerin müslüman olması, iki müslümanın nikâhlarında yapacakları şahitliğin kabul şartıdır. Bu konuda bütün fakihler ittifak etmişlerdir. Bunun, müslüman bir erkeğin ehl-i kitap kadınla yapacağı evlilikte de şart olduğunu iddia eden delilini göstermelidir. Ortada delil bulunmadığına göre,

¹⁴⁹ el-Kâsânî, **a.g.e.**, II, s. 253; İbn Nüceym, **en-Nehru'l-Fâik**, II, s. 183; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 337; el-Merdâvî, **a.g.e.**, VIII, s. 104.

¹⁵⁰ Bakara 2/282.

¹⁵¹ el-Büceyrimî, **Hâşiyetü'l-Büceyrimî Ale'l-Hatîb**, V, s. 376.

¹⁵² Talâk 65/2.

¹⁵³ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 337; İbn Müflih, **a.g.e.**, VII, s. 43.

müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınla yapacağı nikâhta iki ehl-i kitabının şahitliği sahih olur.¹⁵⁴

2- Hadiste geçen şahitliğin anlamı, bildirmek ve haber vermektir. Bu mânâ müslümandan hâsıl olabileceği gibi ehl-i kitaptan da hâsıl olabilir. Bu yüzden de müslüman bir erkeğin ehl-i kitap kadınla yapacağı nikâha şahitliğe engel olunamaz. Evet, ehl-i kitabının müslümana şahitliği kabul edilmez ancak bu durumda kabul edilir. Çünkü burada müslümanın aleyhine değil, lehine şahitlik etmektedir.

Delillerin Tartışılması ve Tercih:

Her iki görüşün ileri sürdükleri deliller düşünüldüğünde kanaatimce, müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınla yapacağı nikâh akdinde kâfirin şahitliğinin kabul edilmeyeceğini söyleyen görüşün tercihe şayan olduğudur. Bunun gerekçeleri şöyle sıralanabilir:

1- Evlenecek kadının ehl-i kitap olduğu nikâh akdindeki şahitlik sadece kadın üzerindeki bir şahitlik değil, aynı zamanda akit üzerinde bir şahitliktir.

2- Şahitlik de bir velayet çeşididir. Kâfirin nikâh akdinde şahitliğine cevaz verilecek olsa bu, müslüman üzerinde bir çeşit velayete yol açar ki yüce Allah'ın şu kavline göre bu caiz değildir: **“Allah, kâfirlere müminler üzerine asla yol vermeyecektir.”**¹⁵⁵

3- Evlilikte ibadet anlamı olduğundan ve bu akdin ibadet anlamıyla çeliştiği için böyle bir akitte kâfirin şahitliğine cevaz verilemez.

4- Kâfir adil değildir. Şahitliğinin kabul edilmesi onun konumunu yükseltmek olur ki bu caiz değildir.

5- Şahitlikte asıl olan, yalan söylemediğinden emin olunan adil birinden sadır olmasıdır. Kâfir ise adil değildir. Buna ek olarak kâfirler yalan söylemekten kaçınmazlar. Bu ise şahitliğin anlamına aykırıdır.

2.5.4. Nikâh Akdinde Kadınların Şahitliği

Fakihler; erkek, adil ve müslüman kişinin nikâh akdinde yapacağı şahitliğin sahih olacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Fakat sadece kadınların yapacakları

¹⁵⁴ el-Kâsânî, a.g.e., II, s. 254.

¹⁵⁵ Nisâ 4/141.

şahitlik sahih olmaz ve onların şahitliğiyle nikâh akdi kurulmaz. İmam Malik, İmam Şafî ve İmam Ahmed bu görüşü kabul etmiştir. İmam Ebû Hanife'nin zahir mezhebi de budur.¹⁵⁶ Bu görüşü savunanlar şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1- Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “**Aranızdan iki adil kimseyi şahit tutun!**”¹⁵⁷

2- Hz. Peygamber'in (s.a.) şu sözü: “**Bir veli ve iki adil şahit olmadan nikâh olmaz.**” Burada kastedilen kadınlar değil, erkeklerdir.

3- İbn Şihâb ez-Zühri şöyle demiştir: “Resûlullah'tan (s.a.) bu yana süregelen uygulamaya göre ne hadlerde, ne nikâhta, ne de talâkta kadınların şahitliği caiz değildir.”¹⁵⁸

4- Nikâh akdi mal olmadığı gibi, ondan mal elde etmek de amaçlanmaz. Bundan dolayı nikâh akdinde kadınların şahitliği kabul edilmez ve genelde nikâhta erkekler bulunurlar. Hadlerde olduğu gibi, kadınların şahitliğiyle nikâh sabit olmaz.¹⁵⁹ Fakihler, erkeklerin bilgi sahibi olmadığı konularda ve kadınlara ait kusurlarda kadınların şahitliğinin kabulü hususunda ittifak etmişlerdir.¹⁶⁰

Bir erkek iki kadının şahitliği konusuna gelince, bu hususta âlimler ikiye ayrılmışlardır:

Birinci Görüş: Bir erkek ve iki kadının şahitliğiyle nikâh akdi sahih olur. Hanefilerin ve İmam Ahmed'den gelen bir rivayete göre onun görüşü budur.¹⁶¹

İkinci Görüş: Bir erkek ve iki kadının şahitliğiyle nikâh akdi kurulmaz. Şafilerin görüşü ve Hanbelilerin mezhebi bu yöndedir.¹⁶²

¹⁵⁶ Mâlik, **el-Müdevvenetü'l-Kübrâ**, IV, s. 24; es-Saîdî, **a.g.e.**, II, s. 344; el-Mâverdî, **a.g.e.**, IX, s. 59; el-Büceyrimî, **Hâşiyetü'l-Büceyrimî Ale'l-Hatîb**, IV, s. 123, 125; ez-Zerkeşî, **a.g.e.**, II, s. 322; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 337; es-Serahsî, **a.g.e.**, XVI, s. 219, 273; İbnü'l-Hümâm, **a.g.e.**, III, s. 201.

¹⁵⁷ Talâk 65/2.

¹⁵⁸ eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh el-Yemenî, **Neylü'l-Evtâr**, thk. Isâmüddin es-Sabâbetî, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1413 h./1993, VII, s. 43; es-San'ânî, **Musannefü Abdirrezzâk**, VIII, s. 329.

¹⁵⁹ ed-Desûkî, **a.g.e.**, IV, s. 186.

¹⁶⁰ es-Serahsî, **a.g.e.**, XVI, s. 273, 275; el-Kâsânî, VI, s. 277; el-Mevvâk, **a.g.e.**, VI, s. 182; en-Nevevî, **Ravzatü't-Tâlibîn**, VIII, s. 227; el-Behûtî, **Keşşâfü'l-Kınâ'**, VI, s. 436.

¹⁶¹ el-Kâsânî, **a.g.e.**, II, s. 255; es-Serahsî, **a.g.e.**, V, s. 56; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 7.

¹⁶² el-Mâverdî, **a.g.e.**, IX, s. 59; eş-Şirbînî, **el-İknâ'**, II, s. 636; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 337, XII, s. 7; ez-Zerkeşî, **a.g.e.**, II, s. 322.

Deliller:

Birinci Görüşün Delilleri: Nikâh akdinin bir erkek ve iki kadının şahitliğiyle kurulacağını savunanlar şu eserleri delil göstermişlerdir:

1- Saîd b. Mansûr'un senediyle naklettiğine göre Ömer b. Hattâb (r.a.) nikâhta kadınların erkeklerle birlikte şahitlik etmesine cevaz vermiştir.¹⁶³

2- Yine, rivayet edildiğine göre Şa'bî, nikâh ve talâkta kadınların erkeklerle birlikte şahitlik etmesine cevaz veriyordu.¹⁶⁴

İkinci Görüşün Delilleri: Bir erkek ve iki kadının şahitliğiyle nikâh akdinin kurulamayacağını savunanlar şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1- Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “**Aranızdan iki adil kimseyi şahit tutun.**”¹⁶⁵ Bu ayet, ric'î talaktan sonra hanımı geri almaya şahit tutma hakkında inmiştir ve şahitliği erkeklere mahsus kılmıştır. Buradaki şahitlik, nikâh akdindekinden daha hafif olduğu halde kadınların şahitliği kabul edilmemiştir. O halde tek başına kadınların veya yanlarında erkekler bulunan kadınların değil, sadece erkeklerin nikâh akdine şahitlik etmeleri daha doğrudur.

2- Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “**Bir veli ve iki adil şahit olmadan nikâh olmaz.**” Bu hadis açık ifadesiyle nikâh akdinde iki adil şahidin bulunması gerektiğini söylemektedir. Hadiste geçen “**iki adil şahit**” ifadesi mutlak olarak zikredildiğinde kadınlar değil, sadece erkekler kastedilir.¹⁶⁶

Delillerin Tartışılması ve Tercih:

Birinci görüşün delilleri şöyle tartışılabilir: Kadının nikâh akdinde yapacağı şahitliğin sıhhatine dair ileri sürdüğünüz deliller şu sebeplerden dolayı kabul edilemez:

1- Bunlar tabiinden nakledilen eserler olup Kur'ân ve Sünnet delillerine aykırıdır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “**Aranızdan iki adil kimseyi şahit tutun.**”¹⁶⁷ Yine, Resûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “**Bir veli ve iki adil şahit**

¹⁶³ el-Beyhakî, **a.g.e.**, VII, s. 126.

¹⁶⁴ İbn Hazm, **el-Muhallâ**, IX, s. 397.

¹⁶⁵ Talâk 65/2.

¹⁶⁶ İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, **et-Tahkîk Fî Ehâdîsi'l-Hilâf**, thk. Mesad Abdülhamid Muhammed es-Sadinî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415 h., II, s. 269.

¹⁶⁷ Talâk 65/2.

olmadan nikâh olmaz.” Bunlar, nikâh akdinde kadının şahitliğinin kabul edilemeyeceğini göstermektedir.

2- Kıyas da bunu doğrulamaktadır. Kadın akdi inşa eden taraf olmaya uygun olmadığı için ne icap ne de kabul bakımından taraf olamayacağı bir akdin şahidi de olamaz.

3- Hz. Ömer’in (r.a.) bu hususta verdiği hükme gelince, Beyhakî süneninde söz konusu rivayeti Hz. Ömer’den (r.a.) naklettikten sonra şöyle söylemektedir: “Bu rivayet munkatı olup Haccâc -ravilerden biri- hüccet olamaz.”¹⁶⁸

Buna ek olarak Hz. Ömer’in (r.a.) kadınların erkeklerle birlikte şahitlik etmesine cevaz vermesi sahâbî kavli olup “**Bir veli ve iki adil şahit olmadan nikâh olmaz**” hadisine aykırıdır. Daha önce defalarca geçtiği üzere hadiste kadınlar değil, erkekler kastedilmektedir. Bir de şu var ki Hz. Ömer’in (r.a.), bir erkek ve bir kadının şahitlik ettiği bir nikâhı reddettiği sabit olmuştur.¹⁶⁹

2.5.5. Gözleri Görmeyen Kişinin Şahitliği

Fakihler, gözleri gören kişinin nikâh akdinde yapacağı şahitliğin kabul edileceği hususunda ittifak etmişlerdir.¹⁷⁰ Gözleri görmeyen kişinin şahitliğine gelince, fakihler şahitlerden birinin âmâ olması halinde nikâh akdinin sahih olup olmayacağı konusunda iki görüşe ayrılmışlardır:

Birinci Görüş: Gözleri görmeyen kişinin şahitliğiyle nikâh akdi sahih olur. Bu görüşü benimseyenlerden biri İmam Ahmed olup Şafilerde bir vecih de bu yöndedir. Yine, İbn Hazm da bu görüştedir.¹⁷¹

İkinci Görüş: Gözleri görmeyen kişinin şahitliğiyle nikâh akdi sahih olmaz. Hanefilerin görüşü ve Şafilerin sahih kavli budur.¹⁷²

¹⁶⁸ el-Beyhakî, a.g.e., VII, s. 126.

¹⁶⁹ A.e., VII, s. 126.

¹⁷⁰ el-Kâsânî, a.g.e., II, s. 255; ed-Desûkî, a.g.e., IV, s. 167; el-Büceyrimî, **Hâşiyetü'l-Büceyrimî Ale'l-Hatîb**, IV, s. 122; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 355.

¹⁷¹ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 355; İbn Müflih, a.g.e., X, s. 182; ed-Dimyâtî, a.g.e., III, s. 343; eş-Şâfiî, **el-Ümm**, VII, s. 46; İbn Hazm, **el-Muhallâ**, IX, s. 433.

¹⁷² el-Kâsânî, a.g.e., VI, s. 268; İbnü'l-Hümâm, a.g.e., VII, s. 397; ed-Dimyâtî, a.g.e., IV, s. 33; eş-Şirbînî, **el-İknâ'**, II, s. 639.

Delilleri:

Birinci Görüşün Delilleri: Gözleri görmeyen kişinin şahitliğiyle nikâh akdinin sahil olacağını savunanlar şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1- şahitlik sadece evlenecek taraflardan sadır olan söze ilişkin bir şahitliktir. Nasıl ki söylenen sözleri duyduğu için gözleri gören bir kişinin şahitliği sahil ise gözleri görmeyen kişinin de tarafların sözlerini işitmesinden dolayı şahitliği sahil olur. Ne söylendiğinden emin olan ve şüphe duymayan âmânın şahitliği de muteberdir.¹⁷³

2- Gözleri görmeyen kişinin nikâhı, alışverişi, rivayeti ve ezanı sahihtir. Buna bağlı olarak kesin bir şekilde duyduğundan emin olduğu sözler hakkındaki şahitliği de bu hükme dâhildir.¹⁷⁴

3- şahitlik hakkında varit olan deliller, yüce Allah'ın “**Aranızdan iki adil kimseyi şahit tutun**”¹⁷⁵ kavlinden ve Resûlullah'ın (s.a.) “**Bir veli ve iki adil şahit olmadan nikâh olmaz**” hadisinden dolayı adalet şartının bulunmasını öngörmüşür. Adalet şartı gözleri görmeyen bir kişide mevcut ise şahitliği neden kabul edilmesin?

İkinci Görüşün Delilleri: Gözleri görmeyen kişinin şahitliğiyle nikâh akdinin sahil olmayacağını savunanlar şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1- Sesleri ayırt edememe şüphesi bulunduğundan dolayı gözleri görmeyen kişinin şahitliği kabul edilmez. şüphe mevcut olduğu sürece şahitliği sahil olmaz.¹⁷⁶

2- Aralarındaki müşterek illetten dolayı, şahitliğinin kabul edilmemesi hususunda gözleri görmeyen kişi sağır kimseye kıyas edilir. Söz konusu illet ise akdin taraflarının tam olarak bilinip teşhis edilememesidir. Gözleri görmeyen kişi tarafları göremediği, sağır kimse ise tarafların sözlerini işitemediği için söz konusu bilinmezlik meydana gelmektedir. Bundan dolayı her ikisinde de şahitliğin mânâsı tahakkuk etmemekte ve şahitlikleri reddedilmektedir.¹⁷⁷

¹⁷³ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 62.

¹⁷⁴ en-Nevevî, **el-Mecmû' (Tekmiletü's-Sübki ve'l-Mutî ile birlikte)**, III, s. 103; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, I, s. 458.

¹⁷⁵ Tallâk 65/2.

¹⁷⁶ İbnü'l-Hümâm, **a.g.e.**, VII, s. 398; İbn Âbidîn, **a.g.e.**, III, s. 24; eş-Şirbînî, **el-İknâ'**, II, s. 639; ed-Dimyâtî, **a.g.e.**, IV, s. 33.

¹⁷⁷ el-Kâsânî, **a.g.e.**, V, s. 109; ed-Dimyâtî, **a.g.e.**, III, s. 343, IV, s. 341.

Delillerin Tartışılması:

Birinci Görüşün Delillerinin Tartışılması: Gözleri görmeyen kişinin şahitliğiyle nikâh akdinin sahih olmayacağını savunan ikinci görüşün sahipleri, birinci görüşün delillerine itiraz ederek şöyle söylemişlerdir:

1- Gözleri görmeyen kişinin yaptığı şahitliğin sadece söz üzerinde yapılan bir şahitlik olduğu yönündeki görüşünüz doğru değildir. Çünkü söz konusu şahitlikte şüphe bulunmaktadır ki o da sözü söyleyenin kim olduğunu kesin olarak teşhis edememektir. Oysa şahitlikte asıl olan, kişinin kesin olarak bilip teşhis ettiği şey hakkında şahitlik etmesidir ki bu âmâ olan kimsede mevcut değildir. Bu yüzden şahitliği reddedilir ve kabul edilmez.

2- Gözleri görmeyen kişinin nikâh akdindeki şahitliğini, onun evlenmesine ve alışveriş etmesine kıyas etmeniz kabul edilemez. Çünkü söz konusu işler, başkasıyla ilgili olan şahitliğin aksine kendi şahsıyla ilgilidir. Âmânın okuduğu ezana gelince, rivayetlerden sabit olduğuna göre İbn Ümmi Mektûm (r.a.), kendisine “sabah oldu” denilmedikçe ezan okumuyordu. Görüldüğü gibi sabah vaktinin girmesi hakkında, kendisine vaktin girdiğini haber verenlere itimat ediyordu.¹⁷⁸

İkinci Görüşün Delillerinin Tartışılması: Gözleri görmeyen kişinin şahitliğiyle nikâh akdinin sahih olacağını söyleyen birinci görüşün sahipleri, ikinci görüşü savunanların delillerine şöyle itiraz etmişlerdir:

1- Kabulünde şüphe bulunduğundan dolayı gözleri görmeyen kişinin şahitliğinin reddedileceğine dair sözünüz kabul edilemez. Çünkü şahitlik bilgiye bağlıdır ve ancak bilgi sahibi kişinin şahitliği sahih olur. Gözleri görmeyen kişi işittiği şeyden emin olur ve işittiği sesin tamamen tanıyıp bildiği bir ses olduğuna kesin bir şekilde inanırsa istenen bilgi elde edilmiş olur, buna bağlı olarak şahitliği kabul edilir ve şüphe ortadan kalkar.¹⁷⁹

2- Gözleri görmeyen kişiyi sağıra kıyas etmeniz kabul edilemez. Çünkü sağırın aksine âmâ kimse hakkındaki şüphe mevcut değildir. Buna ilaveten, gözleri görmeyen kişinin şahitliğinde en küçük bir şüphe bulunsa hemen reddedilir ve kabul edilmez.

¹⁷⁸ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, I, s. 458; eş-Şirbînî, **Muğnî'l-Muhtâc**, I, s. 139.

¹⁷⁹ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, XII, s. 62.

Tercih:

Her iki gurubun delillerini sunup tartıştıktan sonra kanaatime göre tercihe şayan olan, gözleri görmeyen kişinin nikâh akdindeki şahitliğinin sahih olacağını söyleyen görüştür. Bu tercihin sebepleri şöyle sıralanabilir:

1- Nikâh akdinde şahitliği emreden Kitap ve Sünnet delillerinin umum ifadesi, gözleri gören ile görmeyeni ayırmamaktadır. Bunlar arasında ayırım yapan kimsenin delil getirmesi gerekir. Bu ayırımı gösteren herhangi bir delil bulunmadığına göre, konu hakkındaki deliller umumu üzere kalır. Çünkü gözleri görmeyen kişinin şahitliği kabul edilmemiş olsaydı Hz. Peygamber (s.a.) bunu açıklardı. Çünkü bu, insanların ihtiyaç duyduğu bir bilgi olup ihtiyaç vaktinde beyanın tehiri caiz değildir.

2- Gözleri görmeyen kişi mükellef ve adil olup sesin kime ait olduğunu kesin olarak bilirse şahitliğindeki şüphe ortadan kalkar, böylece şahitlikte istenen bilgi hâsıl olmuş olur.

2.5.6. Fasığın Şahitliği

“Fâsık”; şirk dışındaki büyük günahlardan birini işleyerek istikametten çıkmış olan kişidir. Bu sıfatı taşıyan kişiye “adaleti sakıt olmuş fâsık” adı verilir. Böyle birinin ne şahitliği ne de verdiği haber kabul edilir. Veya “fâsık” tövbe etmeden büyük günah işleyen veya sevaplarına galip olacak şekilde küçük günahları işlemede ısrarcı olan kimsedir.¹⁸⁰

Müslüman kişide asıl olan adalettir. Adaletini zedeleyecek zahiren görünen hususlar haricinde müslümanın fıskı araştırma konusu yapılmaz. Buradan hareketle cerh ve tadil âlimleri sünnet-i nebevîyyeye uydurma hadislerin girmesini engellemek ve fakihler de hakların zayi olmasına engel olmak için şahitlerin tezkiyesi hakkında görüş bildirmişlerdir.

Daha önce geçtiği üzere nikâh akdinde şahitlik edecek kişilerde adaletin şart olduğunu gösteren deliller mevcuttur. Nikâh akdinin, fasığın şahitliğiyle kurulup kurulamayacağına gelince, fakihler bu hususta ikiye ayrılmışlardır.

¹⁸⁰ el-Fevzân, a.g.e., I, s. 220; el-Bedrânî, Ebû Faysal, **el-Velâü ve'l-Berâü ve'l-Adâü Fî'l-İslâm**, y.y., t.y., s. 27.

Birinci Görüş: Nikâh akdi fasığın şahitliğiyle kurulamaz. Şafilerin görüşü ve İmam Ahmed'den gelen bir rivayet bu yöndedir.¹⁸¹

İkinci Görüş: Nikâh akdi fasığın şahitliğiyle kurulabilir. İmam Ebû Hanife'nin görüşü ve İmam Ahmed'den gelen bir rivayet bu yöndedir.¹⁸²

Deliller:

Birinci Görüşün Delilleri: Nikâh akdinin fasığın şahitliğiyle kurulamayacağını savunanlar şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1- Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “**Aranızdan iki adil kimseyi şahit tutun.**”¹⁸³

Yüce Allah, nikâhtan daha hafif olan ric'î talâk konusunda şahitlik eden kişide adaleti şart koşmaktadır. Ric'î talâktan sonra dönüşe şahitlik eden kimsede adalet şart olduğuna göre, nikâh akdine şahitlik edecek olan şahitlerin adalet vasfını taşımaları evleviyetle gerekli olur.

2- “**Bir veli ve iki adil şahit olmadan nikâh olmaz**” hadisi.

Bu hadis açık ifadesiyle şahitlerde adalet şartı aranacağını göstermektedir. Buna göre adalet sıfatı olmayanın şahitliği kabul edilemez. Edilirse eğer o zaman hadisin açık ifadesine muhalefet edilmiş sayılır.

3- Şahitliğin arandığı her yerde adalet de aranır. Nikâh da şahitliğin arandığı ve ancak şahitlikle kurulan bir akit olduğundan şahitlerin adalet vasfını taşımaları şarttır. Fâsık ise adalet sahibi değildir.

İkinci Görüşün Delilleri: Nikâh akdinin fasığın şahitliğiyle kurulabileceğini savunanlar şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1- Nikâhla ilgili deliller mutlak olup herhangi bir şarta bağlanmamıştır. Sonra şahitlikte bulunması gerekli olan şartlar delille sabit olmuştur. O halde nikâh şahitlerinde adaleti şart koşanların delil göstermesi gerekir. Oysa böyle bir şartın bulunduğu dair delil yoktur.¹⁸⁴

¹⁸¹ eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, III, s. 144; en-Nevevî, **el-Mecmû' (Tekmiletü's-Sübki ve'l-Mutî ile birlikte)**, XVI, s. 198; ez-Zerkeşî, **a.g.e.**, II, s. 323; İbn Kudâme, **el-Muğni**, VII, s. 337.

¹⁸² İbnü'l-Hümâm, **a.g.e.**, III, s. 202; el-Aynî, **a.g.e.**, IV, s. 491; el-Behûtî, **Keşşâfü'l-Kinâ'**, V, s. 66; İbn Kudâme, **el-Muğni**, VII, s. 337.

¹⁸³ Talâk 65/2.

¹⁸⁴ el-Aynî, **a.g.e.**, IV, s. 494.

2- Fısk vasfı, şahitliği tahammülü zedelemeyebilir ancak onun eda edilmesini zedeler. Şahitlerin adaleti ise tahammül sırasında değil, eda sırasında göz önüne alınır. Bazen bir fâsık nikâh şahitliğini tahammül edip onu eda etmeyebilir. Bu durumda bir fasığın nikâh akdinde şahitlik yapmasına engel nedir?¹⁸⁵

Delillerin Tartışılması:

Birinci Görüşün Delillerinin Tartışılması: Nikâh akdinin fasığın şahitliğiyle kurulabileceğini savunan ikinci görüşün sahipleri, birinci görüşte olanların delillerine şöyle itiraz etmişlerdir:

1- Nikâhta aranan adalet şartının ric'î talakta aranandan evlâ olduğuna dair görüşünüzü kabul etmiyoruz. Çünkü bazı kocalar eşine zarar vermek için Ric'î talâktan sonra dönüşü gizleyip şahit tutmazlar. Bazen de veli veya kadın, kocadan kurtulmak için Ric'î talâktan sonra dönüşü inkâr ederler. Buna göre ric'î talâktaki şahitlik nikâhın başlarındaki şahitlikten evlâ olur. Çünkü boşanma sebebiyle ortaya pek çok tartışma ve ihtilaf çıkar.

2- **“Bir veli ve iki adil şahit olmadan nikâh olmaz”** hadisini delil göstermenize gelince, bu hadis senet bakımından sabit değildir.

3- **“Şahitliğin arandığı her yerde adalet de aranır”**, şeklindeki sözünüze gelince, buna da şöyle cevap verilebilir: Şahitlikte muteber olan şey, şahidin eda sırasındaki adaleti olup eda sırasında ancak adil şahidin şahitliği kabul edilir. Fakat nikâh akdindeki şahitlik tahammül olup eda değildir. Bu yüzden söz konusu şahitliğin adalet vasfını taşımayan biri tarafından tahammülü caizdir. Şahitliğin tahammülü sırasında adalet şartının aranacağına dair bir delil yoktur.¹⁸⁶

İkinci Görüşün Delillerinin Tartışılması: Nikâh akdinin fasığın şahitliğiyle kurulamayacağını savunan birinci görüşün sahipleri, ikinci görüşün delillerine şöyle itiraz etmişlerdir:

1- Delillerin umumluğunu ileri sürmeniz şahitte adaletin aranmasını ortadan kaldırmaz. Adaletin şahitte aranması gerektiğini gösteren bazı deliller varit olmuştur. Bu ise âmm lafzın tahsisi babındandır. Şöyle ki şahitte adalet vasfını göz önüne alan ve şart koşan delillerle, umum ifade eden deliller tahsis edilmiştir.

¹⁸⁵ el-Aynî, **a.g.e.**, IV, s. 495.

¹⁸⁶ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 337.

2- Nikâh akdinde bulunmanın tahammül olduğu ve bu akitte bulunan kişide adalet şartının aranmayacağına dair görüşünüz kabul edilemez. Çünkü nikâh akdindeki şahitlik her ne kadar tahammül bile olsa şu iki sebeple eda yerine geçer:

Birincisi: Şahitliğin tahammüldeki vacipliği edadaki vacipliği gibidir.

İkincisi: Eda sırasında göz önüne alındığı gibi, tahammülde de şahitlerin hür, müslüman ve ergen olmaları göz önüne alınır.

Tercih:

İki gurubun delillerini sunup tartıştıktan sonra kanaatime göre tercihe şayan olan şahitlerde adaletin şart olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Bu tercihin sebepleri şöyle özetlenebilir:

1- Bu görüşü savunanların ileri sürdükleri deliller, ikinci görüş sahiplerinin delillerinden daha kuvvetlidir. Bu görüşün, herhangi bir şahitte asıl olanın adalet vasfı olduğu kuralına uygun olması da bunu desteklemektedir.

2- Fısk şahitliğin edasına engeldir. Bundan dolayı kölelik ve kâfirlik gibi, fıskın da nikâh akdinin kurulmasına engel kabul edilmesi gerekir. Fakat yaşadığımız çağda bu hususta müruetin vasıflarını ve eksik yanlarını belirleyen örfe başvurmak gerekir. Çünkü nikâh akdinin kurulmasında müslümanlara sıkıntı vermemek gerekir. Bu konuda, örfe uygun düşecek şekilde mümkün mertebe şahitte adalet şartının bulunması maksadının gerçekleşmesi önemlidir.

2.5.7. Mestûru'l-Hâlin (مستور الحال) Şahitliği

“Hali bilinmeyen kişi”; kendisinde adalet vasfının bulunduğu umulmakla birlikte adalet veya fısk vasfının bulunup bulunmadığı kesin olarak bilinmeyen ve müslümanlar arasında salah ve istikametiyle tanınmamış, hali meçhul olan kişidir.¹⁸⁷ Hali bilinmeyen kişinin nikâh akdindeki şahitliğinin kabul edilip edilmeyeceği konusunda fakihler arasında iki görüş mevcuttur:

¹⁸⁷ el-Bedrânî, a.g.e., s. 27.

Birinci Görüş: Hali bilinmeyen kişinin şahitliğiyle nikâh akdi kurulur. Hanefiler, bir vecihte Şafilere ve Hanbelilerde mezhep bu görüşü benimsemiştir.¹⁸⁸

İkinci Görüş: Nikâh akdi ancak bâtin adaleti bilinen kimsenin şahitliğiyle kurulur. Zahir adaleti yeterli olmaz. Bir vecihlerinde Şafilere ve bir vecihte de Hanbeliler bu görüştedir.¹⁸⁹

Deliller:

Birinci Görüşün Delilleri: Hali bilinmeyen kişinin şahitliğiyle nikâh akdinin sahih olacağını savunanlar şu delilleri ileri sürmüşlerdir:

1- Bâtındaki adaleti gösteren şey açık bir karinedir ki o da zahirdeki adalettir. Bu yüzden zahiri adaletle yetinilir.¹⁹⁰

2- Bâtındaki adaletin muteber olduğunu ve onun esas alınması gerektiğini söylemiş olsak nikâh akdi o zaman ancak hâkimin huzurunda kurulabilir. Çünkü insanların geneli adalete dair muteber olan şartları bilmezler. Oysa hâkimin huzurunda nikâh akdinin yapılması onun kurulmasının şartlarından biri değildir. Hâkim bulunmadan da nikâh akdi kurulur.

İkinci Görüşün Delilleri: Hali bilinmeyen kişinin şahitliğiyle nikâh akdinin sahih olmayacağını savunanlar görüşlerini desteklemek için şunları söylemişlerdir:

Nikâhın sıhhatinin sübutu için şahitlik şarttır. Nikâh akdini ispat etmek için şahitliğe ihtiyaç duyulduğu müddetçe hali bilinmeyen kişinin şahitliğiyle nikâh sabit olmaz. Bu durum hâkim huzurunda ispat gibidir.¹⁹¹

Tercih:

Her görüşü ve delillerini arz ettikten sonra kanaatime göre tercihe şayan olan, hali bilinmeyen kişinin şahitliğiyle nikâh akdinin kurulacağını söyleyen görüştür. Bunun tercih sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

1- Birinci görüşün delillerinin, ikinci görüşün delili karşısında kuvvetli olmasıdır. Çünkü insanlara kolaylık sağlayıp sıkıntı ve meşakkati gidermeye yöneliktir.

¹⁸⁸ el-Aynî, **a.g.e.**, IV, s. 496; İbn Nüceym, **en-Nehru'l-Fâik**, II, s. 183; ed-Dimyâtî, **a.g.e.**, III, s. 345; eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, III, s. 145; el-Behûtî, **Keşşâfü'l-Kinâ'**, V, s. 66; ez-Zerkeşî, **a.g.e.**, II, s. 323.

¹⁸⁹ eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, III, s. 145; ez-Zerkeşî, **a.g.e.**, II, s. 323.

¹⁹⁰ el-Aynî, **a.g.e.**, IV, s. 496.

¹⁹¹ İbn Kudâme, **el-Muğni**, VII, s. 337.

2- Nikâh akdini ispat etmek için şahitliğe ihtiyaç duyulduğu müddetçe hali bilinmeyen kişinin şahitliğiyle nikâh sabit olmaz, şeklindeki görüşleri iki sebeple kabul edilemez:

Birincisi: Bu görüş ancak hâkim huzurundaki şahitlikte uygulanabilir. Oysa nikâh akdi şehirlerde ve köylerde olabileceği gibi, adaletin hakikatini bilmeyen insanların arasında da olabilir.

İkincisi: Nikâh akdindeki şahitlik tahammül şahitliğidir ve amacı anlaşmazlık halinde ispatı sağlamaktır. Bu yüzden diğer şahitliklere kıyası doğru değildir.

3- Zahiri adaleti kabul etmek ancak insanlara kolaylık sağlamak ve sıkıntıyı kaldırmak babındandır. Oysa bâtındaki adaleti kabul etmek demek, kullara sıkıntı ve meşakkat vermek demektir.

Hali bilinmeyen kişinin şahitliği konusuna bağlı olarak bir mesele daha ortaya çıkmaktadır. O da hali bilinmeyen kişi bu akde şahitlik ettikten sonra adamın fâsık olduğu ortaya çıkarsa nikâh akdi fesholur mu, olmaz mı? Fakihlerin bu konu hakkında iki görüşü vardır:

Birinci Görüş: Şahitlik ettikleri akit tamamlandıktan sonra iki şahidin de fâsık olduğunun ortaya çıkması akdi iptal etmez. Hanbelilerden İbn Kudâme'nin görüşü ve Şafilerin bir kavli bu yöndedir.¹⁹²

İkinci Görüş: Şahidin fâsık olduğu ortaya çıktığında nikâh akdi batıl olur. Şafilerde sahih görüş ve Hanbelilerin bir kavli bu yöndedir.¹⁹³

Delilleri:

Birinci Görüşün Delili: Nikâh akdinde muteber olan zahiri adalettir. Nikâh akdi sırasında fîsk zahir olmadığına göre gizli olan değil, zahir ve açıkta olan göz önüne alınır ve uygulanır. Buna dayanarak nikâhın sahih olacağına hükmettik. Şahitlerin fîskı ortaya çıktıktan sonra akdin fasit olacağı görüşü doğru değildir.¹⁹⁴

İkinci Görüşün Delili: Her iki şahidin nikâh akdi sırasında fâsık olduklarını anlarsak onların şahitliğiyle nikâh akdi sahih olmaz. Çünkü şahitlerin fâsık olması şahitliklerinin kabulüne engeldir, böylece nikâh batıl olur.¹⁹⁵

¹⁹² İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 337; eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, III, s. 145.

¹⁹³ eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, III, s. 145; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 337.

¹⁹⁴ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, s. 337; eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, III, s. 455.

¹⁹⁵ eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, III, s. 145.

Tercih:

Her görüşün delillerini arz ettikten sonra araştırmacıya göre nikâh akdinin sahih olacağını kabul eden görüş ağırlık kazanmaktadır. Çünkü nikâh akdi sırasında şahitlerde bâtinî adaletin bulunması şart değildir. Akit sırasında şahitlerde bulunması istenen zahiri adalettir. Çünkü akit sırasında şahitlerin fasıklıklarından şüphelenmiş olsak nikâh akdi kurulmaz ve kadın kocasına helâl olmaz. Çünkü bazen şahitlerin fâsik oldukları daha sonra ortaya çıkabilir. Buna göre en iyisi birinci görüşü kabul edip akit kurulduktan sonra ortaya çıkan şahitlerin fasıklığının akdi etkilememesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ İLETİŞİM ARAÇLARIYLA ŞAHİTLİK

3.1. İLETİŞİM KAVRAMI VE MODERN İLETİŞİM ARAÇLARI

3.1.1. İletişim Kavramı

3.1.1.1. İletişimin Mahiyeti

İnsan iletişimi insan kadar eskidir. Hiç kimse insan iletişiminin başladığı dönem veya zaman dilimini belirleyemez. Keyfiyetini ve iletişimde kullanılan yöntemleri bilmesek de iletişimin, insanın yeryüzünde ortaya çıkmasıyla birlikte başladığı söylenebilir. İşaret edilmesi gereken bir husus da insanlar arasındaki ilk iletişimin karşılıklı konuşmayla başlamış olduğudur. Daha sonraları duvarların üzerine bir takım işaretlerin kazındığı çağ yaşanmış, sonunda yazı yerleşmeye başlayarak çok sayıda toplum tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Bu arada iletişim aracı olarak posta güvercininin kullanılması gibi, klasik iletişim araçlarının kullanımı bir şekilde devam etmiştir. Zaman ilerledikçe iletişim araçları gelişmiş ve genel anlamıyla “teknoloji” toplumlar ve bireyler arasında bir iletişim aracı haline gelmiştir. Böylece radyo ve televizyon istasyonları, kablolu telefonlar, akıllı telefonlar, internet ağı ve bunlara bağlı olarak bireyler arasında iletişimi sağlayan eposta vb. bir takım hizmetler ortaya çıkmıştır.

İletişimi, iki taraf arasında gerçekleşen bir işlem olarak tarif etmek istediğimizde kavramın derli toplu bir tanımını yapmak zor görünmektedir. Ancak iletişim konusunda yapılan en eski tanım, Yunan filozofu Aristo'nun iletişim hakkındaki şu bakış açısidir: “İletişimin meydana gelebilmesi için üç etkenin bir arada bulunması gerekir.¹ Birincisi konuşan kişi; ikincisi konuşan kişinin sözü; üçüncüsü sözü dinleyen kişidir.”

¹ Cevher, Salâhuddin, *İlmü'l-İttisâl (Mefâhîmühu, Nazariyyâtühu ve Mecâlâtühu)*, Mektebetü Aynü Şems, s. 11.

Yunan filozoflarının iletişime bakışları polemik, felsefe, insanları ikna etme ve belirli bir düşünce çerçevesinde onların fikirlerini ve inançlarını değiştirmek konusunda yoğunlaşmıştı.

Sonraları bilim adamları iletişim olgusunun sınırlarını çizen ve ayırt edici özelliklerini ortaya koyan bir tanım geliştirmek için çaba harcamışlardır. Bu konuda yapılan bazı tanımları şöyle sıralayabiliriz:

S. S. Stevens’in Tanımı: “İletişim, kendisini tahrik eden bir şey karşısında, tercih etme yeteneği sahibi canlı varlığın karşılık vermesidir.”² Bu tanım az da olsa kapsamlı olma özelliği taşımaktadır. Şöyle ki iletişim unsuru olarak sadece insanı değil, genel anlamda bütün canlı varlıkları kapsamına almıştır.

Charles Cooley’in Tanımı: “İletişim, insanlar arası ilişkinin var olmasına ve gelişmesine yarayan mekanizmadır. Aklın ürettiği tüm semboller, onların uzay zamanda yayılmasını sağlayan araçlar vasıtasıyla gelişir.”³

Hafland’ın Tanımı: “İletişim; bir kişinin, inancını veya davranışını etkilemek amacıyla başka bir kişiye, herhangi bir yolla işaret göndermek suretiyle gerçekleştirdiği eylemdir.”⁴

Kronkt’un Tanımı: “İnsanlar arası iletişim, insanın belirli bir sembole karşılık verdiği gerçektir.”⁵

Başkalarının tanımına göre ise iletişim; iki tarafın herhangi bir düşünce, davranış, duygu veya belirli bir eyleme hazırlanma konusunda tam veya kısmi bir ortaklık haline ulaşmalarını sağlayan eylemdir.⁶

Yukarıda geçen tanımlardan, iletişim hakkında şu sonuçlar çıkarılabilir:

İletişim; bir takım bilgilerin, maharetlerin ve davranışların bir şahıstan bir diğerine, bir şahıstan bir guruba veya bir guruptan diğer bir guruba aktarılmasıdır.

² Gubârî-Atıyye, Muhammed Selâme Muhammed-Seyyid Abdülhamid, **el-ittisâl ve Vesâilühû Beyne’n-Nazariyyeti ve’t-Tatbîk**, el-Mektebû’l-Câmiî’l-Hadîs, Mahattatü’r-Reml, Mısır, 1991, s. 5, 22.

³ Cooley, Charles, *Social Organization*.n.y Charles scribner,s,son, 1909. Cümeylî’den alıntılanmıştır. Hayrî Halîl el-Cümeylî, **el-İttisâl ve Vesâilühû Fi’l-Müctemai’l-Hadîs**, el-Mektebû’l-Câmiî’l-Hadîs, Mahattatü’r-Reml, Mısır, 1997, s. 9.

⁴ Cevher, **a.g.e.**, s. 11.

⁵ Gary Gronkhit, *Communication and Awareness*, California. Cümeylî’den alıntılanmıştır. **a.g.e.**, s. 9.

⁶ Cevher, **a.g.e.**, s. 11.

İletişim; insanlar arasında bir düşünce, duygu ve davranış biçimi alışverişidir.

İletişim; iki taraf arasındaki bir etkileşim olup deneyimlerini paylaşmalarını sağlar.⁷

İletişim; bir takım bilgilerin bir şahıs veya bir grup şahıs tarafından, bazı simgeler aracılığıyla esaslı bir şekilde bir başka şahsa veya şahıslara gönderilmesidir.⁸

Buradan ortaya çıktığı üzere, iletişimin önceki devirlerdeki kavramları da içine alacak şekilde tanımlanabilmesi için “iletişimin ana unsurları” denilen bir takım özellikleri taşıması gereklidir.

3.1.1.2. İletişimin Unsurları⁹

Kaynak Veya Gönderici (Source Sender): Bilgileri, davranış biçimleri, inançları ve duyguları konusunda başkalarını belirli bir şekilde ve belirli bir yönde etkilemek isteyen kişidir.

Alıcı (Receiver Audience): Göndericiden çıkan etkileme girişimlerini alan veya karşılayan kişidir.

Mesaj (Message): Göndericinin alıcıya ulaştırmak istediği ve onu etkilemek istediği düşünce, duygu, davranış biçimi veya duygulardır.

İletişim Kanalları (Channel Means): Aralarındaki iletişimin gerçekleşebilmesi için göndericiyi alıcıya bağlayan herhangi bir araçtır. Söz konusu işte kullanılacak araçlar çok çeşitli olabilir. Bunlar bazen sözlü olabildiği gibi bazen yazılı, bazen de görüntülü olabilir.¹⁰ İletişimin işlevsel olabilmesi için iletişim kanallarına etki eden bir takım etkenler vardır. Söz konusu etkenler şöyle sıralanabilir:¹¹

⁷ el-Cümeylî, a.g.e., s. 10.

⁸ Ebû Urkûb, İbrahim, *el-İttisâlü'l-İnsânî ve Devruhû Fî't-Tefâulî'l-İctimâî*, Dâru Mecdlâvî, Amman, 1993, s. 18.

⁹ Cevher, a.g.e., s. 15.

¹⁰ el-Cümeylî, a.g.e., s. 22.

¹¹ Cevher, a.g.e., s. 29, 33.

Aracın belirli bir ölçüde gerçekçi olması,
İletişim aracının özel nitelikler taşıması,
Birden fazla iletişim aracının birlikte kullanılması.

Geri Bildirim (Feed Back): Alıcının, kaynaktan almış olduğu mesaja cevap vermesidir.

İletişim araçları sayılamayacak kadar çok ve çeşitli olup belirli kategorilerde yer alırlar. Bazıları onları, karşılıklı konuşmadan başlamak suretiyle yazı ve çağdaş teknolojiye kadar kronolojik sıraya göre tasnif etmiştir. Bazıları da söz konusu araçları, etkiledikleri duyu organına göre tasnif ederek işitsel, görsel veya hem işitsel hem görsel araçlar şeklinde tasnif etmişlerdir. Söz konusu araçlardan kimisi yeraltı veya denizaltı kabloları veya verici ve alıcı cihazlara bağlı çalışan kablosuz büyük istasyonlar üzerinden yayın yapar, kimisi de uyduları iletişim vasıtası olarak kullanırlar.¹²

İletişimin ve iletişim araçlarının kısaca tanımını yaptıktan sonra, araştırmanın konusunu teşkil eden şahitlikte yararlanılabilecek çağdaş iletişim araçlarının en önemlilerini ortaya koyarak özlü ve faydalı bir şekilde onları tanımlamaya geçebiliriz.

3.1.2. Çağdaş İletişim Araçları

Çağdaş iletişim araçları, insan medeniyetinin üretmiş olduğu, çeşitli halklar ve dünyada yaşayan bireyler arasındaki iletişimi kolaylaştırmayı sağlayan araçlardır. Günümüzde dünya artık küçük bir köy haline gelmiştir. Dünyada yaşayan herhangi bir kişi çevresinde olup bitenleri izleyip takip edebilecek, en basit yöntem ve araçlarla ve hiçbir engelle karşılaşmadan başka biriyle konuşabilecek hale gelmiştir.

Çağdaş iletişim araçlarından söz etmeden önce söylememiz gerekiyor ki yukarıda yapılan tanımlar, iletişime dair genel tanımlardır. Çağdaş araçlar kullanılarak yapılan iletişim ise şöyle tanımlanabilir: “Telefon, teleks, televizyon

¹² Cidde’deki İslam Konferansı Örgütüne bağlı ve onun tarafından yayınlanan Mecmeu’l-Fıkhî’l-İslâmî Dergisi, 6. dönem, 1990, sy, 6/696.

yayını vb. elektromanyetik sistemleri kullanan araçlardan herhangi birisiyle bilgileri gönderme konusunda göndericiye yardımcı olan işlemdir.”¹³

Hiç kuşkusuz iletişim araçları çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Yazıyı Nakleden İletişim Araçları: Teleks, faks gibi...

Sesi Nakleden İletişim Araçları: Ses kaseti, telefon, cep telefonu gibi...

Hem Sesi hem Görüntüyü Nakleden İletişim Araçları: Televizyon, videokaset ve internet üzerinden sunulan hizmetler gibi...

Önemine ve gelişim sürecine göre şimdi konumuzu ilgilendiren bazı iletişim araçlarından bahsedelim.

3.1.2.1. Uydu¹⁴

Uydu, kıtalararası balistik füzelerin başlığına takılarak uzaya gönderilir ve yeryüzünden yaklaşık 36000 km. yükseklikte yörüngesine oturtulur. Uydu 24 adet verici ve alıcı cihazlarıyla donatılır.¹⁵ Uydu yeryüzündeki istasyonlardan çıkan radyo, televizyon, telefon ve telsiz dalgalarını alarak binlerce kez güçlendirir ve yeniden yeryüzüne gönderir. Aynı zamanda uydu yeryüzünün hareketlerini ve dünyada meydana gelen deprem, volkan patlaması ve hava durumu gibi insan kaynaklı olan ve olmayan bütün olayları gözleyerek dünyadaki istasyonlara rapor gönderir. Bu yüzden uydular iletişim araçlarının önünde yer alırlar. Çünkü internet olarak bilinen elektronik bilgiler ağı, televizyon kanalları ve telefon bağlantıları gibi diğer iletişim türleri uydulara dayalı olarak çalışırlar.

¹³ **el-İttisâlâtü's-Silkiyye ve'l-Lâsilkiyye Fi'l-Vatani'l-Arabî**, Meysir Hamdûn Süleyman tarafından sunulmuş bir tez, s. 337, Mecmeu'l-Fıkhî'l-İslâmî Dergisinden, sy, 6/696.

¹⁴ ez-Zâhir, Naîm-Teyyim, Abdülcâbir, **Vesâilü'l-İttisâli's-Siyâhî**, Dâru'l-Yâzûrî el-İlmiyye, 2001, s. 116; el-Batal, Münâ Muhammed İbrâhim, **Teknûlûciyâ'l-İttisâlâti'l-Muâsira (eş-Şahsiyye ve'l-İdâriyye ve Nuzumü'l-Ma'lûmât)**, s. 227.

¹⁵ De Fleur, Melvin-Rokeach, Sandra Ball, **Nazariyyâtü Vesâilü'l-İ'lâm**, (ter. Kemâl Abdürraûf), 4. bs., ed-Dâru'd-Devliyye Li'l-İstismârâti's-Sekâfiyye, Mısır, s. 458.

Uydudan Yayın Yapan İletişim Şebekelerinin Özellikleri:¹⁶

Emniyet: İletişim mesajı alıcıya uydu vasıtasıyla emniyet içerisinde ulaşır.

İtimat Edilebilirlik: Uydu vasıtasıyla verilen iletişim hizmeti devamlı ve kesintisiz olduğundan hizmet alanların ona itimat etmeleri mümkündür.

Mesajı Hatasız ve Eksiksiz İletme: Uydu yardımıyla iletişim, gönderilen mesajı tam ve eksiksiz olarak iletir.

İşlevsellik: Uydu iletişimi işlevsel bir hizmettir. Çünkü masrafı azdır ve her çeşit katılımcıya uygun olduğundan katılımı kolaydır.

Kapsayıcılık ve Küresellik: Uydular dünyayı küçük bir köy haline getirmiştir. Uydu iletişimi herkesin ulaşabileceği yeredir.

3.1.2.2. İnternet¹⁷

İnternet, elektronik bilgiler açısından ibarettir. 1966 yılında ABD Savunma Bakanlığı'na hizmet etmesi amacıyla kurulmuş, 1984'te ise eğitim ve ticaret gibi sivil amaçlara hizmet etmek üzere geliştirilmiştir. İnternet, uydular aracılığıyla dünya üzerindeki bilgisayarları birbirine bağlar. Fiber optik kablolar ise bilgisayarları birbirine bağlar. İnternetin yaygınlık kazanmasının sebebi, kısaca www şeklinde yazılan küresel web ağının geliştirilmesidir. Böylece internet hizmeti sunmada web işlevsel ve ana araç konumuna gelmiştir.

İnternetin Sağladığı Hizmetler:¹⁸

İnternet, birey ve toplum açısından son derece önemli bir takım hizmetler sunar. Söz konusu hizmetlerin bazılarını amaçlarıyla birlikte açıklamaya çalışacağız:

¹⁶ Ebû Urkûb, **a.g.e.**, s. 100.

¹⁷ el-Batal, **a.g.e.**, s. 228.

¹⁸ **A.e.**, s. 229.

Elektronik Posta (Email):

İnternet üzerindeki en yaygın iletişim hizmeti türlerinden biri sayılır ve elektronik postaları kullanıcılar arasında nakletmeye dayanır. Yazılı, işitsel ve görsel materyalleri nakletmek için geliştirilmiştir. Bu yüzden email internetin omurgası sayılır, resmi ve şahsi kurumlarda kullanılır.

3.1.2.3. Telefon¹⁹

Elektrik akımı vasıtasıyla sesi aboneler arasında nakletmek üzere hazırlanmış cihazdır. Günümüzde dünya uydular üzerinden iletişim gerçekleştiren küresel bir telefon şebekesine sahiptir. Aynı anda işitilen sözün işiten üzerindeki tesirinin yazılı sözden daha büyük olduğu açıktır.

Telefonla İletişimin Ayırt Edici Özellikleri:

Dünya genelinde bütün aboneleri birbirine bağlar.

Zaman, çaba ve paradan tasarruf sağlar.

İletişimin hızlı ve kaliteli olmasını temin eder.

Telefonla İletişimin Kusurları:

Bazı yabancı diller zor anlaşılır.

Telefon iletisi güvenilir değildir ve resmi olarak tanınmaz.

3.1.2.4. Cep Telefonu²⁰

Cep telefonu kablosuz bir iletişim aracı olup sabit telefonlardan geliştirilmiştir. Kullanıcının sesi, sabit ve hareketli görüntüyü nakledebilmesi için abonelerin

¹⁹ ez-Zâhir-Teyyim, a.g.e., s. 130.

²⁰ A.e., s. 117.

ihtiyaçlarına uygun olacak şekilde bazı iyileştirmeler yapılarak sabit telefonların yerini almıştır. Sesi ve görüntüyü nakleden bir cihaz olup bir sabit kamera, mikrofon ve hoparlör eklenmek suretiyle telsizlerin modüle edilmiş şeklidir. Böylece kişiler arasında uydu aracılığıyla doğrudan ses ve görüntü nakline imkân sağlanmıştır. Sabit telefonun ayrıcalıklarına ek olarak cep telefonu kolay taşınabilen ve her yere götürülebilen bir cihazdır. Cep telefonu vasıtasıyla bir bilgisayardan diğerine veri gönderilebilir.

3.1.2.5. Faks

Bir telefonla donatılmış veya telefona bağlanmış bir cihaz olup bir metin mesajını veya sabit resmi gönderici cihazdan alıcı cihaza aslının aynısı olan bir kopya şeklinde gönderir. Bu şekliyle faks, fotokopi makinasına benzer.²¹ Faks, haberleri haber ajanslarından basılacakları yerlere göndermede ve hava durumuna dair haberlere ulaşmada kullanılır.²²

Faksla İletişimin Ayırt Edici Özellikleri:

Mesajın hızla nakledilmesi,

Resmi makamlar tarafından tanınan güvenilir mesaj,

Mesajın göndericinin el yazısıyla nakledilebilmesi,

Alıcının mesajı eksiksiz bir şekilde alması...

3.1.2.6. Teleks²³

Tıpkı telefon sistemi gibi, aboneleri birbirine bağlayan bir cihazdan ibarettir. Ancak sesli değil, yazılı iletişim sağlar. Gönderici kendi cihazı üzerinde bir telgraf

²¹ ez-Zâhir-Teyyim, a.g.e., s. 117; el-Mübeyyızayn, Abdurrahmân Muhammed, **Vesâilü'l-İttisâl (İ'lâm, Alâkâtün Âmme, Diâyetü İ'lân, İttisâlâtü Tevâsul)**, Dâru'l-Bereke, 1421 h./2001, s. 83.

²² Ebû Urkûb, a.g.e., s. 107.

²³ el-Mübeyyızayn, a.g.e., s. 75, 78.

yazıp onu doğrudan alıcı cihaza gönderir. Böylece sisteme dâhil olan abone dünyanın her yeriyle iletişim sağlayabilir. Teleksle iletişimin ayırt edici özelliği, göndericinin mesajı göndermeden önce telgrafın harf ve rakamlarının doğru yazılıp yazılmadığını görebilmesidir.

3.1.2.7. Ses Kaseti²⁴

Sesli iletişim araçlarından olup radyo gibi işitme duyusunu kullanır.

Çağdaş iletişim araçlarından başta gelenlerini sunduktan sonra onları inceleyen kişi, söz konusu araçların birbiriyle iç içe geçmiş durumda olduğunu görecektir. Bu araçlardan her biri aslen uydulara dayanmaktadır. O halde iletişim araçlarının belkemiği uydulardır.

3.2. GELENEKSEL İLETİŞİM ARAÇLARIYLA ŞAHİTLİK

Çağdaş iletişim araçlarıyla şahitlikten söz etmeden önce geleneksel araçlarla şahitliğin nasıl yerine getirildiğini açıklamak gerekmektedir. Bunlar dille şahitlik, işaretle şahitlik ve yazıyla şahitliktir.

3.2.1. Dille Şahitlik

Dille şahitlik, diğer bir ifadeyle sözle şahitlik şahitliğin edasında asıl olan yöntemdir. Şahitliği tahammül eden kişinin, gerektiğinde onu sözle eda etmesi şarttır. Fakihler arasında üzerinde görüş birliği olan tek yöntem budur. Şahitliğin sözle edasının mümkün olmadığı haller dışında başka bir yonteme başvurulamaz. Fakihlerin, şahitliğin edası hakkındaki yöntemlere dair görüşlerini araştırırken şahitliğin dille edasına has bir ifadeye rastlamadım. Çünkü bu herkes tarafından kabul edilen bir husustu ve buna dair bir görüş ayrılığı bulamadım. Fakihler,

²⁴ Ebû Urkûb, a.g.e., s. 253.

şahitliğin sözle edasının mümkün olmadığı haller dışında şahitliğin edasında işaretle ve yazıyla şahitlik gibi başka yöntemlere temas etmemişlerdir. Fakat konuşma ve söz söyleme kudretinin bulunduğu hallerde şahitliğin sadece dille eda edileceğini ifade etmişlerdir.

Fakihlerin şahitlik konusundaki bazı ifadelerine bakılacak olursa bunun sözle yerine getirilmesini şart koştukları görülür. Bazı fakihler sadece “şahitlik ederim” sözüyle şahitliğin eda edilebileceği görüşünü ileri sürerken, kimileri de “biliyorum” ve “kesin olarak eminim”²⁵ gibi sözlerle de eda edilebileceğini kabul etmişlerdir. Bununla birlikte fakihler bütün hallerde edanın sözle olması şartını ileri sürmüşlerdir. Sözle olmayan hiçbir şahitlik, dilsizin boşaması ve köle azat etmesinde olduğu gibi zaruret olmadıkça kabul edilmez.²⁶

Fakihlerin cumhuru, dille şahitlik konusunda icma etmişlerdir. Onların, şahitliğin edasında “şahitlik ederim” sözünü şart koşmaları, şahitliğin sadece dille eda edilebileceği ve ancak zaruret halinde bundan başka bir yöntemin kullanılabilmesi konusunda en büyük delildir.²⁷

Dille şahitliğin, başka yöntemlerde olmayan bir takım hikmetleri ve yararları vardır. Örneğin, şahidin mahkeme huzurunda şahitliğini sözle eda etmesi, hâkimin onun kişiliği ve konuşma yöntemi hakkında bilgi sahibi olmasını sağlar. Şahitliğinde samimi ve sözünde sadık oluşu veya yalancı oluşu hâkim huzurunda ortaya çıkar. Yalancı olan şahidin şaşkınlığı ve yalanının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Elbette bütün bunlar hâkimin zekâsına, kişiliğine ve mahkemedeki şahidi ve onun sözlerini kontrol edebilme gücüne bağlıdır. Şahitliğin dille edası, ister Allah hakları ister kul hakları olsun bütün haklarda kabul edilen bir husustur.

Yukarıda Anlatılanları Şöyle Özetleyebiliriz: Fakihler, şahitliğin dille edasının asıl olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. Aralarındaki görüş ayrılığı bizzat şahitlik lafzındadır, yoksa “şahitlik ederim” sözünü söylememek ve şahitliğe karışabilecek ihtimal hakkında ihtilaf yoktur. İnâye’de şu ifade geçmektedir: “Bizim delilimiz şudur ki işaret, başka anlamlara ihtimali olması

²⁵ Bu konu şehadetin rükünleri bölümünde geçmiştir. Bkz. s. 27 vd.

²⁶ el-Mevvâk, a.g.e., VI, s. 154; en-Nevevî, el-Mecmû’ (Tekmiletü’l-Mutî), XX, s. 226; İbn Kudâme, el-Muğnî, XII, s. 64.

²⁷ el-Kâsânî, a.g.e., VI, s. 273; İbn Âbidîn, a.g.e., V, s. 462; el-Cemel, a.g.e., XI, s. 10.

sebebiyle şüpheden ari değildir. Hadler ise şüpheler sebebiyle düşer.”²⁸ “Şahitlik ederim” sözünün yerine “biliyorum” ve “kesin olarak eminim” gibi sözleri söyleyen kişinin şahitliği reddedildiğine göre, sözle yapılmayan şahitliğin reddi evladır.

3.2.2. İşaretle Şahitlik

İşaretle yapılan şahitliğin hükümlerine geçmeden önce, işaretin sözlük ve terim anlamlarını vermek gerekir.

İşaret kelimesi sözlükte ima ile eş anlamlıdır, ima işareten daha dar anlamlıdır. Çünkü imada sadece başın kullanılması kastedilir. Oysa işaret, kavramanın gereğini yerine getirmek için baş, el, göz veya kaş gibi organlardan birinin kullanılması gerekir.²⁹

İşaretin tanımıyla kastedilen, işaretin müstakil bir iletişim vasıtası olarak tanımlanmasıdır, yoksa lafzın kendisinin tanımı değildir. İlk dönem fakihleri işaret diline ilmi bir çerçevede değinmemişlerdir. Bu dile ancak konunun uzmanı olan çağdaş bilim adamları değinmişlerdir. İşaret dili konusunda onların getirdikleri bazı tanımlar şunlardır:

İşaret dili; konuşulan dilin temel özelliklerini taşımakla birlikte farklı bir şekilde nakledilen dildir.³⁰

İşaret dili; anlaşabilmek için el hareketlerine dayanan dildir.³¹

İşaret dili; bir takım imalar ve el işaretlerinden oluşan bir dil olup sağır ve ağır işitenler tarafından kullanılır. Ayrıca kulakları işiten insanlar da sağır ve ağır işitenlerle iletişim sağlamak için işaret dilini kullanırlar.³²

İşaret diline dair bu tanımlardan sonra işaretin de dil gibi olduğu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu dil, özel ihtiyaç sahiplerinin kullandıkları müstakil bir

²⁸ el-Bâbertî, **a.g.e.**, IV, s. 293.

²⁹ ez-Zebîdî, **a.g.e.**, I, s. 480; İbn Manzûr, **a.g.e.**, XV, s. 415.

³⁰ Chomsky, **el-Lüga ve Müşkilâtü'l-Ma'rife**, III, s. 6.

³¹ Umer, Ahmed Muhtâr Abdülhamid, **Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra**, Âlemü'l-Kütüb, 1429 h./2008, III, s. 2020.

³² Müellifin ve Ulemâ ve Müessesât, **el-Mevsûatü'l-Arabiyyetü'l-Âlemiyye**, 2. bs., Müessesetü A'mâli'l-Mevsûa, Riyad, el-Müessese, 1999, 1.

dildir. Bu kişiler işaret dilini özel okullarda öğrenip onunla kendilerini en iyi şekilde ifade etmektedirler. Hatta bu dil öyle bir hale gelmiştir ki sözel dillerin maruz kaldıkları gibi bazı hatalar dışında, kendini ifade etmede hiçbir hata ve anlatma eksikliği taşımazlar.

Mahkemede şahitliğin eda edilmesinin esasını teşkil eden dille şahitlikten sonra ikinci derecede olan işaretle şahitlik gelmektedir. İşaretle şahitlik dilsiz tarafından kullanılabilmesi gibi konuşabilen biri tarafından da kullanılabilir. O halde kabul edilen işaret nedir, reddedilen işaret nedir, işaret ne zaman kabul edilir?

3.2.2.1. Konuşabilen Kişinin İşareti

3.2.2.1.1. Konuşabilen Kişinin İşaretle Şahitlik Yapması

Fakihler, konuşabilen kişinin işaretle şahitlik yapmasının kabul edilemeyeceği konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü konuşabilen bir kişi “şahitlik ederim” sözünü söyleyebilir ki bu söz fakihlerin çoğunluğuna göre şahitliğin rüknüdür. Dilsizin yapacağı şahitliğin kabulü veya reddi konusunda ihtilaf ettiklerine göre, konuşabilen kişinin işaretle yapacağı şahitliğin kabul edilmeyeceği açıktır.³³

3.2.2.1.2. Konuşabilen Kişinin, Alışveriş ve Kendi Aleyhine İkrar Gibi Durumlarda İşaretle Şahitliği

Fakihler bu hususta iki guruba ayrılmışlardır:

Birinci Gurup: Hanefiler, Şafiler ve Hanbelilerden oluşan cumhura göre böyle bir şahitlik lağiv (boş söz) sayılır ve kabul edilmez. Çünkü şahidin konuşabilme kudreti vardır.³⁴

³³ İbn Nüceym, *el-Bahru’r-Râik*, VII, s. 77; el-Kâsânî, *a.g.e.*, VI, s. 268; en-Nevevî, *Ravzatü’t-Tâlibîn*, VIII, s. 219; eş-Şirbînî, *el-İknâ’*, II, s. 632; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XII, s. 64; İbn Abdilberr; *el-Kâfi*, II, s. 899.

³⁴ İbn Nüceym, *el-Bahru’r-Râik*, VI, s. 287; Ali Haydar, *a.g.e.*, I, s. 63, IV, s. 97; Şebrâmelsî, *Hâşiyetü Şebrâmelsî (Nihâyetü’l-Muhtâc içinde)*, VIII, s. 81; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, s. 412; el-Behûtî, *Keşşâfü’l-Kinâ’*, III, s. 105.

İkinci Gurup: Cumhurun aksine Malikilere göre kendi aleyhine yapacağı ikrarında, alışveriş işlemlerinde ve işaretle yapılabilecek bütün akitlerde konuşabilen kişinin işareti makbuldür. Bundan sadece nikâh akdini istisna etmişlerdir. Malikiler bütün bu işlemlerde konuşabilen kişinin işaretini konuşması gibi geçerli saymışlardır.³⁵

Bu konudaki ihtilaf, konuşabilen kişinin işaretinin kabul edilmesine ne derece ihtiyaç olduğundan kaynaklanmaktadır. Dilsiz olanın işaretinin kabulü ihtiyaç ve zaruretten dolayıdır, çünkü konuşma kudreti yoktur. Sonra acaba işaret kesin bilgi mi yoksa ihtimalli bilgi mi ifade eder? Bu konuda âlimler iki guruba ayrılmış ve her gurup kendi delillerini ileri sürmüştür.

Deliller:

Birinci Gurubun Delilleri: Cumhur, konuşabilen kişinin yapacağı işaretin reddi konusunda akıl delilini öne sürmüşlerdir. Şöyle ki dilsizin işaretinin kabulü zaruret gereğidir. Oysa konuşabilen kişinin işaretinin kabulü için bir zaruret yoktur. Çünkü işaret yerine diliyle aynı şeyi ifade edebilir.³⁶

Aynı zamanda işaret kesin bilgi değil, ihtimalli bilgi ifade eder. İhtiyaç olmadan da kesin bilgi ifade eden şey bırakılıp yerine ihtimalli bilgi ifade eden şey kullanılmaz.³⁷

İkinci Gurubun Delilleri: Malikiler, konuşabilen kişinin işaretinin kabulü hususunda kıyas delilini ileri sürmüşlerdir. Malikiler konuşabilen kişinin işaretini yazısına kıyas ederek şöyle demişlerdir: Aralarındaki ortak yönün meramı anlatma olması bakımından konuşabilen kişinin işareti de yazması gibidir. Nasıl ki yazı, onu okuyana meramı anlatıyorsa işaret de aynıdır.³⁸

Nihâyetü'l-Muhtâc'da şu ifade geçmektedir: “Boşamaya niyet etmiş ve herkese meramını anlatmış olsa bile konuşabilen kişinin işaretle yapacağı boşama lağivdir. Bir görüşe göre meramı anlatması bakımından, yapılan kinâye de yazı gibidir. Bu görüş reddedilerek denilmiştir ki işaret meramı anlatmak için icat edilmiş bir şey olmamakla birlikte konuşabilen kişinin yapacağı işaretle meramını anlatması

³⁵ ed-Desûkî, a.g.e., III, s. 399; en-Nefrâvî, a.g.e., III, s. 949.

³⁶ el-Behûtî, Keşşâfû'l-Kinâ', V, s. 39.

³⁷ İbnü'l-Hümâm, a.g.e., VII, s. 399; ez-Zerkeşî, a.g.e., III, s. 399.

³⁸ er-Ramlî, a.g.e., VI, s. 435.

nadirdir. Oysa yazı, konuşma gibi meramı anlatmak için icat edilmiş harflerden oluşur.”³⁹

Yukarıdaki ifadeden anlaşıldığına göre bu delil kıyas meal-fârik olması sebebiyle reddedilmiştir. Çünkü konuşabilen kişinin işareti, yazının aksine meramı anlatmak için konulmamıştır. Oysa yazının harfleri ve simgeleri meramı anlatmak içindir.

Tercih:

Her gurubun delillerini ortaya koyduktan sonra kanaatımıza göre tercihe şâyân olan görüş, ihtiyaç duyulması halinde konuşabilen kişinin işaretinin de kabul edilmesidir. Çünkü pek çok konuda işaret ibarenin yerine geçmektedir. Elbette söz ve onun yerine geçen yazı veya işareten amaçlanan şey meramı anlatmaktır. Bu hangi araçla gerçekleşirse gerçekleşsin kabulüne engel teşkil etmez. Örfte pek çok işaretin meramı anlatmak için konuşanlar tarafından kullanıldığı görülmektedir. Örfün muteber kabul ettiği şey de muteberdir. Satım akdinde, özellikle de muâtât⁴⁰ olarak bilinen akitte işaretle amel edilmiştir.⁴¹ Akitler arasında bu bakımdan bir üstünlük yoktur. Yalnız nikâh akdi bu kuralın dışındadır. Çünkü nikâh akdinin hem bir kudsiyeti vardır hem de doğuracağı sonuçlar çok önemlidir. Bu yüzden nikâh akdinde ihtiyat şarttır.

3.2.2.2. Dilsizin İşaretle Şahitliği

Şahitler ile ilgili hükümler bahsinde bu husustan söz edilmişti.⁴²

3.2.3. Yazılı Metinler Üzerinden Şahitlik

Mahkeme önünde şahitliğin eda edilme yollarından birisi de yazıdır. Bazen şahit şahitliğini sözle yerine getirir. Sözle bunu yapması mümkün değilse işaretle

³⁹ er-Ramlî, a.g.e., VI, s. 435.

⁴⁰ Muâtât akdi; alış-verişten oluşan fiili bir akit sığası olup sözlü bir ifade olmaksızın müşterinin malı alması, satıcının satması şeklinde cerayan eder.

⁴¹ en-Nevevî, el-Mecmû' (Tekmiletü'l-Mutî), IX, s. 162.

⁴² Bkz. s. 67 vd.

yapar. Yazıyla şahitliğe gelince, şahitliğin yerine getirilmesinde çok önemli bir araçtır. Şöyle ki insan bazen kendi yazısına dayanarak şahitlik edebildiği gibi, bazen de bir olaya şahit olarak onu tahammül eder ve bu şahitliği eda etmesi gerektiğinde onu yazıyla yazar ve yargı makamlarına gönderir. Bu durumda yazdığı yazı, sözü yerine geçer. Acaba şahitlik nasıl ve ne zaman yazıyla eda edilir, kimin ve hangi şartlarda bu şekilde yapacağı şahitlik kabul edilir?

Kitâbetin (Yazının) Sözlük Anlamı:⁴³ Kitâbet, “ke-te-be” fiilinin mastarıdır. Kitâb; içerisine yazı yazılan şey olup şu anlamlara gelir:

Tevrat: Zeccâc, yüce Allah’ın “**Kendilerine kitap verilenlerden bir grup, bilmiyorlarmış gibi Allah’ın kitabını arkalarına attılar**”⁴⁴ kavli hakkında şu yorumu yapmıştır: Yahudilerden bir grup Tevrat’ı arkalarına attılar.⁴⁵

Farziyet ve vaciplik:⁴⁶ Yüce Allah şöyle buyuruyor: “**Sizden birine ölüm gelip çıktığı zaman geriye bir mal bırakmışsa vasiyet ona yazıldı, yani farz kılındı.**”⁴⁷

Hüküm:⁴⁸ Hadiste şöyle gelmiştir: “Elbette aranızda Allah’ın kitabıyla hüküm vereceğim.”⁴⁹

Yazı anlamına gelen kitâbet, sözü alfabe harfleriyle resme dökmektir.⁵⁰ Yukarıda sayılan bütün anlamlardan maksat da işte bu anlamdır.

Eski ve yeni olsun hiçbir İslam hukukçusu, ispat delillerinden biri olarak yazı hakkında özel bir tanım yapmamıştır. İslam hukukçuları, şeriatın tanıdığı ispat delillerinden biri olarak yazı hakkında ihtilaf etmiş, kimi onu delil kabul ederken kimi de etmemiştir. Bununla birlikte onlar yazıyı bazı vasıfları yönünden tanımlamışlardır. Fıkıh kitaplarında bunu gösteren lafızları şöyle sayabiliriz: Sakk, hüccet, mahdar, sicil, vesika... Yazının tanımı, söz konusu lafızların delâlet ettiği mânâlardan türetilmiştir.

⁴³ ez-Zebîdî, **a.g.e.**, IV, s. 100; İbn Manzûr, **a.g.e.**, I, s. 698, 700.

⁴⁴ Bakara 2/101.

⁴⁵ er-Râzî, **Tefsîru İbni Ebî Hâtim**, I, s. 184.

⁴⁶ es-Sa’lebî, **el-Keşfü ve’l-Beyân**, II, s. 56; el-Kattân, İbrâhim, **Teyşîru’t-Tefsîr**, Amman, 1402 h./1982, I, s. 153.

⁴⁷ Bakara 2/180.

⁴⁸ en-Nevevî, **Şerhu Sahîhi Müslim**, XI, s. 206.

⁴⁹ Müslim, Hudûd, 5.

⁵⁰ el-Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali, **et-Ta’rîfât**, thk. İbrâhim el-Ebyârî, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 1405 h., s. 133.

Kitâbetin Terim Anlamı: Hakların ve ispat anında başvurulmak üzere haklara ilişkin hususların tevsikinde dayanılan yazıdır veya ihtiyaç anında başvurulmak üzere mutata yöntemle hakları tevsik eden yazıdır.⁵¹

Kitâbetin Meşruluğu: Yazı meşru bir delil kabul edilmiştir. Kitap ve Sünnet onun meşru olduğunu ortaya koymaktadır.

Kitap Delili: Yüce Allah şöyle buyuruyor: “**Ey iman edenler, belirli bir süre kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu yazın, aranızda bir yazıcı onu adaletle yazsın!**”⁵²

Yüce Allah bu ayette yazmayı emretmektedir. Bunun sebebi hakları korumak ve hak konusunda şüpheyi ortadan kaldırmaktır. Hatta bazı fakihler, şahidin şahit olduğu hakkı unutmaya korkusu olursa yazmanın vacip olduğunu söylemişlerdir.⁵³

Sünnetten Deliller:

1- Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle anlatıyor: “**Hz. Peygamber (s.a.) Rumlara mektup göndermek istediğinde dediler ki onlar ancak mühürlenmiş mektupları okurlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) gümüş bir mühür edindi. Sanki onun beyazlığını görür gibiyim! Mührün üzerinde Muhammed Allah’ın elçisidir, yazılıydı.**”⁵⁴

2- Enes (r.a.) şöyle anlatıyor: “**Hz. Peygamber (s.a.) Kısra’ya, Kaysar’a, Necâşi’ye ve her hükümdara mektup yazıp onları yüce Allah’a davet etti.**”⁵⁵

Yazı, kabul edilen meşru bir delildir. Yoksa Hz. Peygamber (s.a.), onlara mektup yazmakla kâfir hükümdarlara delil göstermezdi. Çünkü İslam’a davette yazıyla kâfirlere delil göstermek dinin aslıdır. Bu hususta yazı muteber olmasaydı Hz. Peygamberin (s.a.) mektupları hükümdarlar karşısında delil olmazdı. Buhârî bu hususta bir başlık açmıştır ki böylelikle yazının delil oluşu sabit olmuştur.⁵⁶

⁵¹ ez-Zuhaylî, Muhammed Mustafa, **Vesâilü'l-İsbât Fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye Fî'l-Muâmelâti'l-Medeniyye ve'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye**, Mektebetü Dâri'l-Beyân, Dimâşk, Beyrut, 1402 h./1982, II, s. 417.

⁵² Bakara 2/282.

⁵³ es-Sa'dî, **a.g.e.**, s. 118.

⁵⁴ Buhârî, Ahkâm, 15.

⁵⁵ Müslim, Cihâd ve Siyer, 27.

⁵⁶ İbn Hacer el-Askânî, **Fethu'l-Bârî**, XIII, s. 144; en-Nevevî, **Şerhu Sahîhi Müslim**, XII, s. 113.

3.2.3.1. Yazılı Metinler üzerinden Şahitliğin Kısımları

İster dilsiz ister konuşabilen biri olsun bir kişi yargı makamına yazılı bir şahitlik sunarsa şahitliği kabul edilir mi? Bir şahıs kendi yazısına dayanarak şahitlik etmek üzere yargı önüne çıkarsa hüküm ne olur? Bu meselede iki şekil vardır. Birincisi yazıya dayanarak şahitlik etmek, ikincisi ise yazıyla şahitlik etmektir. Bu şekillerden her birinin mahiyeti nedir ve ne zaman kabul edilir?

3.2.3.1.1. Yazıya Dayanarak Şahitlik

Yazıya dayanarak şahitlik veya fakihler tarafından bilinen adıyla el yazısına dayanarak şahitlik; mükellefin ikrarını veya şahitliğini yazması, sonra da eda vaktinde hâkimin huzuruna gidip “bu benim şahitliğimdir ve bu benim el yazımdır” demesidir. Şahidin burada olayı zikredip zikretmemesi veya “bu filanın el yazısıdır” diyerek şahitlik etmesi arasında hiçbir fark yoktur. Bu açıklamadan ortaya çıktığına göre yazıya dayanarak şahitlik üç çeşittir.⁵⁷

Birincisi; İkrar Edenin Yazısına Dayanarak Şahitlik: Şahidin, ikrar edenin yazısına dayanarak şahitlik edip “bu filancanın kendi aleyhine ikrarıyla yazdığı yazıdır” demesidir. Bazı âlimler, kişinin kendi aleyhine ikrarının kabul edildiği her yerde bu türden şahitliğin caiz olduğu görüşünü benimsemişlerdir.⁵⁸

İkincisi; Şahidin Yazısına Dayanarak Şahitlik: Tali şahidin, şahitliği yazıyla yani asıl şahidin hattıyla aslın yerine yüklenmesidir. Burada asıl şahidin mahkemede bulunmaması ve şahidin adil olması şartı aranır.⁵⁹

Üçüncüsü; Şahidin Kendi Yazısına Dayanarak Şahitliği: Şahidin kendi yazısına dayanarak şahitlik edip ister meseleyi zikretsin ister zikretmesin “işte şahitliğim burada yazılıdır” demesidir.

⁵⁷ İbn Cüzeyy, **a.g.e.**, s. 205.

⁵⁸ el-Karâfi, **ez-Zehîra**, X, s. 156.

⁵⁹ el-Mevvâk, **a.g.e.**, VI, s. 188; ed-Desûkî, **a.g.e.**, IV, s. 192.

İkinci ve üçüncü çeşit şahitlikler fakihler arasında ihtilaflıdır. Bu konuyu şahidin kendi hattı veya başka bir şahidin hattına dayanarak yapacağı şahitlik olsun “yazıya dayanarak şahitlik” başlığı altında ele alacak ve her kısmın şartlarını ve hükümlerini ayrı ayrı ele alacağız. Yazıya dayanarak şahitlik konusunda fakihler iki guruba ayrılmışlardır.

Birinci Gurup: Yazıya dayanarak şahitliğin kabul edilmeyeceğini savunan Hanefilerdir.⁶⁰

İkinci Gurup: Yazıya dayanarak şahitliğin kabul edileceğini savunan Malikiler, Hanbeliler, bir vecihte Şafilere ve bazı Hanefilerdir.⁶¹

Şafilere, şahitliğin kabulü için şahitlik edilen olayın hatırlanmasını ve başka bir şahıstan yazı yoluyla şahitliği tahammül etmişse asıl şahitlerin mahkemede bulunmamasını şart koşmuşlardır.⁶²

Deliler:

Birinci Gurubun Delilleri: Hanefiler, yazıya dayanarak şahitliğin kabul edilemeyeceği konusunda akıl delilini ileri sürerek şöyle demişlerdir: Yazılar birbirine benzer, bundan dolayı yazıyı yazan kişinin yazıları birbirinden ayırması zor olur.⁶³ Yazı sahteciliğe maruz kalabilir, özellikle de bu zanaatın erbabı olan bir takım günahkârlar tarafından sahtecilik yapılabilir.⁶⁴ İnsanın, olayı hatırlamaksızın sadece bir yazıya dayanarak şahitliğini eda etmesi caiz olmaz. Çünkü söz konusu yazı denemek için yazılmış, sonra da onu yazan niçin yazdığını unutmuş olabilir.⁶⁵

Hanefiler, yazıya dayanarak yapılan şahitliğe dair bazı şekilleri yukarıdaki hükümden istisna etmişlerdir. Söz konusu durumlar şöyle sıralanabilir:

⁶⁰ İbn Nuceym, **el-Bahru'r-Râik**, VII, s. 13.

⁶¹ İbn Mâze, Mahmud b. Ahmed b. es-Sadr eş-Şehîd en-Neccârî Burhanüddin, **el-Muhîtu'l-Burhânî**, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, t.y., VIII, s. 479; et-Tesûlî, **a.g.e.**, I, s. 125, 144, 170; es-Sâvî, **Bülgatü's-Sâlik**, IV, s. 124; eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, IV, s. 399; es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddin, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir Fî Kavâidi ve Fürûi Fikhi's-Şâfiyye**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., s. 507; İbn Kudâme, **el-Muğni**, XII, s. 23; el-Behûtî, **Şerhu Müntehe'l-İrâdât**, III, s. 535.

⁶² ed-Dimyâtî, **a.g.e.**, IV, s. 270.

⁶³ Şeyhîzade, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman el-Gelîbîlî, **Mecmeu'l-Enhur Fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur**, thk. Halil İmran el-Mansur, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419 h./1998, I, s. 311; eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, IV, s. 399; İbn Kudâme, **el-Muğni**, XI, s. 470.

⁶⁴ eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, IV, s. 399; İbn Kudâme, **el-Muğni**, XI, s. 470.

⁶⁵ İbn Âbidîn, **a.g.e.**, V, s. 470; eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, IV, s. 399.

- Ölmüş Tüccarın Defterinde Yazdığına Dayanarak Şahitlik:

Bu, tüccarların insanlara ait olan kendileri üzerindeki bazı hakları yazmış oldukları defterlere dayanarak şahitlik etmektir. Burada yazıyı deneme kastıyla yazmak söz konusu olmaz. Çünkü tüccarın, olmayan bir borcunu yazması mümkün değildir. Bu durumda şahitlik zaruretten dolayı caiz olmuştur. Çünkü alışverişlerin çoğu şahitler olmadan yapılır. Böyle bir durumda şahitlik kabul edilmezse insanların hakları zayi olur.⁶⁶

- Oğulun, Babasının Yazısına Dayanarak Şahitliği:

Babası ölen bir oğul, babasının yazmış olduğu bir yazı bulsa, yazının babasına ait olduğundan ve tahrif ve sahteciliğe maruz kalmadığından kesin bir şekilde emin olmak şartıyla bu yazıya dayanarak şahitlik edebilir. Çünkü oğul, her hususta babasının varisidir.⁶⁷

İkinci Gurubun Delilleri: Malikiler ve Hanbeliler, yazıya dayanarak yapılan şahitliğin kabul edileceği konusunda nass, kıyas ve akıl delillerini ileri sürmüşlerdir.

Nass Delilleri: Yazının delil olduğunu gösteren naslar bu hususta delil gösterilebilir. Şöyle ki yazı tevsik için kabul edilmiştir ve hastalık, yolculuk ve ölüm gibi sebeplerden dolayı şahidin mahkemede bulunamaması halinde onun yerine ikame edilmiştir. Yazının bir faydası olmasaydı hakkındaki naslar abes yere gelmiş olurdu. Yüce Allah'ın abesle işigali ise muhaldir. Tefsirlerde şöyle bir ifade geçmektedir: “Zikredilen adaletle adil olduğu bilinen birinin hattıyla yazılmış bir belge bulunursa, yazının sahibi ve şahitler ölmüş olsalar bile o belgenin gereği yapılır...”⁶⁸ Bazı tefsirciler, unutmak ve hakların böylelikle zayi olması korkusuyla özellikle de üzerinden uzun zaman geçen olaylarda şahitliğin yazılması gerektiği görüşünü benimsemişlerdir.⁶⁹

⁶⁶ İbn Âbidîn, a.g.e., V, s. 601.

⁶⁷ A.e., IV, s. 493; en-Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, VIII, s. 144.

⁶⁸ es-Sa'dî, a.g.e., s. 118.

⁶⁹ A.e., s. 118.

Kıyas Delilleri: Bu görüşü savunanlar birkaç yönden kıyası delil göstermişlerdir:

1- Bu durumu, işitmeyle yapılan şahitliklerde âmânın şahitliğinin kabul edilmesine kıyas etmişlerdir.⁷⁰ Sesler birbirine benzemesine rağmen, sesleri birbirinden ayırabildiği sürece âmânın konuşulan sözler konusunda şahitliğinin kabulü fakihlerin çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. Seslerdeki benzeşme yazıdakinden daha büyüktür. Yazıların birbirine benzemesinden dolayı yazıya dayanarak yapılan şahitliği reddetsek âmânın konuşulan sözler konusundaki şahitliğini de reddetmek gerekir ki cumhur bu görüşü dile getirmemiştir.⁷¹

2- Bu durumu şahitliğe dayanarak yapılan şahitliğin kabulüne kıyas etmişlerdir. Şöyle ki hastalık, yolculuk müddeti kadar veya daha uzun süren gaiplik, ölüm veya korku sebebiyle asıl şahit mahkemede bulunamazsa tali şahidin yapacağı şahitlik kabul edilir. Yazı da gaip olan şahidin yerine geçtiğine göre zarurettten dolayı yazıya dayanarak yapılan şahitlik de kabul edilir.⁷²

3- Bu durumu, hâkimin bir başka hâkime gönderdiği yazının kabul edilmesine kıyas etmişlerdir.⁷³ Bir hâkim, kendi yetki alanı dışında kalan bir yerdeki başka bir hâkime ister bir dava, ister bir hüküm hakkındaki şahitlikle ilgili bir yazı gönderse yazısı kabul edilir. Hal böyle olunca ister şahidin kendi yazısı, ister mahkemede olmayan kişinin ikrarını belirten yazı, ister herhangi bir hakkı ikrar eden birinin yazısı olsun yazıya dayanarak yapılan şahitliğin kabul edilmesi evlâdır.

4- Bu durumu, hadisçilerden ve halifelerin ve hükümdarların valilerine yazmış oldukları mektuplardan hadis rivayetinin cevazına kıyas etmişlerdir.⁷⁴ Şöyle ki kitaplardan nakil yaparak onları müelliflerine isnat etmek, ravilerin yazdıkları eserlere dayanarak hadis rivayet etmek, hiç kimse inkâr etmeksizin halifelerin ve yöneticilerin kendi memurlarına göndermiş oldukları yazıların kabulü caizdir. Buna bağlı olarak bir takım dini ve dünyevi hususların da kabulü gerekir. Bu yüzden

⁷⁰ **Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye**, 46/316.

⁷¹ el-Mevvâk, **a.g.e.**, VI, s. 154; el-Ensârî, **a.g.e.**, IV, s. 364.

⁷² eş-Şevkânî, **es-Seylü'l-Cerrâr**, s. 778; İbn Abdilberr, **el-Kâfi**, II, s. 956.

⁷³ İbn Abdilberr, **el-Kâfi**, II, s. 956; İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelûsî el-Kurtubî ez-Zâhirî, **Merâtibü'l-İcmâ' Fi'l-İbâdât ve'l-Muâmelât ve'l-İ'tikâdât**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., s. 51.

⁷⁴ el-Karâfî, **ez-Zehîra**, X, s. 160.

genellikle umumi hükümler alanına girmeyen yazıya dayanarak yapılacak şahitliğin kabulü evlâdır. Bunu kabul etmeyecek olsak sahtecilik ve hata vehmine dayanarak bütün bu hükümleri reddetmemiz gerekirdi.

5- Bu durumu, Kur'ân'ın yazılması emrine kıyas etmişlerdir. Ebû Bekir (r.a.) Kur'ân'ın yazılmasını emretmiştir. Bu da yazının insanların hafızalarından daha sağlam ve hiçbir şeyin kaybolmaması bakımından daha kullanışlı olduğunu gösterir.⁷⁵ Sabah akşam okunan Kur'ân'ın unutulması endişesiyle yazılması emredildiğine göre, aralarında şahitliğin de bulunduğu insanlar için hayati önem taşıyan bir takım şeylerin unutulmaya ve hataya çok daha açık olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden de yazıya dayanarak yapılan şahitliğin kabulü gerekir. Hatta yazı sözden daha sağlamdır. Çünkü şahit ancak hatırladığı ve kesin olarak emin olduğu zaman şahitliği yerine getirir.

Akıllı Delilleri: Sözle şahitlik, yazıyla şahitlik gibidir ve yazı şahit yerine geçer.⁷⁶ Yazıya dayanarak yapılan şahitlik zarurete binaen kabul edilmiştir. Söz konusu zaruret ise şahidin başına onun şahitliği eda etmesini engelleyen bir halin gelmesi korkusudur. Bu şahitliği kabul etmeyecek olsak pek çok hakkı geçersiz hale getirmiş oluruz, şahit ve hak sahibi de büyük bir meşakkate maruz kalmış olur. Şeriat çok önemli hedefler ortaya koymuştur ki bunlardan biri de zorluk ve meşakkati mükelleflerden uzak tutmaktır.

İkinci Gurup, Yazıya Dayanarak Yapılan Şahitliğin Kabulü İçin Bazı Şartlar Koymak Suretiyle Birinci Gurubun Delilleri Üzerine İhtiraz Kaydı Getirmişlerdir:⁷⁷

Belgenin; silinti, kazıntı ve çizinti gibi kuşku uyandıran hususları taşımaması,
Şahitlerin, yazıyı kesin bir biçimde tanımaları ve üzerinde oynama yapılmadığından emin olmaları,

Şahitlerin, yazısına dayanılarak şahitlik edilen kişinin adil biri olup şahitliğini yazıya geçirdiğini bilmeleri,

Şahitlerin, yazıyı yazan kişinin şahitlik yaptığı kişiyi tanıdığını bilmeleri,

⁷⁵ İbn Manzûr, **a.g.e.**, VIII, s. 28.

⁷⁶ ed-Deşûkî, **a.g.e.**, IV, s. 192.

⁷⁷ **A.e.**, IV, s. 193; el-Hıraşî, **a.g.e.**, VII, s. 207; eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, IV, s. 399.

Belgenin güvenli ve üzerinde oynama yapılamayacak bir yerde korunmuş olması,

Şahidin, yargı konusu olan olayın tümünü veya bazı ayrıntılarını hatırlaması,

Başka bir şahidin yazısı üzerine yapılan şahitlikte asıl şahitlerin mahkemede bulunmaması.

Tercih:

Her iki gurubun delillerini ortaya koyduktan sonra bize göre, konulmuş olan kriterler çerçevesinde yazıya dayanarak yapılan şahitliğin kabulünü savunan ikinci gurubun görüşü tercihe şâyândır. Çünkü yazı, hakları zayi olmaktan ve unutulmaktan korumak için meşru kılınmıştır. Ölüm, yolculuk ve unutkanlık şahitliğin edasına engel olan durumlardır. Bu yüzden şahidin, söz konusu durumlardan endişe ettiğinde şahitliğini yazıya dökmesi gerekir. Belgeyle oynanması ve şüphe imkânı iddiası, ikinci gurubun getirdiği kriterlerle temelsiz kalmaktadır. Günümüzdeki gelişmiş teknik sayesinde benzeşen yazılar ayrılabilmekte ve böylelikle resmi ve gayri resmi belgelerde oynama yapılıp yapılmadığı ortaya çıkmaktadır.

3.2.3.1.2. Yazıyla Şahitlik

Bunun mahiyeti şöyledir: Şahit, şahitliğini konuşmaksızın yazıyla eda eder. Acaba böyle bir şahitlik kabul edilir mi? Kabul edilmesi halinde hangi hükümlere tabi olur?

Bu konuyu inceledikten sonra görülmüştür ki fakihler, dilsizin veya dilsiz hükmünde olan kişinin şahitliği konusu dışında yazıyla şahitliğe değinmemişlerdir. Bu konu ise önceki bölümde, dilsizin şahitliğinde zikredilmişti. Orada dilsizin ister anlaşılabilir işaretleri ister yazısıyla olsun şahitliğinin kabulü yönündeki görüş tercih edilmişti. Burada bizi ilgilendiren yazıyla yapacağı şahitliğin kabulüdür. Bu konu, fakihlerin dilsizlerin şahitliğine bakış açılarındadır. Dilsizin şahitliği ve yazı üzerine şahitlik konuları hakkında söylenenlere dayanarak diyebiliriz ki fakihler yazıyla şahitliğin delil olup olmadığı hususunda iki guruba ayrılmışlardır:

Birinci Gurup: Yazıyla şahitliği kabul etmeyen Hanefilerdir.⁷⁸

İkinci Gurup: Yazıyla şahitliği kabul eden Malikiler ve Hanbelilerdir.⁷⁹

Tartışma Konusu ve İhtilafın Sebebi:

Fakihler, yazıyla ikrarın kabulü üzerinde ittifak etmiş fakat başkası hakkında yapılacak şahitlikte yazının kullanılması hakkında ihtilaf etmişlerdir.⁸⁰ Dilsizin anlaşılabilen bir işaretle veya yazıyla yapacağı şahitliği ve yazıya dayanarak yapılan şahitliği kabul edenlere göre yazıyla yapılacak şahitliği kabule bir engel yoktur. Çünkü bu hususların ortak illeti, ister şahit ister lehine şahitlik edilen kişi olsun yazıyla şahitliğinin reddedilmesi sebebiyle mükellefin içine düşeceği zaruret ve ihtiyadır. Yazıya dayanarak yapılan şahitliği ve dilsizin yazıyla yapacağı şahitliği reddederek şahitliğin kabulünde zaruret ve ihtiyaca itibar etmeyenler, şahitliği sözle tam olarak eda edebilecek olan şahitlerle yetinip yazıyla şahitliği mutlak anlamda reddetmişlerdir.

Deliller:

Birinci Gurubun Delilleri: Birinci gurup, yazıyla şahitliği kabul etmeme hususunda kıyas ve akıl delillerini ileri sürmüşlerdir. Bu gurubun delilleri, söz dışındaki şahitliğin reddi hakkında ileri sürdükleri delillerin aynısıdır.⁸¹

Kıyas Delili: Bu durum, konuşabilen kişinin “şahitlik ederim” sözü dışında dile getireceği bir ifadeyle şahitliğinin kabul edilmemesine kıyas edilmiştir. Buna göre sözsüz olarak sadece yazıyla eda edilen şahitliğin kabul edilmemesi evlâdır.⁸²

Akıl Delilleri: Söz şahitliğin rüknüdür, oysa yazıda söz bulunmaz.⁸³ Şahitliği edada kesin bilgi şartı vardır. Oysa yazı bazen ihtimal ve zanna maruz kalabilir.⁸⁴

Şahit bazen şahitliğini yazıda mânâ olarak aktarabilir. Bu da olayın hakikatini ifade etmez ve şahitliğe şüphe karıştır.

⁷⁸ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, VII, s. 77.

⁷⁹ *el-Mevvâk*, a.g.e., VI, s. 154; *en-Necdî*, a.g.e., VII, s. 591.

⁸⁰ Ali Haydar, a.g.e., IV, s. 137; *Nizâm*, a.g.e., IV, s. 166.

⁸¹ Bkz. s. 68, 103, ve 109.

⁸² *es-Serahsî*, a.g.e., XVI, s. 251.

⁸³ *el-Kâsânî*, a.g.e., VI, s. 268; Ali Haydar, a.g.e., IV, s. 313.

⁸⁴ İbnü'l-Hümâm, a.g.e., VII, s. 399; *ez-Zerkeşî*, a.g.e., III, s. 399.

Konuşamayan kişinin kendi özel işlerinde zaruretten dolayı yazı kabul edilir. Çünkü onun yerine geçecek birisi yoktur. Fakat şahitlikte, onu sözle yerine getirme kudreti olan şahitlerin bulunması gerekir.⁸⁵

İkinci Gurubun Delilleri: İkinci gurup yazıyla şahitliğin kabulü konusunda nass ve akıl delillerini ileri sürmüşlerdir.

Nass Delilleri: Yazının meşru olduğu konusunda gelen naslar ile Hanbelilerin, dilsizin yazıyla şahitliğinin kabulü hakkında delil göstermiş oldukları naslar burada da delil gösterilebilir. Çünkü bütün bu naslar yazının söz yerine geçeceğini ve hatta yazının tevil ve tahrif kabul etmeyen kesin bir şekilde olaya delâlet edebileceğini göstermektedir. Şöyle ki yazı tevsik içindir ve hastalık, yolculuk veya ölüm sebebiyle mahkemede hazır bulunamayan şahidin yerine geçer.⁸⁶ Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm'da şu ifade geçmektedir: “Yazı, hitap gibidir.”⁸⁷

Kıyas Delili: Yazıyla şahitlikten daha uygun olmadığı halde yazıya şahitlik makbuldür. Şöyle ki yazıyla şahitlikte şahit mahkemede hazır bulunur, olayı hatırlar ve şahitliğini en mükemmel biçimde yerine getirir. Ancak bunu yaparken konuşmaz, yazı sözün yerine geçer. Fakat yazıya dayanarak yapılan şahitliğe gelince, onu çoğu zaman tali şahitler yerine getirirler ve şahidin burada yazıdaki hattı hatırlayamaması muhtemeldir.

Akıll Delilleri: Bu görüşte olanlar, dilsizin yazıyla şahitliği ve yazıya dayanarak yapılan şahitlik hakkında ileri sürdükleri akıl delillerini burada da kullanmışlardır.⁸⁸

Şahitlik; bir bilgiye dayanarak hâkime haber vermektir. Hâkim, hangi vesileyle olursa olsun haberi tam olarak aldığında ve doğru olarak anladığında şahitliğin kabulüne bir engel yoktur. Çünkü kabul edilmemesi hakkın zayi olmasına yol açacaktır.⁸⁹

⁸⁵ es-Serahsî, a.g.e., XVI, s. 251; en-Nevevî, el-Mecmû' (Tekmiletü'l-Mutîf), XX, s. 226; İbn Kudâme, el-Muğnî, XII, s. 64.

⁸⁶ Bkz. s. 70 ile s. 107 vd.

⁸⁷ Ali Haydar, a.g.e., md, 69, I, s. 61.

⁸⁸ Bu konu ile ilgili işaret ile şahitlik için bkz. s. 70, yazıya şahitlik için bkz. s. 110.

⁸⁹ İbn Ferhûn, a.g.e., II, s. 85.

Dilsizin yazısı bütün alışverişlerinde ve şahsi hallerinde konuşmasının yerine geçmektedir. O halde şahitlikte de durum aynıdır.⁹⁰

Şahitlik kesin bilgiye dayanarak eda edilir. Yazı da kesin bilgiye dayanır. Çünkü yazı konuşma yerine geçer ve kesin bir biçimde, tevil ve zanna mahal bırakmayacak şekilde sözün gereği neyse onu gösterir.⁹¹

Tercih:

Her gurubun delillerini sunduktan sonra, ikinci gurubun yazıyla şahitliğin kabulüne dair görüşünün tercihe şâyân olduğu kanısındayız. Ancak bunun kriteri, sözle eda edildiğinde zarara uğramaktan endişe duyma zarureti olmalıdır. Çünkü ikinci gurubun delilleri güçlüdür ve yazı kesinlik ve yakîn ifade eder.

Dilsizin yazıyla yapacağı şahitliğin kabulü, dilsiz olmamalarına rağmen dilsiz hükmündeki korku içinde olan veya dili tutuk kimselerin şahitliğinin kabul edilmesi gerektiğini gösterir. Aleyhine şahitlik ettiği kişinin önünde şahitlik ettiğinde zarara uğramaktan korkan birinin yazıyla şahitliğinin kabulü zarurete dayalıdır. Nasların gösterdiği tek şey şahitliğin yerine getirilmesi hususudur ve onun yerine getirilme yollarını açıklamak müçtehitlere bırakılmıştır.

Hâkim şüphelendiği hallerde yazıyla şahitliği reddedebilir veya şahitten bunu sözle yerine getirmesini isteyebilir.

3.2.3.1.2.1. Yazıyla Şahitliğin Kriterleri

Kasıt: Hz. Peygamberin (s.a.) şu hadisinden dolayı, şahitliği edada şahidin kastının belirlenmesi gerekir: “**Ameller ancak niyetlere göredir...**”⁹² Hadiste geçen niyet, kasıt anlamındadır. Şöyle ki bazı fakihler bir kişinin karısını boşama konusunda yazı yazıp da boşamaya niyetli olmaması durumunda boşamanın geçerli

⁹⁰ el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye, XIX, s. 96.

⁹¹ ez-Zerkeşî, a.g.e., III, s. 399.

⁹² Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 1.

olmayacağı görüşünü ileri sürmüşlerdir.⁹³ İşte bundan dolayı şahitte, şahitlik etmek üzere yazdığı yazının, eda mahalli dışında bir şeye hamledilmemesi için şahitliği eda etme kastı şartı aranır.

Zaruret ve İhtiyaç: Dille şahitlik, şahitliklerin esası olup korkudan veya aleyhine şahitlikte bulunulan kişinin zulmünden dolayı akit meclisinde konuşamamak gibi bir ihtiyaç ve zaruret olmadan başka yola başvurulmaz.

Zorluğu Gidermek: Yazıyla şahitliğin kabulünde insanlar için bir genişlik ve rahatlama söz konusudur. Çünkü şahitlikte sadece sözü esas almak insanları şiddetli meşakkate ve sıkıntıya sokar.

Açık ve Anlaşılır Olmak: Yazıyla şahitliğin kabulü için yazının açık ve şeklinin belirli olması gerekir. Yani, duvar veya kâğıt üzerine yazılan yazı gibi şeklinin belli olması gerekir. Böyle bir yazının okunması ve anlaşılması mümkündür.⁹⁴ Yazının açık ve okunaklı olması gerekir ki maksadı dışında bir şey anlaşılmasın.

Klasik araçlarla şahitliğin eda edilmesine dair bu sunuştan sonra, söz konusu araçların en önemlisinin dille şahitlik olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakihlerin görüşlerini ve içtihatlarını üzerine bina etmiş oldukları esas ve merkez noktası budur. Dille şahitlik konusunda en titiz ve aşırı mezhep Hanefi mezhebidir. Çünkü onlar çok sınırlı konular ve önemsiz alanlar haricinde dille şahitlik dışında bir yöntemi kabul etmemişlerdir. Hanefiler bütün görüşlerini şahitliğin rüknü konumunda olan sözün üzerine bina etmişlerdir. Söz ise ancak dille ortaya çıkar. Bu yüzden diğer araçlarla şahitlik kabul edilmez. Şahitliğin edası hususunda dil dışındaki araçları kabul etmede en çok kolaylık gösteren mezhep Maliki mezhebidir. Onlar bu görüşlerini, şahitliğin esası bir şeyi hâkime haber verme anlamına geldiği esasına dayandırmışlardır. Buna göre hâkime hangi araçla haber verildiğinde maksat hâsıl olacaksa onunla şahitlik kabul edilir. Şafilik ve Hanbelilik mezhepleri de bu iki ana görüşe göre konumlanmışlardır.

⁹³ es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 8.

⁹⁴ Nizâm, *a.g.e.*, I, s. 378.

3.3. MODERN İLETİŞİM ARAÇLARIYLA ŞAHİTLİK

İçinde yaşadığımız yüzyılda insan hayatının bütün yönlerini kuşatan bilimsel ve teknolojik bir gelişmeye tanık oluyoruz. Çağımızdaki en görkemli ve hızlı teknik gelişme, iletişim ve elektronik ortamda bilgi alışverişi devrimi olmuştur.

Bu gelişim, maddi ve manevi hayatın bütün şekillerine hâkim oldu ve insanın bütün davranışlarını etkiledi. Bu teknoloji bireylerin ve toplumların davranış şekillerini baskın bir şekilde etkilemeye başlamış, pek çok anlayış kalıbını ve genel geçer örfü değiştirmiştir. Bunun sonucunda artık bütünüyle teknolojiye itimat edildiğinden ister resmi, ister gayri resmi yolla olsun bireyler ve kurumlar arasında bir ilişki ve diyalog üslubu haline gelmiştir. Bu durumun sebebi, teknolojiye eşlik eden korkunç gelişme ve iletişim ve bilgi alışverişinde kullanılan klasik yöntemlerin pek çoğuna ihtiyaç bırakmayan kaliteli iletişim ve tasarım incelikleridir. Pek çok araştırmacı kendi alanını ilgilendiren açılardan, bu gelişmenin insan hayatını ne derece etkilediğini araştırma konusu yapmıştır.

Bu araştırmalarda fakihlerin de payı bulunmaktadır. Şöyle ki söz konusu gelişme âlimleri ve araştırmacıları modern iletişim araçlarıyla gerçekleşen muamelat, evlenme ve boşanma gibi akitlerin geçerliliği veya feshi konusunda aşılması mümkün olmayan belirli yöntemleri kabul etmiş olan bazı fihhi meseleleri yeniden gözden geçirmeye yönlendirmiştir. Akdi gerçekleştiren tarafların bir arada bulunmaları, icap ve kabulün akit meclisinde gerçekleşmesi gibi klasik iletişim araçlarının yerini artık faks, teleks ve elektronik posta (email) gibi yazıyı veya normal telefon, akıllı telefon ve internetteki konuşma odaları gibi sesi nakleden araçlar almıştır. Böylece araştırmacıların önüne “elektronik akitler” diye bilinen akit şekilleri çıkmıştır.⁹⁵ Bütün bu iletişim araçları sosyal hayatı kendi rengine boyayarak neredeyse bütün meselelerin ve muamelelerin onlar üzerinden halledildiği bir ortam meydana getirdiğine göre, bunların yargı önündeki en önemli ispat vasıtası olan şahitlik konusuna etkisi nedir?

⁹⁵ Bkz. Nedvetü'l-Kazâi'ş-Şer'î Fi'l-Asri Hâzır, Dr. Abdülaziz Şakir Hamdan el-Kübeysî, “Eserü't-Takniyyâtü'l-Hadîse Fi'l-Akziyeti'ş-Şer'iyeye, sy, 49, s. 2; Mecelletü Mecmeu'l- Fıkhî'l-İslâmî, Dr. Vehbe Mustafa ez-Zuhaylî, sy, 6, s. 662.

Yukarıda şahitliğin eda edildiği klasik yöntemleri ve konu hakkında fakihlerin kiminin kimi yöntemi kabul edip kiminin reddettiğini arz etmiştik. Bu bölümde Allah izin verirse bazı modern iletişim araçlarıyla şahitliğin eda edilmesi konusunu ele alarak İslam hukukunun bu araçlar karşısındaki konumunu açıklayacak, söz konusu araçların şeriatın maksatlarıyla ne derece uyum içinde olduğuna ve hangi hükümlere tabi olacaklarına değineceğiz. Bu bölümdeki hedefimiz bütün iletişim araçlarını ele alıp incelemek değildir. Çünkü günümüzde modern iletişim araçları sayılamayacak kadar çoktur. Bizim burada yapacağımız şey bazılarını ele almak suretiyle modern iletişim araçlarıyla yapılacak şahitliğin kabulü için birtakım esaslar koymak, şahitliğin eda edilme yollarından biri olarak kabul edilebilmesi için taşıması gereken şartları ortaya koymak ve bu araçlardan biriyle yapılan şahitliğin kabulü durumunda taşıması gereken kriterlerin ne olduğunu ele almaktır.

3.3.1. Modern İletişim Araçlarıyla Şahitliğin Eda Edilme Yöntemleri

Bu bölümde modern iletişim araçlarından, bunların mahiyetlerinden ve aralarındaki bağlar ve birleştikleri noktalardan söz edilecektir. Çünkü tek bir iletişim aracında birden fazla şahitliği eda yöntemi bulunabilir.

Modern iletişim araçlarıyla şahitliği eda yöntemlerini kısımlara ayırmak istersek üçe ayırabiliriz:

- Yazıyı nakleden araçlarla (Teleks, Faks) şahitliğin edası,
- Sesi nakleden araçlarla (Telefon, Kaset) şahitliğin edası,
- Sesi ve görüntüyü aynı anda nakleden araçlarla (Video, email) şahitliğin edası.

3.3.1.1. Yazıyı Nakleden Araçlarla Şahitliğin Edası

Yazıya şahitlik sonradan ortaya çıkmış bir şey değildir. Önceki bölümde ister yazıya şahitlik ister yazıyla şahitlik konusu olsun fakihlerin görüşlerini sunmuştuk. Ancak bu konuda yeni olan şey, yazıyı nakleden araçtır. İşte burada, daha önceden

söz konusu araçlar için yaptığımız temellendirmeye dayalı olarak bu konuyu işleyeceğiz.

Yazıyı nakleden araçlar pek çok olmasına rağmen burada iki aracı ele alarak aralarındaki farklı yönleri karşılaştırıp her birini diğerinden ayıran özellikleri belirteceğiz.

3.3.1.1.1. Teleks Yoluyla Şahitliğin Edası

Daha önce söz konusu cihazı, ne işe yaradığını ve nasıl çalıştığını ele almıştık.⁹⁶ Teleks, elektronik ortamda yazılmış olan yazıyı göndericiden alıcıya nakleden araçlardan biridir. Söz konusu yazılı mesajı inceleyen kişi onun göndericinin izlerini taşımayan bir mesaj olduğunu görür. Çünkü bu mesaj elektronik tuşlarla yazılmıştır.

Bu mesele şöyle canlandırılabilir: Bir kişi herhangi bir olay hakkındaki şahitliğini gösteren mesajı başka bir şahsa veya olaya bakan yargı makamına gönderir. Söz konusu yazılı mesaj, eğer şahıssa ilgili kişiye ulaştığında acaba olayı ispat eden bir şahitlik sayılır mı? Buna bağlı olarak, kendisine mesajın gönderildiği kişi muhatabından kendisine ulaşan mesaja dayanarak olay hakkında şahitlik yapabilir mi? İlgili kişi hâkim ise teleks vasıtasıyla kendisine ulaşan şahitliğe dayanarak olay hakkında hüküm verebilir mi? Klasik yöntemlerden buna en yakın olanı yazıya dayanarak şahitliktir. Söz konusu şahitliği ve fakihlerin yazıya dayanarak ve yazıyla yapılan şahitlik hakkındaki görüşlerini daha önce sunmuştuk. Bu yöntem de önceden işaret etmiş olduğumuz sınırların dışına çıkmaz. Çünkü teleks de yazıyla şahitlik gibidir. Ancak kişinin şahitliğini kendi el yazısı ile değil de tuşlar yardımıyla yazmış olmasından dolayı konu hakkında âlimlerin yazıyla şahitliği kabul edip etmemelerine ilişkin ihtilafı bu meseleye uygulayabiliriz.

Şahitliğin bu yöntemle kabul edilebilmesi için gerçeği ortaya koyucu; şüphe, zan ve ihtimali ortadan kaldıracı olması gerekir. Teleks, elektronik ortamda yazılan

⁹⁶ Bkz. s. 99.

yazıyı, mesajı gönderen gerçek kişiyi belirten her hangi bir imza veya işaret olmaksızın gönderir.

Tercih:

En azından benim bilgilerime göre önceki ve şimdiki fakihler bu yöntemle yapılan şahitliğin delil olup olmadığına değinmemişlerdir. Çünkü bu cihaz eski devirlerde henüz keşfedilmemişti. Bu yüzden uygulama, şahitliğin edasında klasik yöntemlere göre yapıldı. Teleks mesajı, itimat edilebilecek güvenilir bir mesaj sayılamaz. Bu yüzden ben, teleks mesajının şahitlikte kabul edilmeyeceği kanaatindeyim. Ancak iddia konusu olan hakkı tekit etmek için olursa veya söz konusu şahitlik mesajı gönderilirken buna şahitlik edenler bulunursa bu durumda ister yargıda ister nikâh akdinde olsun teleks vasıtasıyla yapılan şahitlik kabul edilebilir.

3.3.1.1.2. Faks Yoluyla Şahitliğin Edası

Faks da teleksin yaptığı işi yapmakla beraber teknikte artıları vardır. Şöyle ki faks mesajı gönderen kişi kendi el yazısıyla yazdığı mesajı ilgili makama gönderebilir. Kişinin mesajı, onu kendi eliyle yazdığı veya imza ve mühür gibi şahsi ispat vasıtaları eklenerek alıcıya gönderilen basılı bir belgeden ibarettir. Bu durumda faks bir kopyacıdan veya üzerinde gönderici cihaz bulunan bir fotokopi makinasından ibaret olmaktadır. [Bu durumu klasik yöntemlerden şahitliğin yazıyla veya yazıya dayanarak eda edilmesine benzetebiliriz].

Bu mesele şöyle canlandırılabilir: Şahit, şahitliğini yazıya geçirir ve sonra da onu ister mahkeme ister başka bir şahıs olsun ilgili makama gönderir. Eğer yazıyı mahkemeye gönderirse şahitliğini yazısıyla eda eden kimseye benzemiş olur. Eğer yazıyı başka bir şahsa gönderirse onu alan şahıs, asıl şahidin yazısına dayanarak şahitliği tahammül etmiş ve tali bir şahit (şahidin şahidi) gibi eda eder. Şahitliğin bu şekilde kabulünde, yazıyla ve yazıya dayanarak yapılan şahitliğin kabulüne dair âlimler arasında hâsıl olan ihtilâf geçerli olur. Daha önce bu hususa değinilmişti.

3.3.1.1.2.1. Faksla Şahitliğin Delil Oluşu

Faks cihazı son asırda icat edilmiş bir alettir ve üstün bir teknolojiye sahiptir. Tanımını yaparken buna işaret edilmişti. Faks mesajı resmi olarak tanınan güvenilir bir mesajdır.⁹⁷ Bildiğim kadarıyla İslam fıkında şahitliğı ispat konusunda bu yöntemin kabulüne engel bir şey yoktur. Çünkü eskiden fakihler bu yõteme yazıyla şahitlik başlığı altında değinmişlerdir. Buna göre faksla yapılan şahitlik, yazıyla yapılan şahitliğin kabul edildiğı yerlerde ve ileride zikredilecek bir takım kriterleri taşımak şartıyla makbuldür. Basılı belgeler de ekinde göndericinin kimliğini şüpheye mahal bırakmayacak şekilde gösteren işaretler bulunmak şartıyla faks mesajının hükmüne tabidir.

3.3.1.1.2.2. Teleks İle Faks Arasındaki Fark

Telekste mesaj teleksle yazılır. Fakat faks, daha önceden hazırlanmış bir mesajın kopyasını gönderir.

Teleks mesajı göndericinin kimliğini açıklamaz. Ancak faks göndericinin kimliğini açıklar.

Teleks mesajıyla göndericinin kimliğinin belirlenmesi mümkün değildir. Fakat faks mesajında bu mümkündür.

3.3.1.1.2.3. Yazıyı Nakleden İletişim Araçlarıyla Şahitliğin Edasının Hükmü

Bu iletişim araçlarında asıl olan cevazdır. Bunlar yazıyla şahitlik sayılır. Çünkü şöyle denilmiştir: [Yazı hitap gibidir].⁹⁸

⁹⁷ Bkz. s. 99.

⁹⁸ el-Mevsilî, a.g.e., II, s. 99; Ali Haydar, a.g.e., md., 69, I, s. 61.

3.3.1.2. Sesi Nakleden Araçlarla Şahitliğin Edası

Sesi nakleden araçlar pek çok olup ses kaseti, telefon ve telsiz bağlantısı bunlardan bazılarıdır. İster telefon görüşmelerinde olduğu gibi sesi doğrudan, ister ses kasetleri ve CD'ler gibi dolaylı olarak iletinler bütün bu araçlar sesleri nakleder. Acaba sesi nakleden bu iletişim araçları şahitlikte kabul edilir mi?

Bu mesele şöyle canlandırılabilir: Kişi hâkimler telefon vasıtasıyla görüşerek veya sesini bir CD üzerine kaydedip mahkemeye göndermek suretiyle şahitliğini eda eder.

3.3.1.2.1. Şahitliği Edada Sesli İletişim Araçlarının Delil Oluşu

Modern bilimin keşfettiğine göre, her insanın başkalarında bulunmayan kendisine has bir ses izi vardır. Böylece kişilerin kimliklerinin belirlenmesinde bu ses izine itimat edilebilir.⁹⁹ Bazı batılı devletler banka işlemleri, polis ve mahkemelerdeki uygulamalarda bir ses izi sahibini diğerinden ayırt etmek için ses izi sistemini kullanmaktadır.¹⁰⁰ Ses izi hakkında şu bilgiler verilmiştir: “Ses izi, insan sesine has ses dalgalarının işitsel kayıdır. Bazen belirli bir şahsın sesini belirlemek için birçok şahsın ses izleri ve ses kasetleri karşılaştırılır.”¹⁰¹

Müslüman fakihler açıkça bu iletişim araçlarına değinmemiş olsalar da karinelerle ispattan söz etmişlerdir. Acaba sesli iletişim araçları şahitliği edada delil olarak kabul edilebilir mi? Yoksa bunlar yardım alınabilecek birer karine olarak mı kabul edilirler? İslam fıkında ses izinin müstakil bir ilim olarak zikredilmemesine rağmen Kur'ân'da bu ilme işaret edilmektedir. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: “**Karınca vadisine geldiklerinde bir karınca şöyle dedi: Ey**

⁹⁹ Bkz. Müntedeyât Kûre Erşif: Şûûn Kânûniyye Envâu'l-Basamâti'l-Muhtelifa An Basmeti'l-Esâbii ve Keşfihâ Li Mürtekibi'l-Cerâim.

¹⁰⁰ Bkz. Suç Delilleri, Wikipedia.

http://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%A3%D8%AF%D9%84%D8%A9_%D8%AC.

¹⁰¹ el-Mevsûatü'l-Arabiyetü'l-Âlemiyye, I, B harfi.

karıncalar, yuvalarınıza girin ki Süleyman ve onun orduları fark etmeden sizi ezmesinler!”¹⁰²

Yüce Allah bu ayette insan sesinin bir izi olduğuna işaret etmektedir. Bu husus, karıncaların Hz. Süleyman’ın (a.s.) sesini tanımalarından anlaşılmaktadır. Yüce Allah her insana, onu diğer insanlardan ayırt eden bir ses tonu bahşetmiştir.¹⁰³

Seyyid Kutup (r.h.) bu hususta şöyle diyor: “Burada bir değil, iki harikuladeliğe vardır. Birincisi, Hz. Süleyman’ın (a.s.) karıncanın diğerlerini uyarmasını işitmesidir. İkinci harikuladeliğe ise uyarıyı yapan karıncanın gelenlerin Hz. Süleyman (a.s.) ve onun orduları olduğunu anlamalarıdır... Karıncanın, gelenlerin Hz. Süleyman (a.s.) ve orduları olduğunu anlaması, alışılmışın dışına çıkan özel bir harikuladeliğe ve bunun gibi durumlarda harikuladeliğe arasında sayılır.”¹⁰⁴ Seyyid Kutup’un bu sözü, bir mucizeye işaret etmektedir ki o da karıncanın Hz. Süleyman’ın (a.s.) ses izini tanınmasıdır. Karınca, yüce Allah’ın kendisine bahşettiği özel ses izinden onu tanıdı. İşte yüce Allah her insana kendisine özel bir ses izi bağışlamıştır.

Fakihlerin sözlerinde, sesli iletişim araçlarıyla amelin caiz olduğunu gösteren ifadeler görüyoruz. İmam Nevevî bu hususta şunları kaydetmiştir: “Bir beldede davacı mahkemeye gider ve davalı aleyhine gıyabi bir hüküm o beldenin hâkimi tarafından verilir ve daha sonra ilgili gaip davalının bulunduğu beldenin hâkimine, beldede bulunan filanca kişi hakkında şöyle hüküm verdim, dese bu hüküm geçerlidir. Çünkü bu, mutlak olarak yürüyecek bir hükme dair yazı bulunmasa bile itimada lâıyk olmak bakımından şahitlikten ve yazıdan daha etkilidir.”¹⁰⁵

Her ne kadar ses izinin delil olduğu ve bazı devletlerde özellikle banka sistemlerinde kullanıldığı zikredilmiş olsa da bazı itirazlar sebebiyle ses izi sisteminin uygulanmasına itiraz edilmiştir. Söz konusu itirazlar şöyle sıralanabilir:¹⁰⁶

Sesin bilgisayar yardımıyla taklit edilmesi mümkündür.

¹⁰² Neml 27/18.

¹⁰³ Seyyid Kutb, İbrahim Huseyn eş-Şâribî, **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, 17. bs., Dâru'ş-Şürûk, Beyrut, Mısır, 1412 h., V, s. 2637.

¹⁰⁴ **A.e.**, V, s. 2637.

¹⁰⁵ en-Nevevî, **Ravzatü't-Tâlibîn**, VIII, s. 169; eş-Şirbînî, **el-İknâ'**, II, s. 623.

¹⁰⁶ Bkz. Ebû Bekr Azmî, eş-Şer'iyetü'l-İcrâiyye Li'l-Edilleti'l-İlmiyye. Dr. Ziyâ'nın sitesinden nakledilmiştir. <http://www.6abib.com/ask/showthread.php?t=636848&page=1>

İnsanın çocukluk, gençlik ve yaşlılık dönemlerindeki sesi farklılık gösterir. Yine, aynı kişinin sesi herhangi arızı bir durumdan dolayı değişebilir. Hamilelik ve doğumdan sonra kadının sesi, öncekinden farklıdır. Solunum sistemi rahatsızlığına yakalanan bir insanın sesi de doğal sesinden farklıdır.

Bu türden bir itiraza cevaben denilebilir ki bu konudaki itirazlar parmak izi konusunda da gelebilir. Buna rağmen itirazlara bakılmadan parmak izine itimat edilmektedir. Çünkü yüce Allah her insana, ona has bir parmak izi vermiştir. Bu da yüce Allah'ın büyüklüğünü gösterir.

Kişi bir harfi telaffuz ettiği zaman, söz konusu harfi aynı şekilde tekrar edemez. Mahkemelerin müstakil bir delil olarak yargılamada ses izine itimat etmemeleri onun delil olmadığını gösterir.

3.3.1.2.2. Sesi Nakleden İletişim Araçlarıyla Şahitliğin Edasının Hükümü

Aşikâr olduğu üzere, söz konusu iletişim araçları insanın iradesini ortaya koyan ve onun dilediği gibi yönlendirdiği birer aletten ibarettir. Yine, söz konusu araçlarla gerçekleştirilen şahitlik, sesle konuşan ve şahitlik lafzını dile getiren kişinin şahitliğidir. O halde bu durum, mahkeme önüne çıkıp kendisinden istenen şahitliği istendiği şekilde yerine getiren kişinin şahitliğine benzemektedir. Bunun hakkında öne sürülebilecek olan bir takım ihtimal ve itirazları, şahitliğin edası için gerekli olan kriterler ve şartlar kısmında cevaplayıp tartışacağız.

Şahitliğin edasındaki temel kural “şahitlik ederim” sözünün gerçekleşmesi ve şahitliğin anlaşılabilen herhangi bir araçla ortaya konulmasıdır. Aynı zamanda örfün de şahitliğin edasına vesile olan araçlar konusunda temel bir rolü bulunmaktadır. Hatta fakihlerimiz, insanların itibar ettikleri örfü itibar edileceği görüşünü benimsemişlerdir. Hanefilerin genel kaidelerinden biri de [Örf hükme esas kabul edilir] kuralıdır.¹⁰⁷ Bu kaideyi şerh eden el-Eşbâh ve'n-Nezâir müellifi şunları söylemiştir: “Bil ki âdet ve örfü itibar edilmesi, fıkım pek çok meselesinde esas

¹⁰⁷ İbn Nüceym, Zeynülabidin b. İbrahim, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1400 h./1980, s. 93.

kabul edilmiştir. Hakikatin terkine sebep olan şeyler babında; hakikat, istimâl ve âdetin delâletiyle terk edilir, demişlerdir.”¹⁰⁸

Bu naslar ve benzerleri, aralarında şahitlik akdinin de bulunduğu bir takım akitlerin icrasında örfü ve insanların âdetlerini kabul etmiştir. İnsanlar, fıkıh kitaplarında örfe bağlı olarak verilmiş fetvalarla kendilerini bağlı hissetmemişlerdir. Çünkü kitaplar insanların âdetlerine göre yazılmıştır.

3.3.1.3. Ses ve Görüntüyü Nakleden Araçlarla Şahitliğin Edası

Modern iletişim araçlarının bazıları hem sesi hem de görüntüyü nakletmek için geliştirilmiştir. Hatta günümüzde bütün modern teknolojik icatların kaydetme ve ikinci bir takım araçlar vasıtasıyla sesli ve görüntülü mesaj gönderme özellikleri bulunmaktadır. Söz konusu ikincil araçları şöyle sıralayabiliriz: CD üzerine kayıt yapma, sesli ve görüntülü konuşmanın olabilmesi için son zamanlarda geliştirilen mobil telefonlar üzerinde görüntülü mesajlaşma, internet ağı üzerinden yürütülen email ve konuşma odaları gibi pek çok hizmet... Hiç kuşkusuz olayları görüntülü olarak nakletmek gerçeğe en yakın yoldur. Çünkü bu tür nakilde hem ses hem de görüntü birlikte bulunmaktadır. Bu nakil yöntemi sahtecilik ve aldatmaya en az maruz olan yöntemdir.

Şahitliğin bu yöntemle edası için iki şekil vardır:

- Şahit, şahitliğine dair video mesajını mahkemeye gönderir. Hâkim böyle bir şahitliği kabul eder mi? Bu, modern bir yöntemle şahitliğin klasik bir şekilde eda edilmesidir.

Fakat Şâriin, şahit olunan olayın görüntülenmesi ve mahkemeye gönderilmesi karşısındaki duruşu nedir? Olayın video kaydı şahidin yerine geçer mi?

- Herhangi bir şahıs adam öldürme, hırsızlık vb. suçlara dair belirli bir olayı görüntüledikten sonra suç hakkında dava açılırsa görüntü kaydını mahkemeye gönderir veya medyada yayınlar. Suçla ilgili dava açılmadan önce medyada söz

¹⁰⁸ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 93.

konusu kaydı yayınlarsa çağırılmadan şahitlik eden kişi olarak kabul edilip şahitliği töhmet sebebiyle reddedilir mi?

3.3.1.3.1. Ses ve Görüntü Nakleden İletişim Araçlarının Şahitliğin Edasında Delil Oluşu

Söz konusu iletişim araçları modern çağın buluşlarından olup yirmi yıl öncesine kadar geniş kitleler tarafından bilinmiyorlardı. Video kaydının delil olarak kabul edilmesinde kuşku yoktur. İslam şeriatı bütün zamanlara ve yerlere uygun olarak gelmiştir. Şeriatın özelliklerinden birisi de gerçekçi olması, yani insan hayatının gerçekliklerini gözetmesidir. Söz konusu iletişim araçlarını şahitlik ve ispat vasıtası olarak kabul etmeyecek olsak İslam dini gerçekçi olmamakla ve bu tertemiz dine lâıyk olmayan şeylerle suçlanır.

O halde bu meselede daha önceden görülmemiş ayrıntılar bulunmaktadır. Bunlar da bu iletişim araçlarıyla yapılacak şahitliğin, olayı görüntüleyen şahitliği ister uydular üzerinden canlı yayınlı olsun, ister ilgili makamlara gönderilmiş görüntü kaydı olsun kabul edilmesi gerektiğidir. Tabi ki söz konusu kabul, ileride açıklanacak olan bir takım kriterlere ve şartlara bağlıdır. Fakat bir şahsın, bir olayın fotoğraflarını veya görüntüsünü çekip sonra da bunu gazetede veya görüntülü iletişim araçlarında yayınlamasına gelince, kanaatimce yayınlanan görüntüye dayanarak dava açılması caizdir ve doğruluğu kesinleşmiş olan fotoğrafların da ispat delili olabilir.

3.3.1.3.2. Ses ve Görüntü Nakleden İletişim Araçlarıyla Şahitliğin Edasının Hükümü

Modern iletişim araçlarının, şahitliğin edasında kullanılması hususunda karşı karşıya kaldığı itirazlar, eleştiriler ve geçmiş çağlar boyunca şahitliğin edasında kullanılan yaygın yöntemlere aykırı düştüğüne ilişkin iddialar çoktur. Bununla birlikte söz konusu itirazlar bazen modern iletişim araçlarının şahitlikte kullanılmasının reddinde baskın çıkarken bazen de bu çağdaş gerçeklerin ve olayı olduğu gibi nakletmedeki yenilik ve gelişmişliğinin karşısında zayıf kalmaktadır.

Bundan dolayı modern iletişim araçlarının, şahitliğin edasında ve ispatta, ileride ortaya konulacak olan belirli kriterler çerçevesinde kabul edilmesi görüşüne meylediyorum.

Modern İletişim Araçlarıyla Yapılacak Şahitliğin Kabulü Konusundaki Deliller:

Modern iletişim araçlarıyla yapılacak şahitliğin kabulü hususunda şu deliller ileri sürülebilir:

- Şahitliğe dayanarak yapılan şahitliğin kabulü. Fakihlerimiz, hastalık ve yolculuk mazeret hallerinde şahitliğe dayanarak şahitlik etmeye cevaz vermişler ve asıl şahidin varlığında tali şahidin şahitliğinin kabul edilmeyeceğini söylemişlerdir. Hal böyle olunca, modern iletişim araçlarıyla nakletmek suretiyle yapılacak aslın şahitliğinin, tali şahitlikten evlâ olması gerekir.

“Şahitliğin eda edilmesi sırasında asıl şahidin mahkemede bulunmasına engel teşkil eden bir mazeretin bulunması şarttır. Çünkü şahitliğin edası asıl şahidin üzerine farzdır ve farz da ancak onu yerine getirme acziyeti varsa sakıt olur...”¹⁰⁹

Asıl şahitlerin mahkemeye gelme konusunda mazeretleri olmadığı sürece şahitliğe dayanarak şahitlik edilmesi suretiyle hüküm verilemez. Çünkü asılların şahitliği daha güçlüdür. Şahitliğe dayanarak şahitlik edilmesi suretiyle hüküm vermenin caiz olduğu gaiplik, asıl şahidin hükmün verileceği yere uzak bir yerde bulunması ve mahkemeye geldiğinde gece evine dönmekte meşakkate düşmesi halidir.¹¹⁰

Asıl şahitler yerine tali şahitlerin şahitliği halinde ise karışıklık meydana gelebilir. Bazen asıl şahit kalkıp tali şahidi tekzip edebilir. Fakihler, tali şahitlerin şahitliğinin kabulü için asıl şahidin şahitliği yerine getirmesinin imkânsız olmasını şart koşmuşlardır. Modern iletişim araçlarıyla yapılacak şahitlikte, mahkemeye gelme de şahidin şahitliğini edası mümkündür. Buna göre modern iletişim araçlarıyla yapılacak olan şahitlik, şahitliğe dayanarak yapılacak şahitlikten önce gelmelidir.

- Şahitliğin edasında asıl olan, şahitliği yapacak bir şahsın bulunması halinde vacipliktir. Ancak bazı fakihler, örneğin itikâf sırasında böyle bir şahitliği eda

¹⁰⁹ Ali Haydar, a.g.e., IV, s. 386.

¹¹⁰ en-Nevevî, el-Mecmû' (Tekmiletü'l-Mutî), XX, s. 268.

etmeye gitmenin vacip olmadığını söylemişlerdir. Onlara göre böyle bir durumda şahitlik, gaiplik veya hastalık gibi nakil şartları bulunmasa bile itikâf yapan şahıstan nakledilir veya hâkim mescide gelir.¹¹¹ Bu husus, modern iletişim araçlarıyla yapılan şahitliğin, özellikle de hâkimin mescide gitmesine imkân olmadığı veya şahitliği söz konusu şahıstan nakletmek için gereken güven ortamı bulunmadığı hallerde kabulünün zorunlu olduğuna delil gösterilebilir. Buna göre modern iletişim araçlarıyla yapılacak şahitlik, böyle durumlarda en uygun, en kolay ve en doğru çözüm yolu olacaktır. Ayrıca, asıl şahit söz konusu iletişim araçlarını kullanarak şahitliğini eda edebilecektir.

- Fakihlerin, hâkimin yazı göndermesi ve şahitliğe dayanarak şahitlik edilmesi gibi zorunluluk ve ihtiyaç hallerinde şahitliğin kabulüne dair diğer yöntemlere cevaz vermiş olmaları da modern iletişim araçlarıyla yapılacak şahitliğin kabulüne delil olur ve hatta modern iletişim araçları, diğer yöntemlerden öncelikli hale gelir.

- Bir hâkimin uzaktan ve diğerinin duyabileceği yüksek bir sesle başka bir hâkime gaip bir şahıs hakkındaki hükmünü haber vermesine yapılan kıyas. Hâkimin, uzaktaki hâkime yüksek sesle yaptığı açıklama kabul edildiğine göre, kesin bilgi ve sahtecilik olmadığına dair kanaat bulunduğu modern iletişim araçlarıyla yapılacak şahitliğin kabul edilmesi evlâdır. Çünkü modern iletişim araçlarının maruz kalabileceği ihtimalli durumlar, tam olarak görememe ve görüntüden çok sese itimat etme gibi hususlar sebebiyle, bir hâkimin diğerine seslenmesinin maruz kalacağı ihtimalli durumlardan daha azdır.

- Modern iletişim araçlarıyla yapılan şahitliğin kabulü, çağdaş teknolojinin Müslümanların ve fikhın hizmetine sunulması demektir ki böyle yapmak şeriatın, mükelleflerin üzerinden zorluğu ve meşakkati ortadan kaldırma maksadını da gerçekleştirir. Söz konusu araçları kullanmamak ise modern iletişim araçları olmaksızın üzerinde şahitlik edilemeyecek bir takım hakların zayi olması anlamına gelir.

- Hz. Peygamberin (s.a.) şu sözüne yapılan kıyas: **“Ey Üneys, şu adamın karısına git ve eğer suçunu itiraf ederse onu recmet!”**¹¹²

¹¹¹ ed-Desûkî, a.g.e., I, s. 543.

¹¹² Buhârî, Vekâle, 13.

Resûlullah (a.s.) burada, suçlamanın gerçek olup olmadığını anlamak, itiraf talebinde bulunmak veya şahitlik hususlarında modern iletişim araçlarının rolünü üstlenmektedir. Buna göre modern iletişim araçlarıyla hadlerin uygulanması için yapılacak şahitlik vekâletten veya elçi göndermekten evlâ olmaktadır.

- Satım, hibe ve vakıf gibi akitlerin icrasında modern iletişim araçlarının kullanılmasının kabulüne kıyas edilmesi.

Çağdaş âlimlerden bir grup modern iletişim araçlarıyla yapılan bu türden akitlerin sahih olacağı görüşünü dile getirmişlerdir.¹¹³ Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde hicri 1410 yılında Mecmeu'l-Fıkhî'l-İslâmî'nin yaptığı altıncı kongrede aldığı karar da bu yöndedir.¹¹⁴

Şahitlik akitlerin akdidir, hatta bazı akitler icra bakımından şahitlikten daha önemli olabilir. Buna dayanarak diyebiliriz ki modern iletişim araçlarıyla yapılacak şahitliğin kabulü evlâdır.

- Bazı âlimler evlilik akdinin telefon ve internet gibi bazı modern iletişim araçları üzerinden yapılmasına cevaz vermeleri söz konusu araçların şahitlik etmeye uygun olduklarını desteklemektedir. Evlilik akdinin bu araçlar üzerinden yapılmasıyla doğabilecek tehlikeli sonuçlar, söz konusu araçlarla yapılacak şahitlik akdinin doğuracağı sonuçlardan daha tehlikelidir.¹¹⁵

- Modern iletişim araçlarıyla yapılan şahitliğin kabul edilmemesi, İslam'ı gericilik, geri kalma ve insanlığın gelişme sürecine ayak uyduramama gibi töhmetlerin altında bırakmak demektir.

- Mahkemede, dille yapılan şahitlik dışındaki tüm şahitlikleri reddeden kişiler bu çağda yaşamış ve insanlar arasındaki iletişimde ortaya çıkan gelişmeleri ve buluşları görmüş olsalardı bu görüşü ilk savunular elbette onlar olurdu. Şahitliğin kabulü veya reddi konusundaki ihtilaf, aslında dil dışında kalan araçların şahidin maksadını ifadede ne derece başarılı olup olmadığı hususundaki ihtilaftır.

¹¹³ Söz konusu alimlerden bazıları; Dr. Muhammed Abdüllatif Salih Farfûr, Muhammed Ali et-Teshîrî, Abdullah Muhammed Abdullah, İbrahim Fazıl ed-Debbû, Vehbe Mustafa ez-Zuhaylî, Mahmud Şemmâm, Ali Muhyiddin el-Karadağî, İbrahim Kafi Dönmez, Muhammed el-Hâc en-Nâsır'dır. Söz konusu alimlerin araştırmaları Mecmeu'l-Fıkhî'l-İslâmî dergisinin 6. sayısında yayınlanmıştır.

¹¹⁴ Bkz. Mecelletü Mecmeu'l-Fıkhî'l-İslâmî, karar nosu (54/3/6), sy, 6, s. 958.

¹¹⁵ Bkz. İbn Bâz, el-İslâm Süâlün ve Cevâb adlı site, <http://www.islamqa.com/ar/ref/105531>. Ayrıca bkz. Abdülilah b. Mezrû' el-Mezrû'un internetteki evlilik akdine dair araştırması.

- Artık modern iletişim araçlarının, olayların ve insanlar arasında, halk ile aralarında yargının da bulunduğu devlet kurumları arasındaki resmi ve gayri resmi konuşmaların nakli konusundaki etkinliği sabit olmuştur.

- Modern iletişim araçlarının paraların bankalara yatırılması ve çekilmesinin, pek çok Batı ve Arap ülkesinde elektronik ortamda gerçekleşen işlemlerde bunların kabul edilmesinin ve söz konusu iletişim araçlarıyla yapılan ticareti düzenleyen, bunlarla yapılan akitleri kabul eden kanunların yapılmasının, söz konusu araçların şahitliğin edasında bir yöntem olarak kabulünde büyük bir tesiri vardır. Buna göre elektronik işlemlerde ihtiyat gösterildiği gibi, şahitlikte de ihtiyat gösterilmelidir.¹¹⁶

- Günümüzde Müslüman halka göre Ramazan ayı, müftünün televizyonun karşısına çıkıp ertesi günü oruç tutulacağını açıklamasıyla başlamaktadır. Biz de bu yapılan açıklamayı, tam bir kesinlik içerisinde ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde kabul etmekteyiz. Bunu kabul etmeyen hiçbir Müslüman da görmedik.

İmam Ebu Hanife ve klasik yöntemlerin dışındaki bir araçla yapılan şahitliği reddedenler günümüzde yaşıyor olsalardı, söz konusu iletişim araçlarının şahitliği edada oynadığı rolü asla inkâr etmezlerdi.

Özetle söyleyecek olursak, bu araçlar modern çağın icatları olup Müslüman fakihler bunlara ilmi bir çerçevede değinmemişlerdir. Bununla birlikte söz konusu araçların bazılarının fıkhıta bir temeli vardır. Örneğin faksla ve yazılı belgeyle yapılan şahitliğin temeli, yazıyla ve yazıya dayanarak yapılan şahitliktir. Sesli iletişim araçlarıyla yapılan şahitliğin temeli, mahkemede dille yapılan şahitliğe ve belirli bir şahıs hakkındaki hükmü ortaya koymak için hâkimler arasında gerçekleşen konuşmaya dayanır. Sesli ve görüntülü iletişim araçlarıyla yapılan şahitlik de hiç şüphesiz mahkemede hazır bulunan kişinin şahitliği gibidir. Söz konusu iletişim araçlarının asıl şahidin şahitliğinin edasında kullanılması hakkındaki genel hüküm, ileride Allah izin verirse değineceğimiz bazı kriterler çerçevesinde bunun caiz olmasıdır.

¹¹⁶ Bkz. Mansûr es-Sarâyira, el-İtâru'l-Kânûnî Li'l-Akdi'l-Mübrem Abra Vesâili'l-İttisâli'l-İliktrûniyye Dirâse Fi't-Teşri'i'l-Ürdünî, Şam Üniversitesi Ekonomi ve Hukuk Bilimleri dergisinden (cilt 25, sy, 2, yıl 2009) alıntılanmıştır.

3.4. MODERN İLETİŞİM ARAÇLARIYLA ŞAHİTLİĞİN KRİTERLERİ

Modern iletişim araçları insanlar arasında diyalog ve iletişim vasıtasıdır. Söz konusu araçlar resmi ve gayri resmi tüm alanlarda etkinliğini ve başarısını kanıtlamıştır. Resmi hüviyeti olan birisi çıkıp bir mesaj okuduğunda veya işitsel veya görsel iletişim araçlarından biriyle bir kararı açıklasa sahtecilik, seslerin birbirine karışma ve mesaja bir takım ses efektlerinin karışması ihtimali gibi dayanaksız delillerle bunları inkâr edemeyiz. Şahitlik konusunda modern iletişim araçlarının kullanılabilmesi için bir takım şartların ve kriterlerin bulunması gerekmektedir. Söz konusu kriterler şunlardır:

3.4.1. Şahidin Kimliğinden Emin Olmak¹¹⁷

Hâkimin, şahidin kimliği ve modern iletişim araçları yoluyla ona nispet edilen şahitlik konusunda kesin bilgiye ulaşmak için bütün yolları denemesi ve eldeki bütün imkânları kullanması gerekir. Bu husus, fakihler tarafından şahidin tezkiyesi veya hak sahibine veya onun adil bir akrabasına sormak olarak bilinir. Bu konu özellikle, bazılarında sahteciliğin yapıldığı sesli ve görsel iletişim araçlarında önem kazanmaktadır. Bizler bu konuya özen göstermekle yükümlüüz, çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “**Ey iman edenler, bir fâsık size bir haber getirirse onu araştırın!**”¹¹⁸

Buna göre şahitliği yüklenen kişinin kimliğinin veya adil olup olmadığını tespit edilmesi gerekir.

¹¹⁷ el-A'veş, Ali Ahmed, **Hukûku ve Vâcibâtü's-Şühûd** (internet üzerinden yayınlanan bir tez).

¹¹⁸ Hucurât 49/6.

3.4.2. Yanılma, Aldatma ve Hile Olmadığından Emin Olmak

Ölmüş vicdan sahipleri ve dini duyguları zayıf pek çok kimse söz konusu iletişim araçlarını değişik amaçlarla sahtecilik yapmak, hakları yemek ve kutsal değerleri ihlal etmek için şahitlikte kullanmaktadırlar. Oysa şeriat bunu yasaklamış ve Hz. Peygamber şöyle (s.a.) uyarıda bulunmuştur: “**Bizi aldatan bizden değildir.**”¹¹⁹ Bundan dolayı, söz konusu şahısların şahitlik etmelerine engel olunmalı ve mesajın içeriğini veya göndericinin kimliğini değiştirmeye yönelik sahtecilik için girişilebilecek yöntem ve üsluplardan mesajın etkilenmediğinden emin olunmalıdır.

3.4.3. Modern İletişim Araçlarıyla Nakledilen Şahitliğin Selametinden Emin Olmak

Yazılı, sesli veya görüntülü olsun, modern iletişim araçlarıyla nakledilen mesaj bazen sahteciliğe, hataya veya mesaja bir takım sesli efektlerin sokulmasına maruz kalabilir. Bu yüzden bilimsel yöntemlerle mesajın incelenmesi gerekir. Bunun temeli yüce Allah'ın şu kavlidir: “**Bilmiyorsanız bilenlere sorun!**”¹²⁰ Yüce Allah burada işin uzmanlarına bırakılmasını emretmektedir. Şahitlikte sahteciliğin önüne geçmek için mahkemede bulunan uzmanların, mahkemeye ulaşan mesajların doğruluğunu, mesajın göndericiye ait olup olmadığını ortaya koyan bilimsel yöntemlerle incelemeleri gerekir. Modern iletişim araçlarıyla yapılan şahitliğin selametinden ve doğruluğundan emin olmak için kullanılacak bazı yöntemler şunlardır:

3.4.3.1. İnternet üzerinden gönderilen postaların incelenmesi, mesajın sayısal imzasının var olup olmadığına bakılarak veya elektronik parmak izi sistemiyle yapılır.

3.4.3.1.1. Sayısal imza (digital signature):

Sayısal imza, nakledilme esnasında herhangi bir değiştirme işlemine maruz kalmadan mesajın kaynağından geldiğinden emin olmak için kullanılır. Gönderici,

¹¹⁹ Müslim, **iman**, 43.

¹²⁰ Nahl 16/43.

belgeyi elektronik olarak imzalamak için özel bir şifre kullanabilir. Alıcı tarafında ise imzanın doğru olup olmadığı, uygun genel şifrenin kullanılmasıyla ortaya çıkarılabilir.¹²¹

3.4.3.1.2. Elektronik parmak izi (electronic finger print):

Elektronik ağlar veya benzerlik bağları adı verilen belirli algoritmalar kullanılarak elde edilen dijital parmak izidir. Söz konusu algoritma, eksiksiz bir dosyayı (küçük dizi) veya mesajı (büyük dizi) temsil eden bir parmak izini ortaya çıkarmak için bir takım matematiksel hesapları mesaja uygular. Buna, mesajın elektronik parmak izini ortaya çıkaran açıklamalar dizisi denilir. Söz konusu parmak izi asıl mesajı ayırt edebilir ve hassasiyetle tanıyabilir. Hatta mesajın bir tek bitinde değişiklik olmuş olsa tamamen farklı bir parmak izi ortaya çıkar.¹²²

3.4.3.2. Sesli mesajlar, ses izi testi adı verilen bir işlemle incelenir. Mesajın içeriği veya şahidin kimliği konusunda şüphe eden uzmanların yapması gereken, göndericinin ses izini çözümlenektir. Bunu yaparken ses çözümlenme cihazı kullanılır. Söz konusu cihaz ceza hâkimlerinin kabul ettiği bir delil olup spektrograf adıyla bilinir. Bu cihaz, göndericinin ses dalgalarını, görünür elektronik dalgalara dönüştürür.¹²³

3.4.3.3. Görüntülü mesajlarının içeriği ve ne derece sahibine ait olup olmadığı, çağımızda her yerde bulunan ve modern tekniği kullanan ses ve görüntüyü oluşturan sepekturumu ortaya çıkaran cihazla yardımıyla incelenir.

O halde, modern iletişim araçlarıyla nakledilen bütün mesajlar (şahitlikler), bir şüphe veya şüphe ihtimali halinde içeriklerinin ve göndericiye (şahide) ait olup olmadığı incelenmesi mümkündür. Bu da modern bilimsel araçlarla; yazıdaki sahteciliği ortaya çıkaran cihazlarla, ses izini gösteren cihazlarla ve görüntünün sepekturumunu açığa çıkaran gelişmiş tekniklerle yapılabilir. İçinde yaşadığımız çağ bilimsel gelişmenin ve teknolojik ilerlemenin çağıdır. Bu devirde sahtecilik ve aldatmaya dair ne zaman bir alet at edilse, söz konusu sahteciliği ortaya koyacak daha etkili bir alet geliştirilmektedir.

¹²¹ <http://www.itep.ae/arabic/educationalcenter/Article>

¹²² <http://www.alhandasa.net/forum/showthread.php?t=8715>

¹²³ <http://www.arab-eng.org/vb/t146653.html>

3.4.4. Modern İletişim Araçlarıyla Yapılan Şahitliğin Kabulünde İhtiyat

Haksızlığı ve modern iletişim araçlarıyla yapılan şahitlikte haksız yere hüküm verilmesini önlemek için göz önüne alınması gereken kriterleri açıkladıktan sonra diyebiliriz ki söz konusu araçlarla yapılacak şahitliğin kabulünde ihtiyatlı olmak gerekmektedir. Çünkü bunlar yeni çıkan araçlar olup bazen tahrife, sahteciliğe ve karıştırmaya maruz kalabilirler. Özellikle de şahitlik örneğin kasten adam öldürme gibi bir konuda yapılıyorsa bu durum daha da önem kazanır.

Şahidin konusu araçlardan biriyle şahitliğini eda etmesi ve konusu araçların doğruluğunun ve selametinin anlaşılması halinde herkes tarafından bilinen hükümler ve sonuçlar doğar. Aleyhinde şahitlik edilen kişinin söz konusu şahitliğin doğru olmadığını ve şahide ait bulunmadığını söylemesi halinde bunun sonuca bir etkisi olmaz ve bu iddialarını ispatla yükümlü olur. “Sahtecilik veya yanılma durumunda genel ispat kurallarına müracaat edilir.”¹²⁴ Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “**Delil göstermek iddia edenin, yemin etmek ise inkâr edenin görevidir.**”¹²⁵

Hiç kuşkusuz bu emir, şeriatın maksatları ve ruhuyla uyum içindedir. Çünkü kesinliğinden emin olunan bir şahitlik, aleyhine şahitlik edilen kişinin iddiasıyla reddedilmiş olsaydı delilsiz bir şüphe ve iddia sebebiyle nice hükümler yıkılmış ve zayi olmuş olurdu.

3.4.5. Zaruret ve İhtiyaç

Her ne kadar yukarıda açıklandığı üzere modern iletişim araçlarının şahitlik alanında kullanılabilirliği ve şahitliğe konu olan şeyin doğruluğundan emin olunabileceği gerçeği ortada olsa da bunları kullanmanın zaruret ve ihtiyaç kriterlerine bağlanması gereklidir. Şahitlerin bulunması ve mahkemeye gelmelerinin mümkün olması halinde, onları bir kenara bırakıp da modern iletişim araçlarına

¹²⁴ Mecelletü Mecmeu'l-Fıkhî'l-İslâmî, (54/3/6) nolu karar, sy, 6, s. 958.

¹²⁵ el-Beyhakî, a.g.e., X, s. 252.

başvurulamaz. Çünkü söz konusu araçlar için şüphe arız olabilir. Bu araçların kullanılmasını gerekli kılan sebeplerden biri de mahkemedeki davanın, kasten adam öldürmeye dair yapılacak bir şahitlik gibi bütün toplumu etkileyecek bir fitneyi ortadan kaldırmak için hızla karara bağlanmasına duyulan ihtiyaçtır. Çünkü öldürülen kişinin ailesi güç ve nüfuz sahibi olabilir, bir kabileye mensup olabilir. Şahitlerin bulunmaması ve delilin tamamlanmamış olması gerekçesiyle dava hızla karara bağlanmayıp kısas uygulanmayacak olursa ceza elle uygulanmaya kalkışılır ve birçok can gider. Bu durumda şahitlerin mahkemeye gelmeleri beklenmeden zarurete binaen söz konusu iletişim araçlarına başvurulur.

3.4.6. Zorluğu Ortadan Kaldırmak

Modern iletişim araçlarıyla yapılacak şahitliğin kabulü, mükellefler üzerindeki sıkıntı ve meşakkati ortadan kaldırır. Çünkü bazen bu araçlar olmadan şahitlik yerine getirilemeyebilir. Söz konusu araçlarla yapılacak şahitlik kabul edilmeyecek olsa mahkemeye gelecek şahidin bulunmaması, bulunsa bile şahitliği kabul edilmeyenlerden biri olma ihtimali sebebiyle mükellefler sıkıntı ve zorluk içinde kalırlar. Buna göre modern iletişim araçlarıyla yapılacak şahitliğin kabulü zorluğu ortadan kaldırır ve hakların zayı olmasını önler. İslam şeriatın önemli bir ilke olan zorluğu ortadan kaldırma kuralını getirmiştir. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: **“Dinde sizin üzerinize hiçbir zorluk yükledi.”**¹²⁶ Bundan dolayı şahitliğin kabulünde söz konusu araçların kullanılması gerekli olmaktadır.

¹²⁶ Hac 22/78.

3.5. NİKÂH AKDİNDE ŞAHİTLİĞİN MODERN İLETİŞİM ARAÇLARIYLA YAPILMASI VE BUNA DAİR ŞER'Î HÜKÜMLER

Son yıllarda meydana gelen teknoloji alanındaki hızlı gelişmelerin, insanlar arasındaki muamele ve akitlerde kullanılan yöntemlere büyük bir etkisi olmuştur. İş bununla da kalmamış, sözleşmelerin kurulması ve feshi modern iletişim araçları vasıtasıyla yapılır hale gelmiştir. Böylece sözleşmeler bir telefon görüşmesiyle veya bir elektronik postayla yapılır olmuştur. Son yıllarda ortaya bir de elektronik ortamda evlilik ve buna dair şahitlik konusu çıkmıştır. Bu yeni bir mesele olup fetva kurumunun, şer'î yargının ve mahkemelerin karşısında çıkmakta, hükümlerinin açıklanması için incelenmeyi beklemektedir. Bundan dolayı bu bölümde, günümüzün dünyasında kullanılan çeşitli iletişim vasıtalarıyla bu tür şahitlik konusu ele alınarak sesli ve görüntülü vasıtalara odaklanılacak ve bunlara dair şer'î hükümler açıklanacaktır.

3.5.1. Nikâh Akdinde Şahitliğin Modern İletişim Araçlarıyla Yapılması

Nikâh akdinde şahitliğin modern iletişim araçlarıyla yerine getirilmesi, ikinci bölümde sözü edildiği üzere âmânın duyduğu seslere dayanarak yapmış olduğu şahitliğin hükmü meselesine dayanmaktadır.¹²⁷ Âlimler bu konuda iki görüşe ayrılmışlardır:

Birinci Görüş: Bu görüşü savunanlara göre âmânın şahitliğiyle yapılan nikâh akdi sahihtir. İmam Ahmed'in görüşü, Şafilerin bir veçhi ve İbn Hazm'ın görüşü bu yöndedir.

İkinci Görüş: Bu görüşü savunanlara göre âmânın şahitliğiyle yapılan nikâh akdi sahih değildir. Hanefiler bu görüşü benimsemiş olup Şafilerin sahih görüşü de

¹²⁷ Bkz. s. 82.

bu yöndedir. Her görüşün delillerini sunup tartıştıktan sonra, bize göre âmânın şahitliğiyle yapılan nikâh akdinin sahih olduğunu savunan görüş tercihe lâyıktır.

Nikâh akdi, başka akitlerde gösterilmeyecek ihtiyatın gösterilmesi gereken bir akit sayılır. Şâriin hükümlerini sıkı sıkıya belirlemiş olması sebebiyle nikâh akdi çok önemli bir akittir. Çağdaş fakihlerin hepsi de sesli iletişim araçlarını kullanarak yapılacak bir nikâh şahitliğinin caiz olmadığı konusunda görüş birliği etmişlerdir. Çünkü böyle bir nikâh akdinde şahitler, evlenen tarafların kimliğini anlayamazlar, ayrıca bu kutsal akitle oynama korkusu mevcuttur. Mecmeu'l-Fıkhî'l-İslâmî buna bağlı olarak şu kararı almıştır: “Nikâhta şahitliğin şart olmasından dolayı yukarıda sözü edilen kurallar nikâh akdini kapsamaz.”¹²⁸

Mecmeu'l-Fıkhî'l-İslâmî'nin, nikâhta taraflardan birinin diğerine hile yapabileceği ve nikâh akdinin başka akitlerde gösterilmeyecek ihtiyatın gösterilmesi gereken bir akit olduğu iddiasına şöyle cevap verilebilir: Taraflar birbirlerini internet ağıyla veya yanlarında mahremleri olmak üzere telefon üzerinden görebilir. Böylelikle hile meselesi ortadan kalkmış olur. Ayrıca evlenecek tarafları tanıyan iki şahit de mevcuttur. Resmîyet sıfatını kazanması için mahkeme salonları internet ağıyla donatılabilir. Özellikle günümüzde mahkemelerin, hâkim veya hâkimin izin verdiği kişi tarafından yapılmayan nikâh akitlerini onaylamadığı göz önüne alındığında bunun önemi ortaya çıkmaktadır.

Aralarında Şeyh İbn Bâz'ın da bulunduğu bazı çağdaş fakihler, modern iletişim araçlarıyla yapılacak evlilik akdinin ve şahitliğinin kabul edileceği görüşünü benimsemişlerdir.¹²⁹ Burada bizi ilgilendiren şey nikâh akdindeki şahitliktir. Ben de şu sebeplerden dolayı bu görüşe meylediyorum:

Günümüz modern iletişim araçları artık iletilen mesajın doğru olup olmadığının incelendiği ve yukarıda anlatılan kriterlerin uygulanabildiği vasıtalaradır.

Nikâh akdi kutsal olmakla beraber had cezaları konusundaki şahitlikten daha önemli değildir. Buna göre hadler konusundaki şahitliğin kabulü evlâdır.

Modern iletişim araçlarıyla yapılan nikâh akdinin kabulü, hadler üzerine yapılacak şahitlikten daha önemli değildir.

¹²⁸ Mecelletü Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî, karar numarası (54/3/6), sy, 6, s. 958.

¹²⁹ Bkz. <http://www.islam-qa.com/ar/ref/105531>

3.5.2. Modern İletişim Araçlarıyla Yapılan Şahitliğe Bağlı Şer'î Hükümler

Modern iletişim araçlarıyla yapılan şahitlik, klasik usullerle yapılan şahitliğin tabi olduğu hükümlere tabidir. Ancak burada söz konusu iletişim araçlarının meşruiyeti şahitliğin edasında sabit olur.

Söz konusu hükümleri şöyle sıralayabiliriz:¹³⁰

Şahitlik konusu olan hak, lehine şahitlik edilen kişiye ait olur. Şahitlik, istenen şekilde ve bütün rükünlerini ve şartlarını taşıyarak eda edilirse hak ortaya çıkar ve hâkimin ona göre karar vermesi gerekir. Çünkü hâkim hak ile hüküm vermekle memurdur.¹³¹

Şahidin görmek ve işitmek suretiyle ancak kesin bir şekilde bildiği bir şey hakkında şahitlik etmesi gerekir. Fakihler ittifakla bunu kabul etmişlerdir. Çünkü şahitlik, müşahede (görmek) ve ilim (bilmek) kökeninden gelir.¹³²

Asıl olan şahidin şahitliğini bizzat kendisinin yerine getirmesidir. Ancak bunu yapmasına bir engel çıkarsa o zaman had cezaları dışında kendisi yerine şahitlik etmesi için başkasını çağırabilir. Çünkü had cezaları şüpheyle düşen cezalardır. Buradaki şahitlik ise şahitliğe dayanarak şahitlik etmek olduğundan ancak zarurete bağlı olarak caizdir.¹³³

Şahitlerin adil olup olmadıklarını (tadil) hâkim tezkiye etmek suretiyle öğrenir. Bu, şahidin halinin bilinmediği durumlarda geçerlidir. Burada cerh tadilden önce gelir. Fakat şahidin adil olduğu biliniyorsa hâkim tarafından adil olup olmadığı inceleme konusu edilmez. Denilebilir ki modern iletişim araçlarıyla şahitlerin adil olup olmadıklarının incelenmesi mümkün değildir. Buna cevaben böyle bir imkânsızlığın bulunmadığı söylenebilir. Şahidin hali, şahidin beldesinde ikamet eden ve kendilerine itimat edilen akrabalarından öğrenilebilir. Ya da günümüzde dünyayı

¹³⁰ en-Nevevî, **el-Mecmû' (Tekmiletü'l-Mutî)**, XX, s. 287.

¹³¹ el-Kâsânî, **a.g.e.**, VI, s. 282; el-Mevsilî, **a.g.e.**, II, s. 149; eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, IV, s. 453; el-Merdâvî, **a.g.e.**, XII, s. 3.

¹³² Nizâm, **a.g.e.**, III, s. 450; Ulleyş, **a.g.e.**, VIII, s. 473; el-Behûtî, **Şerhu Müntehe'l-İrâdât**, III, s. 579.

¹³³ el-Mevsilî, **a.g.e.**, II, s. 161; İbn Nüceym, **el-Bahru'r-Râik**, VII, s. 120; el-Mevvâk, **a.g.e.**, VI, s. 198; el-Karâfî, **ez-Zehîra**, X, s. 288; el-Mâverdi, **a.g.e.**, XVII, s. 219; el-Gazâlî, **a.g.e.**, VII, s. 382; el-Merdâvî, **a.g.e.**, XII, s. 89.

artık küçük bir elektronik köy haline getiren bilimsel gelişme sayesinde insan, diğer insanların adil veya fâsık olup olmadıklarını öğrenebilir. Bundan dolayı hâkimin bulunduğu beldenin dışında ikamet eden şahitlerin halini belirlemek için şer'î elektronik inceleme kurulu kurulması tavsiye edilebilir.

Şahit, şahitliğini yerine getirdikten sonra onun yalancı şahit olduğu ortaya çıkarsa tazir cezasına çarptırılır ve aleyhine şahitlik ettiği kişinin telef olan malını tazmin eder. Söz konusu yalancı şahitlik modern iletişim araçlarından biriyle yapılmışsa birinci cezanın yanında bir de modern iletişim araçlarından birini kullanarak yaptığı sahtecilikten dolayı cezalandırılır.

Söz konusu iletişim araçlarıyla yapılan şahitliğe bağlı olarak bu araçların şahitliğin kabulünde kullanılması teşrii sonucu ortaya çıkmaktadır.

Son söz olarak diyebiliriz ki:

Mecmeu'l-Fıkhi'l-İslâmî'nin söz konusu kararı, modern iletişim araçlarıyla nikâh akdine şahitliğin mümkün olmaması neticesinde ortaya çıkmıştır. Fakat şahitlerin, telefonun hoparlörü veya onun yerine geçen bir vasıtayla nikâhın taraflarının seslerini işitmeleri ve kimliklerinden de emin olmalarıyla yapılacak bir şahitliğin kabulüne engel bir durum yoktur. Tabi ki bu, sesler ve şahıslarla oynanma endişesinden emin olduğu hallerde geçerlidir. Bu ise şahitliğin, görüntü olmadan sadece telefonda sesin işitilmesiyle gerçekleştiği durumlarla ilgilidir. Fakat tarafların seslerini işitip onları internet üzerinden görüyorlar ve onları tanıyorlarsa bu durumda şahitliği reddetmenin bir gerekçesi olamaz. Aynı zamanda böyle bir durumda nikâhın taraflarından kimliklerini (kişisel elektronik kimlik) ispat eden bilgiler istenebilir. Yani bütün bunlar yukarıda sayılan kriterlere bağlıdır. Herhangi bir delil olmaksızın evli olup olmama iddialarından herhangi biriyle ırzların heder olmaması için söz konusu kriterler göz önüne alınmalıdır. İşte bu sebeplerden dolayı modern iletişim araçlarıyla yapılan nikâh şahitliği ihtiyaç çerçevesinde olmak ve genelleştirilmemek koşuluyla kabul edilir.

SONUÇ

Tevfiki, fazlı ve kereminden dolayı yüce Allah'a hamd olsun! İnsanlar için bir öğretmen, şahit, müjdecî ve uyarıcı olarak gönderilen Hz. Muhammed'e salât ve selâm olsun!

Bu araştırmayla yaptığımız bereketli yolculuktan sonra, elde ettiğimiz en bariz sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Şahitliğin sözlükte; bir yerde bulunmak, gözle görmek, kesin haber, yemin, eda etmek, açıklamak, ikrar etmek vb. pek çok anlamı vardır. Bu anlamların hepsi de kuvvetli bir biçimde şahitliğin omurgasına dâhil olmuştur. Söz konusu anlamların, maksadın gerçekleşmesi bakımından şahitliğin ıstılahî anlamlarıyla bulunduğu görülmektedir.

- Şahitlik, eskiden olduğu gibi günümüzde de yargının hakları ispat sadedinde itimat ettiği en önemli araçlardandır.

- Şahitliğin meşruluğu Kitap, Sünnet, icma ve akıl delilleriyle sabittir.

- Şahitliğin meşru kılınmasının hikmeti, beş temel değer korunmasında ortaya çıkmaktadır.

- Şahitliğin edası taabbüdî bir emir olup yüce Allah bunu şu kavlinde emretmektedir: “**Allah için şahitlik edin!**”¹³⁴ Hz. Peygamber (s.a.) de nikâhta şahitlik edilmesini emretmiş, Sahabe (r.a.) bunu uygulamış, onlardan sonra gelenler de günümüze kadar bunu uygulaya gelmişlerdir.

- Hâkimin önünde şahitlik eda edilirken “şahitlik ederim” sözüyle sınırlı kalmayıp anlamı ifade eden ve maksadı yerine getiren herhangi bir sözle de şahitlik geçerlidir.

- Şahitliğin tahammülü ve edası farzı kifâye olup bazı insanlar tarafından yerine getirildiğinde diğerlerinden düşer. Kimse yerine getirmese olay esnasında orada bulunan kişi için farz olur.

- Nikâh akdinin sahih olması için şahitlik şarttır.

- Gizli nikâh, âlimlerin görüş birliğiyle batıl ve geçersizdir.

¹³⁴ Talâk 65/2.

- Nikâh akdindeki şahitlikten maksat; velinin icabına, erkeğin kabulüne, kadının buna rızasına ve mehrin miktarına şahitlik etmektir.

- Velinin, ergenlik çağına ulaşmış bakire kızını evlenmeye zorlaması caiz değildir.

- Nikâhta eşlerin veya velinin usul ve furûun yakınlarının şahitliği kabul edilir, hatta evlenecek kadını tanıyanların bulunmaması durumunda bunun kabulü evlâdır.

- İhtiyaç duyulduğunda nikâh akdinde dilsizin yapacağı şahitlik kabul edilir ve özellikle de işaret dili tanınan, uzmanları tarafından anlamları ve işaretleri bilinen bir dil haline geldikten sonra artık kesin bilgi ifade eder hale gelmiştir.

- Sesi ayırt edebilen ve sahibinin kim olduğunu kesin bir şekilde bilen bir âmânın şahitliğiyle yapılan nikâh akdi, şahitliğin anlamı tahakkuk ettiği için kabul edilir.

- Evlenecek kadın ehl-i kitap bile olsa nikâh akdinde kâfirlerin şahitliği kabul edilmez.

- Nikâh akdindeki şahitlikte kadınların bir rolü yoktur.

- Fasıklıkları zahir olan iki fasığın şahitliğiyle nikâh akdi geçerli olmaz.

- Zahiren adil olduğu anlaşılan mestûr, yani durumu net bilinemeyen kişinin şahitliği sahihtir.

- Akitten sonra iki şahidin fâsık olduklarının ortaya çıkması nikâhın sıhhatini etkilemez. Çünkü şahitlerin akitten sonraki hallerine değil, akdin yapıldığı andaki hallerine itibar edilir.

- İslam Hukuku esnek olup her zaman ve mekânda uygulanabilir. İslam Hukuku donukluktan ve belli bir zaman diliminde kitaplara yazılmış olanlara bağlı kalmaktan tamamen uzaktır.

- Fetva sabit olmayıp zaman, mekân ve şahısların değişmesine bağlı olarak değişir. Fetva genel maslahat ve teşriin maksatlarına göre değişir.

- Yazı meşru bir ispat vasıtası olup sahibini bağlar. Özellikle kaligrafi biliminin ortaya çıkmasıyla birlikte artık yazıda sahteciliğin yapılması zayıf bir ihtimal haline gelmiştir.

- İletişim araçları modern araçlar olup Müslüman fakihler şahitlik bakımından bunlardan söz etmemişlerdir.

- Modern iletişim araçlarıyla şahitliğin edasında asıl olan, aldanma ve sahtecilikten emin olunması şartıyla helâl ve caiz olmasıdır.

- Nikâh akdinde modern iletişim araçlarıyla yapılacak şahitliğin caiz olduğu görüşü, bunun uygulanmasında rahat davranmak anlamına gelmemelidir. Bu araçlar ihtiyaç oranında kullanılmalı ve genelleştirilmemelidir.

- Modern iletişim araçlarıyla yapılan şahitlik, şahitlik üzerine şahitliğin ve bu husustaki ihtilafın önemini kaybettirmektedir.

- Zikredilen kriterlere uygun olarak modern iletişim araçlarıyla yapılan şahitlikte şahitliğin bütün hükümleri geçerlidir.

- Modern iletişim araçlarıyla yapılacak olan yalancı şahitlikte iki suç işlenmiş sayılır. Birincisi sahtecilik, ikincisi ise yalancı şahitliktir.

İslam Hukukunun nikâh akdindeki şahitlik konusundaki hükmünü öğrenmek için harcadığımız çabadan sonra bu tezde elde ettiğimiz sonuçlar bunlar olmuştur. Doğruyu bulabilmişsek istediğimiz budur. Doğruyu bulamamışsak bu hususta bütün gayretimizi göstermiş ve çabamızı harcamış olmak bize yeter. Yüce Allah'tan dileğim ilmimin ecrinden beni mahrum etmemesidir. Şu sözleri söyleyen Ebu Hanife ne kadar doğru söylemiştir: “Bizim bu ilmimiz bir görüştür ve gücümüzün yettiğinin en güzelidir. Ondan daha güzelini bize kim getirirse o daha haklı olur.”¹³⁵

İzzet sahibi olan Rabbin onların niteledikleri şeylerden münezzehtir. Selâm resullere, hamd âlemlerin Rabbi Allah'a... Allah, peygamberimiz Hz. Muhammed'e, onun bütün Âline ve Ashabına salât ve selâm eylesin!

¹³⁵ ez-Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kâymâz, **Menâkıbü'l-İmâm Ebî Hanîfe ve Sâhibeyhi**, Thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî-Ebu'l-Vefâ el-Efgânî, 3. baskı, Lecnetü İhyâi'l-Meârifî'n-Nu'mâniyye, Haydarabad, Dekkan, Hindistan, 1408 h., s. 34.

KAYNAKÇA ve KISALTMALAR

KUR'ÂN-I KERİM

A'VEŞ, Ali Ahmed, **Hukûku ve Vâcibâtü's-Şühûd** (internet üzerinden yayımlanan bir tez).

ÂBÎ eL-EZHERÎ, Sâlih Abdüssemî, **es-Semeru'd-Dânî Fî Takrîbi'l-Meânî Şerhu Risâleti İbni Ebî Zeyd el-Kayravânî**, el-Mektebetü's-Sekâfiyye, Beyrut, t.y..

ALÎ HAYDAR, **Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm**, thk. ve Arapça'ya tercüme eden Fehmi el-Huseynî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y..

ÂMİDÎ, Ali b. Muhammed Ebu'l-Hasen, **el-İhkâm Fî Usûli'l-Ahkâm**, thk. Seyyid el-Cümeylî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1404 h.

AYNÎ, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, **el-Binâye Fî Şerhi'l-Hidâye**, 2. bs., Beyrut, 1411 h./1990 m.

BÂCÎ, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyûb b. Vâris, **el-Müntekâ Şerhu Muvatta İbni Mâlik**, Matbaatü's-Saade, Mısır, 1332 h.

BAĞAVÎ, Huseyn b. Mes'ûd, **Şerhu's-Sünne**, 2. bs., thk. Şuayb el-Arnâût-Muhammed Züheyr eş-Şâvîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403 h./1983 m.

BAĞDÂDÎ, Abdurrahmân b. Muhammed b. Asâkir b. Şihâbüddin, **İrşâdü's-Sâlik İlä Eşrefi'l-Mesâlik Fî Fıkhî'l-İmâm Mâlik**, eş-Şeriketü'l-İfrîkiyyetü li't-Tibâa, t.y..

BATAL, Münâ Muhammed İbrâhim, **Teknûlûciyâ'l-İttisâlâti'l-Muâsıra (eş-Şahsiyye ve'l-İdâriyye ve Nuzumü'l-Ma'lûmât)**, y.y., t.y..

BEDRÂNÎ, Ebû Faysal, **el-Velâü ve'l-Berâü ve'l-Adâü Fî'l-İslâm**, y.y., t.y..

BEGAVÎ, Muhyi's-Sünne Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd, **Meâlimü't-Tenzîl Fi't-Tefsîr ve't-Te'vîl**, 4. bs., thk. Muhammed Abdullah en-Nemir-Osman Cumua Zumayriyye-Süleyman Müslim el-Hurş, Dâru Taybe, 1417 h./1997 m.

BEHÛTÎ, Mansûr b. Yunus b. İdris, **er-Ravzu'l-Murabbi' Şerhu Zâdi'l-Müstakni' Fî İhtisâri'l-Mukni'**, thk. Saîd Muhammed el-Lahhâm, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y..

BEHÛTÎ, Mansûr b. Yunus b. İdris, **Keşşâfü'l-Kınâ' Alâ Metni'l-İknâ'**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1402 h./1982 m.

BEHÛTÎ, Mansûr b. Yunus b. İdris, **Şerhu Müntehe'l-İrâdât el-Müemmâ Dekâiku Uli'n-Nühâ Li Şerhi'l-Müntehâ**, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Beyrut, 1996 m.

BEYCÛRÎ, İbrâhim, **Hâşiyetü'l-Beycûrî Alâ Şerhi İbni'l-Kâsim el-Gazzî Alâ Metni Ebî Şücâ'**, 2. bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422 h./1999 m.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali, **es-Sünenü'l-Kübrâ ve Fî Zeylihî el-Cevheru'n-Nakî**, Meclisü Dâirati'l-Meârifî'n-Nizâmiyye el-Kâineti fi'l-Hind bi Beldeti Haydarâbâd, 1344 h.

BUHÂRÎ, Alaüddin Abdülaziz b. Ahmed, **Keşfü'l-Esrâr An Usûli Fahri'l-İslâm el-Bezdevî**, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418 h./1997 m.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Mugîre Ebû Abdillâh, **el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar Min Umûri Resulillahi sallallahu aleyhi vesellem ve Sünenihî ve Eyyâmih**, 3. bs., thk. Mustafa Deybü'l-Beğâ, Dâru İbni Kesîr, el-Yemâme, Beyrut, 1407 h./1987 m.

BÛCEYRİMÎ, Süleyman b. Ömer b. Muhammed, **Hâşiyetü'l-Büceyrimî Alâ Şerhi Menheci't-Tullâb (et-Tecrîd Li Nef'i'l-Abîd)**, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Muhammed İzdemir, Diyarbakır, Türkiye, t.y..

BÛCEYRİMÎ, Süleyman b. Ömer b. Muhammed, **Hâşiyetü'l-Büceyrimî Ale'l-Hatîb**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417 h./1996 m.

CEMEL, Süleyman b. Ömer b. Mansûr el-Uceylî el-Ezherî, **Hâşiyetü'l-Cemel Ale'l-Menhec Li Şeyhi'l-İslâm Zekeriyyâ el-Ensârî**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y..

CESSÂS, Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî el-Hanefî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şâhin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415 h./1994 m.

CEVHER, Salâhuddin, **İlmü'l-İttisâl (Mefâhîmühu, Nazariyyâtühu ve Mecâlâtühu)**, Mektebetü Aynü Şems, t.y..

CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî, **es-Sihâh Tâcü'l-Lüga ve Sihâhu'l-Arabiyye**, 4. bs., thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1410 h./1990 m.

CHOMSKY, **el-Lüga ve Müşkilâtü'l-Ma'rife**, y.y., t.y..

CÜMEYLÎ, Hayrî Halîl, **el-İttisâl ve Vesâilühû Fi'l-Müctemai'l-Hadîs**, el-Mektebü'l-Câmîi'l-Hadîs, Mahattatü'r-Reml, Mısır, 1997 m.

CÜRCÂNÎ, Ali b. Muhammed b. Ali, **et-Ta'rîfât**, thk. İbrâhim el-Ebyârî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

DÂREKUTNÎ, Ali b. Ömer Ebu'l-Hasen el-Bağdâdî, **Sünenü'd-Dârekutnî**, thk. Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1386 h./1966 m.

DE FLEUR, MELVİN-ROKEACH, Sandra Ball, **Nazariyyâtü Vesâilü'l-İ'lâm**, (ter. Kemâl Abdürraûf), 4. bs., ed-Dâru'd-Devliyye Li'l-İstismârâtî's-Sekâfiyye, Mısır, t.y..

DERDÎR, Ahmed b. Muhammed el-Adevî Ebu'l-Berekât, **eş-Şerhu'l-Kebîr ve Meahû Hâşiyetü'd-Desûkî**, Dâru'l-Fikr ve Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, İsâ el-Bâbî el-Halebî, t.y..

DESÛKÎ, Muhammed Arafe, **Hâşiyetü'd-Desûkî Ale's-Şerhi'l-Kebîr**, thk. Muhammed Ulleyş, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y..

DİMYÂTÎ, Ebû Bekr Osmân b. Muhammed Şattâ, **Hâşiyetü İâneti't-Tâlibîn Alâ Halli Elfâzı Fethi'l-Muîn Li Şerhi Kurrati'l-Ayn Bi Mühimmâti'd-Dîn**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y..

EBÛ URKÛB, İbrahim, **el-İttisâlü'l-İnsânî ve Devruhû Fi't-Tefâuli'l-İctimâî**, Dâru Mecdlâvî, Amman, 1993 m.

EFENDÎ, Muhamemd Alaüddin, **Hâşiyetü Kurrati Uyûni'l-Ahyâr Tekmiletü Reddi'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr**, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvız, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415 h./1994 m.

El-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Küveytiyye, 2. bs., Dâru's-Selâsil, Kuveyt, 1404/1427 h.

ENSÂRÎ, Zekeriyâ b. Muhammed b. Zekeriyâ, **Esne'l-Metâlib Fî Şerhi Ravzi't-Tâlib**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422 h./2001 m.

FEVZÂN, Salih b. Fevzân b. Abdillâh, **el-Mûlahhasu'l-Fikhî**, Dâru'l-Âsime, Riyad, 1423 h.

FEYYÛMÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Makarrî, **el-Mısbâhu'l-Münîr Fî Garibi's-Şerhi'l-Kebîr Li'r-Râfî**, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y..

FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, **el-Kâmûsü'l-Muhît**, 8. bs., thk. Muhammed Naîm el-Araksûsî denetimindeki Risâle Yayınları Eski Eserleri Tahkik Ofisi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1426 h./2005 m.

GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, **el-Vasît Fi'l-Mezheb**, thk. Ahmed Mahmûd İbrâhim-Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru's-Selâm, Kahire, 1417 h.

GUBÂRÎ-ATIYYE, Muhammed Selâme Muhammed-Seyyid Abdülhamid, **el-İttisâl ve Vesâilühû Beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbîk**, el-Mektebü'l-Câmii'l-Hadîs, Mahattatü'r-Reml, Mısır, 1991 m.

HACCÂVÎ, Şerefüddin Musa b. Ahmed b. Musa Ebu'n-Necâ, **el-İknâ' Fî Fıkhî'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, thk. Abdülatif Muhammed Musa es-Sübki, Dâru'l-Marife, Beyrut, t.y..

HÂKİM, Muhammed b. Abdillâh Ebû Abdillâh en-Nisâbü'rî, **el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn**, thk. Mustafa Abdülkâdir Attâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1411 h./1990 m.

HAMED, eş-Şeyh Hamed b. Abdillâh b. Abdilaziz, **Şerhu Zâdi'l-Müstakni'**, y.y., t.y..

HATTÂB, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahman et-Tarablusî el-Mağribî, **Mevâhibü'l-Celîl Li Şerhi Muhtasarı Halîl**, thk. Zekeriyâ Umeyrât, Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423 h./2003 m.

HEYSEMÎ, Nûruddin Ali b. Ebî Bekr, **Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412 h.

HIRAŞÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, **Şerhu'l-Hıraşî Alâ Muhtasarı Sîdî Halîl**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, el-Matbaatü'l-Emîriyyeti'l-Kübrâ bi Bûlâk Mısra'l-Mahmiyye, 1317 h.

İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemrî el-Kurtubî, **et-Temhîd Limâ Fi'l-Muvatta Mine'l-Meânî ve'l-Esânîd**, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdülkebir el-Bekrî, Müessesetü'l-Kurtuba, t.y..

İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemrî el-Kurtubî, **el-Kâfi Fî Fıkhî Ehli'l-Medîne**, 2. bs., thk. Muhammed Muhammed Uhayd Veleü Mâdik el-Mûrîtanî, Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, Riyad, 1400 h./1980 m.

İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz ed-Dimaşkî el-Hanefî, **Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1421 h./2000 m.

İBN BATTÂL, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik el-Bekrî el-Kurtubî, **Şerhu Sahîhi'l-Buhârî Libni Battâl**, 2. bs., thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1423 h./2003 m.

İBN CÜZEYY, Muhammed b. Ahmed b. Cüzeyy el-Kelbî el-Gırnâtî, **el-Kavânînü'l-Fıkhiyye**, y.y., t.y..

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî el-Kûfî, **Musannefü İbni Ebî Şeybe**, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible, t.y..

İBN FÂRİS, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ, **Mekâyîsü'l-Lüga**, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fıkr, t.y..

İBN FERHÛN, İbrahim b. Ali b. Muhammed Burhânüddin el-Ya'merî, **Tebşiratü'l-Hukkâm Fî Usûli'l-Akziyeti ve Menâhici'l-Ahkâm**, Mektebetü'l-Küllıyyâti'l-Ezherıyye, 1406 h./1986 m.

İBN HACER eL-ASKALÂNÎ, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fazl eş-Şâfî, **Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî-Muhıbbüddin el-Hatîb, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1379 h.

İBN HACER eL-ASKALÂNÎ, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed, **Bülûğu'l-Merâm Min Edilleti'l-Ahkâm**, 7. bs., thk. Semîr b. Emin ez-Zührî, Dâru'l-Felak, Riyad, 1424 h.

İBN HACER eL-ASKALÂNÎ, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed, **et-Telhîsu'l-Habîr Fî Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfî el-Kebîr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419 h./1989 m.

İBN HACER eL-HEYTEMÎ, Şihâbüddin Ahmed Muhammed Ali, **Tuhfetü'l-Muhtâc Fî Şerhi'l-Minhâc**, Mısır, t.y..

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelûsî el-Kurtubî ez-Zâhirî, **Merâtibü'l-İcmâ' Fî'l-İbâdât ve'l-Muâmelât ve'l-İ'tikâdât**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y..

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî, **el-Muhallâ**, Dâru'l-Fikr, t.y..

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtim et-Temîmî el-Büstî, **Sahîhu İbni Hibbân Bi Tertîbi İbni Belbân**, 2. bs., thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1414 h./1993 m.

İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimaşkî, **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm**, 2. bs., thk. Sâmi b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe, 1420 h./1999 m.

İBN KUDÂME, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, **Ravzatü'n-Nâzır ve Cennetü'l-Menâzır**, 2. bs., thk. Abdülaziz Abdurrahman es-Saîd, Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suûd, Riyad, 1399 h.

İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, **el-Mugnî Fî Fıkhî'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1405 h.

İBN MÂCE, Muhammed b. Yezîd Ebû Abdillâh el-Kazvînî, **Sünenü İbni Mâce**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y..

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrerem el-Efrîkî el-Mısırî, **Lisaânü'l-Arab**, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y..

İBN MÂZE, Mahmud b. Ahmed b. es-Sadr eş-Şehîd en-Neccârî Burhanüddin, **el-Muhîtu'l-Burhânî**, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, t.y..

İBN MÜFLİH, İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh b. Müflih el-Hanbelî Ebû İshâk, **el-Mübdî' Şerhu'l-Mukni'**, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 1423 h./2003 m.

İBN NÜCEYM, Sirâcüddin Ömer b. İbrâhim el-Hanefî, **en-Nehru'l-Fâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik**, thk. Ahmed Izzü İnâye, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422 h./2002 m.

İBN NÜCEYM, Zeynüddin el-Hanefî, **el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik**, Dâru'l-Marife, Beyrut, t.y..

İBN NÜCEYM, Zeynülabidin b. İbrahim, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1400 h./1980 m.

İBN RECEB, Zeynüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Şihâbüddin el-Bağdâdî sümme ed-Dimaşkî, **Fethu'l-Bârî**, 2. bs., thk. Ebû Muâz Târik b. Ivazullah b. Muhammed, Dâru İbni'l-Cevzî, es-Suûdiyye, Dammâm, 1422 h.

İBN TEYMİYYE, Ebu'l-Berekât Abdüsselâm b. Abdillâh b. el-Hıdr b. Muhammed el-Harrânî, **el-Muharrar Fi'l-Fıkhi Alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, 2. bs., Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1404 h./1984 m.

İBN TEYMİYYE, Takıyyüddin Ahmed b. Teymiyye el-Harrânî, **Mecmûu'l-Fetâvâ**, Dâru'l-Vefâ, t.y..

İBN TEYMİYYE, Takıyyüddin Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalim el-Harrânî, **el-İhtiyârâtü'l-Fıkhiyye** (el-Fetâvâ'l-Kübrâ içinde basılmış, 4. cilt), thk. Ali b. Muhammed b. Abbâs el-Ba'lı ed-Dimaşkî, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1397 h./1978 m.

İBN USEYMİN, Muhammed b. Sâlih b. Muhammed el-Useymîn, **eş-Şerhu'l-Mümetti' Alâ Zâdi'l-Müstakni'**, Dâru İbni'l-Cevzî, 1422/1428 h.

İBNÜ'L-ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Endelûsî el-Mâlikî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, 3. bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424 h./2003 m.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Cemâlüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, **et-Tahkîk Fî Ehâdisi'l-Hılâf**, thk. Mesad Abdülhamid Muhammed es-Sadinî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415 h.

İBNÜ'L-HÂCİB, el-Kürdî el-Mâlikî, **Câmiu'l-Ümmehât**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y..

İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid es-Sîvâsî, **Fethu'l-Kadîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y..

İBNÜ'L-KAYYİM, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Sa'd b. Şemsüddin el-Cevziyye, **Zâdü'l-Meâd Fî Hedyi Hayri'l-İbâd**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Mektebetü'l-Menâr el-İslâmiyye, Kuveyt, 27. bs., 1415 h./1994 m.

İBNÜ'L-MÜNZİR, Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbü'rî, **el-İcmâ'**, thk. Fuâd Abdülmünim Ahmed, Dâru'l-Müslim, 1425 h./2004 m.

İBRAHİM MUSTAFA-AHMED eZ-ZEYYÂT-HÂMİD ABDÜLKADİR-MUHAMMED eN-NECCÂR, **el-Mu'cemü'l-Vasît**, thk. Mecmeu'l-Lügati'l-Arabiyye, Dâru'd-Da've, t.y..

KALYÛBÎ, Şihâbüddin Ahmed b. Ahmed b. Sellâme-Umeyra, Şihâbüddin Ahmed el-Berlisî, **Hâşiyetâ Kalyûbî ve Umeyra**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1419 h./1998 m.

KARÂFÎ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İdris es-Sanhâcî, **el-Fürûk ev Envâru'l-Bürûk Fî Envâi'l-Fürûk**, thk. Halil el-Mansûr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418 h./1998 m.

KARÂFÎ, Şihâbüddin Ahmed b. İdris, **ez-Zehîra**, thk. Muhammed Huccî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994 m.

KÂSÂNÎ, Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, **Bedâiu's-Sanâi' Fî Tertîbi's-Serâi'**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1982 m.

KATTÂN, İbrâhim, **Teysîru't-Tefsîr**, Amman, 1402 h./1982 m.

KİYÂLHERÂSÎ, İmâdüddin b. Muhammed, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, y.y., t.y..

KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî el-Hazrecî Şemsüddin, **el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, thk. Hişam Semir el-Buhârî, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 1423 h./2003 m.

KÛBEYSÎ, Abdülaziz Şakir Hamdan el-Kûbeysî, "**Eserü't-Takniyyâti'l-Hadîse Fî'l-Akziyeti's-Ser'iyye**", sy, 49.

MÂLİK, Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî el-Medenî, **el-Müdevvenetü'l-Kübrâ**, thk. Zekeriyâ Umeyrât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y..

MÂLİK, Mâlik b. Enes Ebû Abdillâh el-Asbahî, **Muvattau'l-Îmâm Mâlik**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Mısır, t.y..

MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî, **el-Hâvî Fi'l-Fıkhî's-Şâfiî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414 h./1994 m.

MERDÂVÎ, Alaüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman ed-Dimaşkî es-Sâlihî, **el-Însâf Fî Marifeti'r-Râcihi Mine'l-Hılâf Alâ Mezhebi'l-Îmâm Ahmed İbni Hanbel**, thk. Muhammed Hâmid el-Fakıyy, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1378 h./1958 m.

MERGİNÂNÎ, Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelil el-Fergânî Ebu'l-Hasen Burhânüddin, **Metnü Bidâyeti'l-Mübtedî Fî Fıkhî'l-Îmâm Ebî Hanîfe**, Mektebetü ve Matbaatü Muhammed Ali Subeyh, Kahire, t.y..

MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Hanefî, **el-İhtiyâr Li Ta'lîli'l-Muhtâr**, 3. bs., thk. Abdüllatif Muhammed Abdurrahman, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426 h./2005 m.

MEVVÂK, Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kâsim el-Abderî Ebû Abdillâh, **et-Tâcü ve'l-İklîl Li Muhtasarı Halîl**, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1398 h.

MEYDÂNÎ, Abdülganî el-Ganîmî ed-Dimaşkî, **el-Lübâb Fî Şerhi'l-Kitâb**, thk. Mahmud Emin en-Nevâvî, Beyrut, t.y..

MÎNHÂCÎ eL-ASYÛTÎ, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Abdilhâlık, **Cevâhiru'l-Ukûd ve Muînü'l-Kudât ve'l-Muvakkîn ve's-Şühûd**, thk. Mesad Abdülhamid Muhammed es-Sadinî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417 h./1996 m.

MÛBEYYIZAYN, Abdurrahmân Muhammed, **Vesâilü'l-İttisâl (İ'lâm, Alâkâtün Âmme, Diâyetü İ'lân, İttisâlâtü Tevâsul)**, Dâru'l-Bereke, 1421 h./2001 m.

MECMEU'L-FIKHÎ'L-İSLÂMÎ Dergisi, 6. dönem, 1990 m, sy, 6.

MÜELLİFİN VE ULEMÂ VE MÜESSESÂT, **el-Mevsûatü'l-Arabiyyetü'l-Âlemiyye**, 2. bs., Müessesetü A'mâli'l-Mevsûa, Riyad, el-Müessesese, 1999 m.

MÜNÂVÎ, Zeynüddin Muhammed Abdurraûf b. Tâci'l-Ârifîn b. Ali b. Zeyni'l-Âbidîn el-Haddâdî el-Kâhirî eş-Şâfiî, **Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmii's-Sagîr**, el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır, 1356 h.

MÜSLİM, Müslim b. Haccâc Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî eNîsâbûrî, **Sahîhu Müslim**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y..

MÜTTAKÎ, Alâüddin Ali el-Müttakî b. Hüsâmüddin el-Hindî, **Kenzü'l-Ummâl Fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, 5. bs., thk. Bekrî Hayâtî-Safvet es-Sekkâ, Müessesetü'r-Risâle, 1401 h./1981 m.

MÜZENÎ, İsmail b. Yahyâ, **Muhtasaru'l-Müzenî**, Dâru'l-Marife, t.y..

NECDÎ, Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsimel-Âsimî, **Hâşiyetü'r-Ravzî'l-Murabbi' Şerhu Zâdi'l-Müstakni'**, y.y., 1397 h.

NEDVÎ, Muhammed Üveys, **et-Tefsîru'l-Kayyim Li'bni'l-Kayyim**, thk. Muhammed Hâmid el-Fakkî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y..

NEFRÂVÎ, Ahmed b. Guneym b. Sâlim, **el-Fevâkihü'd-Devânî Alâ Risâleti İbni Ebî Zeyd el-Kayravânî**, thk. Rıza Ferhat, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, t.y..

NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman, **Sünenü'n-Nesâi el-Kübrâ**, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Bendârî-Seyyid Kisrevî Hasen, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411 h./1991 m.

NEVEVÎ eL-CÂVÎ, Muhammed b. Ömer, **Nihâyetü'z-Zeyn Fî İrşâdi'l-Mübtediîn**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y..

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, **el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb (Sübki ve Mutîi tekmilesiyle birlikte)**, Dâru'l-Fikr, t.y..

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, **el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc**, 2. bs., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392 h.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, **Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn**, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y..

NİZÂM, eş-Şeyh Nizâm-Bir gurup Hindistan Alemgîr alimi, **el-Fetâva'l-Hindiyye Fî Mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfete'n-Nu'mân**, Dâru'l-Fikr ve Dâru Sâdır, 1411 h./1991 m.

RÂFÎÎ, Abdülkerim b. Muhammed b. Abdilkerim Ebu'l-Kâsim el-Kazvînî, **el-Azîz Şerhu'l-Vecîz el-Marûf Bi's-Şerhi'l-Kebîr**, thk. Ali Muhammed Ivaz-Adil Ahmed Abdülmevcud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417 h./1997 m.

RAHÎBÂNÎ, Mustafa b. Sa'd b. Abduh es-Suyûtî ed-Dimaşkî el-Hanbelî, **Metâlibü Üli'n-Nühâ Fî Şerhi Gâyeti'l-Müntehâ**, 2. bs., Dâru'l-Mektebi'l-İslâmî, 1415 h./1994 m.

RAMLÎ, Şemsüddin Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Hamze b. Şihâbiddin, **Nihâyetü'l-Muhtâc İlâ Şerhi'l-Minhâc**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1404 h./1984 m.

RASSÂ, Ebû Abdillâh Muhammed el-Ensârî, **el-Hidâyetü'l-Kâfiyetü's-Şâfiye Li Beyânî Hakâiki'l-İmâmi İbni Arafe el-Vâfiye**, thk. Muhammed Ebu'l-Ecfân-Tahir el-Ma'mûrî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, t.y..

RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn eş-Şâfî el-Ma'rûf bi Fahrüddin er-Râzî, **Mefâtihu'l-Gayb**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y..

RÂZÎ, el-İmâm el-Hâfiz Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtim, **Tefsîru İbni Ebî Hâtim**, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda, t.y..

RÂZÎ, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, **Muhtâru's-Sihâh**, thk. Mahmûd Hâtir, Mektebetü Lübnân Nâşirûn, Beyrut, 1415 h./1995 m.

SA'DÎ, Abdurrahman b. Nâsır, **Tefsîru'l-Kerîmi'r-Rahmân Fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân**, thk. Abdurrahman b. Ma'lâ el-Lüveyhık, Müessesetü'r-Risâle, 1420 h./2000 m .

SA'LEBÎ, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbûrî, **el-Keşfü ve'l-Beyân**, thk. İmam Ebû Muhammed b. Âşûr, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1422 h./2002 m.

SA'LEBÎ, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Ali b. Nasr el-Bağdâdî el-Mâlikî, **et-Telkîn Fî Fıkhi'l-Mâlikî**, thk. Ebû Üveys Muhammed Bû Habze el-Hasenî et-Tıtvânî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425 h./2004 m.

SAÎDÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Mükerrerem el-Adevî, **Hâşiyetü'l-Adevî Alâ Şerhi Kifâyeti't-Tâlibi'r-Rabbânî**, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâî, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1414 h./1994 m.

SAN'ÂNÎ, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hümâm, **Musannefü Abdürrezzâk**, 2. bs., thk. Habibürrahman el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403 h.

SAN'ÂNÎ, Muhammed b. İsmail el-Emîr el-Kahlânî, **Sübülü's-Selâm**, 4. bs., Mektebetü Mustafa'l-Bâbî el-Halebî, 1379 h./1960 m.

SÂVÎ, Ahmed, **Bülgatü's-Sâlik Li Akrabi'l-Mesâlik**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415 h./1995 m.

SÂVÎ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Halvetî, **eş-Şerhu's-Sağîr ve Hâşiyetü's-Sâvî**, Dâru'l-Meârif, t.y..

SEM'ÂNÎ, Ebû Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr, **Tefsîru'l-Kur'ân**, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1418 h./1997 m.

SERAHSÎ, Şemsüddin Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl, **el-Mebsût**, thk. Halil Muhyiddin el-Meyyis, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1421 h./2000 m.

SEYYİD KUTB, İbrahim Huseyn eş-Şâribî, **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, 17. bs., Dâru's-Şürûk, Beyrut, Mısır, 1412 h.

SİCİSTÂNÎ, Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as, **Sünenü Ebî Dâvûd**, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, t.y..

SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddin, **Câmiu'l-Ehâdis**, y.y., t.y..

SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddin, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir Fî Kavâidi ve Fürû Fıkhî's-Şâfiyye**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y..

SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekr Ebu'l-Fazl Celâlüddin, **ed-Dîbâc Şerhu Sahîhi Müslim Bin Haccâc**, Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut, t.y..

SUYÛTÎ, Abdurrahmân b. Ebî Bekr, **Tedribü'r-Râvî Fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî**, thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf, Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, Riyad, t.y..

ŞÂFÎÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, **el-Ümm**, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1393 h.

ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdrîs Ebû Abdillâh, **Müsnedü's-Şâfiî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y..

ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdris, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, thk. Şeyh Abdülgani Abdülhalık, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut, 1410 h./1990 m.

ŞEBRÂMELSÎ, Nuruddin Ali b. Ali, **Nihâyetü'l-Muhtâc İlâ Şerhi'l-Minhâc (Şebrâmelsî haşiyesi)**, 3. bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424 h./2003 m.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh el-Yemenî, **Neylü'l-Evtâr**, thk. Isâmüddin es-Sabâbetî, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1413 h./1993 m.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **es-Seylü'l-Cerrâru'l-Mütedeffık Alâ Hadâiki'l-Ezhâr**, Dâru İbni Hazm, t.y..

ŞEYBÂNÎ, Abdülkadir b. Ömer b. Ebî Taglib, **Neylü'l-Meârib Bi Şerhi Defli't-Tâlib**, thk. Muhammed Süleyman Abdullah el-Aşkar, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt, 1403 h./1983 m.

ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad, **el-Hucetü Alâ Ehli'l-Medîne**, 3. bs., Thk. Mehdî Hasen el-Keylânî el-Kâdirî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1403 h.

ŞEYHÎZADE, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman el-Gelîbôlî, **Mecmeu'l-Enhur Fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur**, thk. Halil İmran el-Mansur, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1419 h./1998 m.

ŞÎRÂZÎ, Ebû İshâk, **el-Mühezzeb Fî Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî**, thk. Muhammed ez-Zuhaylî, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, Dâru'ş-Şâmiyye, Beyrut, 1417 h./1996 m.

ŞİRBÎNÎ, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, **el-Iknâ' Fî Halli Elfâzi Ebî Şücâ'**, thk. Mektebü'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1415 h.

ŞİRBÎNÎ, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, **Mugni'l-Muhtâc İlä Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y..

TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kâsim, **el-Mu'cemü'l-Evsat**, thk. Târik b. Ivazullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrâhim el-Huseynî, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 1415 h.

TABERÎ, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Âmülî Ebû Ca'fer, **Câmiu'l-Beyân Fî Te'vîli'l-Kur'ân**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, 1420 h./2000 m.

TAHÂVÎ, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdilmelik b. Seleme el-Ezdî el-Hacerî el-Mısırî, **Muhtasarü İhtilâfi'l-Ulemâ**, 2. bs., thk. Abdullah Nezir Ahmed, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1417 h.

TESÜLÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Abdisselam, **el-Behce Fî Şerhi't-Tuhfe**, thk. Muhammed Abdülkadir Şahin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418 h./1998 m.

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk Ebû İsâ, **Sünenü't-Tirmizî (el-Câmiu'l-Kebîr)**, thk. Beşşâr Avvâd Maruf, Dâru'l-Garb el-İslâmî, Beyrut, 1998 m.

ULLEYŞ, Muhammed, **Minahu'l-Celîl Şerhun Alâ Muhtasarı Seyyidî Halîl**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1409 h./1989 m.

UMER, Ahmed Muhtâr Abdülhamid, **Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra**, Âlemü'l-Kütüb, 1429 h./2008 m.

ZÂHİR, Naîm-Teyyim, Abdülcâbir, **Vesâilü'l-İttisâli's-Siyâhî**, Dâru'l-Yâzûrî el-İlmiyye, 2001 m.

ZEBÎDÎ, Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Huseynî Ebu'l-Feyz el-Murtezâ, **Tâcü'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs**, thk. Heyet, Dâru'l-Hidâye, t.y..

ZEHEBÎ, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kâymâz, **Menâkıbü'l-İmâm Ebî Hanîfe ve Sâhibeyhi**, Thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî-Ebu'l-Vefâ el-Efgânî, 3. bs., Lecnetü İhyâi'l-Meârifî'n-Nu'mâniyye, Haydarabad, Dekkan, Hindistan, 1408 h.

ZER'Î, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr Eyyûb (İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye), **et-Turuku'l-Hukmiyye Fi's-Siyâseti's-Şer'iyye**, thk. Muhammed Cemil Gazî, Matbaatü'l-Medenî, Kahire, t.y..

ZER'Î, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr Eyyûb, **Medâricü's-Sâlikîn Beyne Menâzili İyyâke Na'büdü ve İyyâke Nesteîn**, 2. bs., thk. Muhammed Hâmid el-Fakkî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1393 h./1973 m.

ZERKÂNÎ, Muhamed b. Abdilbâkî b. Yûsuf, **Şerhu'z-Zerkânî Alâ Muvattai'l-İmâm Mâlik**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411 h.

ZERKEŞÎ, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Mısrî el-Hanbelî, **Şerhu'z-Zerkeşî Alâ Muhtasarı'l-Hırakî**, thk. Abdülmünim Halîl İbrahim, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1423 h./2002 m.

ZEYLAÎ, Cemalüddin Ebû Muhammed Abdullâh b. Yusuf b. Muhammed, **Nasbu'r-Râye Li Ehâdîsi'l-Hidâye Mea Hâşiyetihî Buğyetü'l-Elmaî Fî Tahrîci'z-Zeylaî**, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut ve Dâru'l-Kible Li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, 1418 h./1997 m.

ZEYLAÎ, Fahrüddin Osman b. Ali el-Hanefî, **Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik**, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, Kahire, 1313 h.

ZUHAYLÎ, Muhammed Mustafa, **Vesâilü'l-İsbât Fi's-Şerîati'l-İslâmiyye Fi'l-Muâmelâti'l-Medeniyye ve'l-Ahvâli's-Şahsiyye**, Mektebetü Dâri'l-Beyân, Dimaşk, Beyrut, 1402 h./1982 m.

ZUHAYLÎ, Vehbe b. Mustafa, **et-Tefsîru'l-Münîr Fi'l-Akîde ve's-Şerîa ve'l-Menhec**, 2. bs., Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Dimaşk, 1418 h./1997 m.

ZUHAYLÎ, Vehbe, **el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû**, düzeltilmiş ve gözden geçirilmiş 4. bs., Dâru'l-Fikr, Dimaşk, t.y..

